

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “Ангел Кънчев”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 61, book 11.3.
Silistra Branch

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 61, серия 11.3.
Филиал Силистра

Ruse
Русе
2022

Volume 61 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'22, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 11.4. contains papers reported in the Silistra Branch.

Book	Code	Faculty and Section
Agrarian and Industrial Faculty		
1.1.	FRI-ONLINE-1-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	FRI-ONLINE-1-MR	Maintenance and Reliability
	FRI-ONLINE-1-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	FRI-ONLINE-1-EC	Ecology and Conservation
	FRI-ONLINE-1-ID	Industrial Design
1.2.	WED-ONLINE-SSS-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	WED-ONLINE-SSS- MR	Maintenance and Reliability
	WED-ONLINE-SSS-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	WED-ONLINE-SSS-EC	Ecology and Conservation
	WED-ONLINE-SSS-ID	Industrial Design
Faculty of Mechanical and Manufacturing Engineering		
2.1.	FRI-ONLINE-1-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
2.2.	WED-ONLINE-SSS-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
Faculty of Electrical Engineering Electronics and Automation		
3.1.	FRI-ONLINE-1-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
3.2.	FRI-ONLINE-1-CCT	Communication and Computer Technologies
3.3.	THU-ONLINE-SSS-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
	THU-ONLINE-SSS-CCT	Communication and Computer Technologies
Faculty of Transport		
4.1.	FRI-2.209-1-TMS	Transport and Machine Science
4.2.	FRI-2.204-SITSTL	Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics
4.3.	WED-ONLINE-SSS-TMS	Transport and Machine Science
Faculty of Business and Management		
5.1.	FRI-ONLINE-1-EM	Economics and Management
5.2.	FRI-ONLINE-1-LIPC	Linguoculturology, Intercultural and Political Communication
5.3.	THU-ONLINE-SSS-EM	Economics and Management
5.4.	FRI-ONLINE-1-ESIS	European Studies and International Security
8.2.	FRI-ONLINE-1-SW	Social Work
Faculty of Natural Sciences and Education		
6.1.	FRI-ONLINE-1-MIP	Mathematics, Informatics and Physics
6.2.	FRI-ONLINE-1-PP	Pedagogy and Psychology
6.3.	FRI-ONLINE-1-LL	Linguistics and Literature
	FRI-ONLINE-1-AS	Art Studies
6.4.	FRI-ONLINE-1-ERI	Education - Research and Innovations

6.5.	THU-ONLINE-SSS-FM	Financial Mathematics
	THU-ONLINE-SSS-PP	Pedagogy and Psychology
Faculty of Law		
7.1.	FRI-ONLINE-1-LS	Law Studies
7.2.	FRI-ONLINE-1-NS	National Security
7.3.	MON-ONLINE-SSS-L	Law Studies
Faculty of Public Health and Health Care		
8.1.	FRI-ONLINE-1-HP	Health Promotion
8.3.	FRI-ONLINE-1-HC	Health Care
8.4.	FRI-ONLINE-1-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
8.5.	THU-ONLINE-SSS-HP	Health Promotion
	FRI-ONLINE-SSS-HC	Health Care
	THU-ONLINE-SSS-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
Quality of Education Directorate		
9.1.	FRI-ONLINE-QHE	Quality of Higher Education
Razgrad Branch of the University of Ruse		
10.1.	FRI-LCR-1-CT(R)	Chemical Technologies
10.2.	FRI-LCR-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
10.3.	TUE-ONLINE-SSS-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	TUE-ONLINE-SSS-CT(R)	Chemical Technologies
Silistra Branch of the University of Ruse		
11.1.	FRI-239-1-SSS-PPTM(S)	Pedagogy, Psychology, and Teaching Methodology
	FRI-110-1-SSS-PP(S)	Philology and Philosophy
	FRI-216-1-SSS-ITS(S)	IT and Technical Sciences
11.2.	FRI-239-2-SSS-PPTM(S)	Pedagogy, Psychology, and Teaching Methodology

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.

The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Amar Ramdane-Cherif**
University of Versailles, France
- **Assoc. Prof. Manolo Dulva HINA**
ECE Paris School of Engineering, France
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen**
University of Turku, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms**
DePaul University, USA
- **Prof. Zhanat Nurbekova**
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur Sultan, Kazakhstan
- **Prof. Mirlan Chynbaev**
Kyrgyz State Technical University, Bishkek, Kyrgyzstan
- **Prof. Ismo Hakala, PhD**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Artur Jutman, PhD**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimir Tvarozek, PhD**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Assoc. Prof. Ing. Zuzana Palkova, PhD**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Cătălin POPA, PhD**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčil Vojvodić PhD**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbi
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Kamen Rikev, PhD**
Institute of Slavic Philology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland
- **Anna Klimentova, PhD**
Constantine the Philosopher University of Nitra, Slovakia
- **Prof. Ricardo Gobato, PhD**
Secretariat of State of Paraná Education and Sport (SEED/PR), Laboratory of Biophysics and

Molecular Modeling Genesis

- **Prof. Fatima Rahim Abdul Hussein, PhD**
University of Misan, College of Basic Education, English Department, Iraq
- **Prof. Emilija Gjorgjeva, PhD**
Goce Delchev University - Shtip, Nord Macedonia
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia
- **Prof. Aleksander Valentinov Sladkowski, DSc**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Vera Karadjova, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University – Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Aleksandar Trajkov, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University – Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Petar Pepur, PhD**
University of Split, Croatia
- **Prof. Korhan Arun, PhD**
Namik Kemal University, Tekirdağ, Turkey
- **Prof. Yuliya Yorgova, PhD**
Burgas Free University, Bulgaria
- **Jelena Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Jovica Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Prof. Gerhard Fiolka, PhD**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Brugge, DHC mult**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Prof. Elena Torina**
Tula State Pedagogical University "L. N. Tolstoy", Tula, Russia
- **Prof. Violeta Jotova**
Direction Pediatrics at St. Marina University Hospital - Varna, Bulgaria, Chair ESPE Postgraduate Qualification Committee
- **Prof. Tanya Timeva, MD, PhD**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies “Acad. A. Balevsci” with Haydroaerodinamics centre – BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD**
National University of Food Technologie, Kiev, Ukraine
- **Prof. Olexandr Zaichuk, DSc**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc**
Samara University, Russia

- **Assoc. Prof. Tatiana Strokovskaya, PhD**
International University of Nature “Dubna”, Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirow**
Maria Curie-Sklodowska University of Lublin, Poland
- **Prof. Papken Ehasar Hovsepian**
Sheffield Hallam University, Sheffield, UK
- **Accos. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Gabriel Negreanu, PhD**
University Politehnica of Bucharest, Romania

ORGANISING COMMITTEE

- ◆ **ORGANIZED BY: UNIVERSITY OF RUSE (UR) AND UNION OF SCIENTISTS (US) - RUSE**
- ◆ **ORGANISING COMMITTEE:**
 - **Chairperson:**
Prof. DTSc. Hristo Beloev, DHC mult., Academician of Bulgarian Academy of Sciences - Rector of UR, Chairperson of US - Ruse
 - **Scientific Secretary:**
Prof. Diana Antonova PhD, Vice-Rector Research, dantonova@uni-ruse.bg, 082/888 249
 - **THEMATIC FIELDS:**
 - **Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Sciences and Veterinary Medicine**
 - **Maintenance and Reliability**
 - **Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment**
 - **Ecology and Conservation**
 - **Industrial Design**
Assoc. Prof. Plamen Manev, pmanev@uni-ruse.bg, 082 888 485
 - **Pedagogy; Psychology and Methodology of training in...; (13.05.22., Silistra)**
Assoc. Prof. Galina Lecheva, PhD, glecheva@uni-ruse.bg
 - **Philology; (13.05.22., Silistra)**
Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD rlebedova@uni-ruse.bg
 - **Technical Sciences; (13.05.22., Silistra)**
Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD, egoranova@uni-ruse.bg
 - **Chemical Technologies (05-06.11., Razgrad)**
 - **Biotechnologies and Food Technologies (05-06.11., Razgrad)**
Assoc. Prof. Tsvetan Dimitrov, PhD, conf_rz@abv.bg, 0887 631 645
 - **Mechanical Engineering and Machine-building Technologies**
Prof. Ivelin Ivanov, PhD ivivanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 472
 - **Electrical Engineering, Electronics and Automation**
Assoc. Prof. Boris Evstatiev, PhD, bevstatiev@uni-ruse.bg, 082 888 371
 - **Communication and Computer Systems**
Assoc. Prof. Galina Ivanova, PhD, giivanova@uni-ruse.bg, 082 888 855
Pr. Assist. Ivanka Tsvetkova, PhD, itsvetkova@uni-ruse.bg, 082 888 836
 - **Transport and Machine Science**
Assoc. Prof. Simeon Iliev, PhD, spi@uni-ruse.bg, 082 888 331
 - **Sustainable and intelligent transport systems, technologies and logistics**
Prof. Velizara Pencheva, PhD, vpencheva@uni-ruse.bg, 082 888 558, 082 888 608
 - **Economics and Management**
Pr. Assist. Miroslava Boneva, PhD, mboneva@uni-ruse.bg, 082/888 776
Pr. Assist. Elizar Stanev, PhD, eastanev@uni-ruse.bg, 082/888 557

▪ **European studies and International Security**

Prof. Vladimir Chukov, DSc, vlachu1@gmail.com, +359 82 825 667

Assoc. Prof. Mimi Kornazheva, PhD, mkornazheva@uni-ruse.bg, +359 82 825 667

▪ **Linguoculturology, Intercultural and Political Communication**

Prof. Juliana Popova, PhD, jppopova@uni-ruse.bg, +359 82 888 255

Pr. Assist. Hristina Sokolova, PhD, hsokolova@uni-ruse.bg, +359878537015

▪ **Mathematics, Informatics and Physics**

Prof. Tsvetomir Vasilev, PhD,

tvasilev@uni-ruse.bg, 082/888 475

▪ **Education – Research and Innovations**

Assoc. Prof. Emilia Velikova, PhD,

evelikova@uni-ruse.bg, 0885 635 874

▪ **Pedagogy and Psychology**

Assoc. Prof. Bagryana Ilieva, PhD,

bilieva@uni-ruse.bg 082 888 219

▪ **History, Ethnology and Folklore**

Pr. Assist. Reneta Zlateva, PhD

rzlateva@uni-ruse.bg, 082/888 752

▪ **Linguistics, Literature and Art Science**

Assoc. Prof. Velislava Doneva, PhD,

doneva_v@uni-ruse.bg, 0886 060 299

▪ **Health Promotion**

Assoc. Prof. Stefka Mindova, PhD,

smindova@uni-ruse.bg, 0882 895 149

▪ **Social Work**

Assoc. Prof. Silvia Krushkova, PhD, skrushkova@uni-ruse.bg, 0882517554

Pr. Assist. Ana Popova, PhD, apopova@uni-ruse.bg, 0889 874219

▪ **Medical and Clinical Diagnostic Activities**

Prof. Nikola Sabev, DSc,

nsabev@uni-ruse.bg, 0882 123 305

▪ **Health Care**

Pr. Assist. Tsveta Hristova, PhD,

tshristova@uni-ruse.bg, 0878 389 793

▪ **Law**

Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD,

ekumanova@uni-ruse.bg, 0884 980 050

▪ **National Security**

Assoc. Prof. Milen Ivanov, DSc,

poligon@abv.bg, 082 888 736

▪ **Quality of Higher Education**

Prof. Ivanichka Serbezova, PhD, iserbezova@uni-ruse.bg

Daniela Todorova, dtodorova@uni-ruse.bg, 082 888 378

- **REVIEWERS:**

Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD

Assoc. Prof. Diana Zhelezova-Mindizova, PhD

Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD

Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD

Assoc. prof. Konstantin Koev, PhD

PEDAGOGY, PSYCHOLOGY, AND TEACHING METHODOLOGY

Content

1. FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-01	
Comparative study of English language teaching in Bulgarian and Spanish schools	12
<i>Ana Franco Cuenca, Maribel Domingo Santiago, Diana Bebenova-Nikolova,</i>	
2. FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-02	
Literature and other arts in the State Educational Standard for General Education Training – Component Literature in clas 5.)	17
<i>Anna Georgieva, Emilia Maximova, (Lina) Galina Lecheva</i>	
3. FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-03	
Homeschooling – Methodical Interpretations	23
<i>Krasimira Nedkova, Diana Zhelezova - Mindizova</i>	
4. FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-04	
The narrator's point of view on education in the movie My Family and other animals by Gerald Darell	28
<i>Denica Nikova, Ayhan Mehmedov, (Lina) Galina Lecheva</i>	
5. FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-05	32
INTERNET addiction and the “attention economy”	
<i>Ivo Dimov, Rummyana Lebedova</i>	
6. FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-06	
Education in Serbia since the beginning of the last century through the point of view of the narrator in the novelized "Autobiography" of Branislav Nušić	37
<i>Danimira Dimitrova, Bilyana Todorova, (Lina) Galina Lecheva</i>	
7. FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-01	
Literary competences as an expected result of the study of literature (history and the historical in the prince and the pauper by mark twain)	41
<i>Svetla Stoyanova, Nikoleta Raynova, (Lina) Galina Lecheva</i>	
8. FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-02	
Civic education and training in literature (responsibility and self-deniation, friendship and love in the novel "The Little prince" by Antoine de Saint-Exupéry)	47
<i>Zornica Georgieva Elina Eneva, (Lina) Galina Lecheva</i>	
9. FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-03	
Pedagogical skills for teaching English as a foreign language to bilingual students	50
<i>Sibel Myumyun, Diana Zhelezova-Mindizova</i>	

10. FRI-239-2-SSS-PPTM(S)–04	
The role of the teacher in the grammar-translation method and the direct method – contemporary accents	60
<i>Zehra Shevket Salim, Diana Zhelezova - Mindizova</i>	
11. FRI-239-2-SSS-PPTM(S)–05	
Comma in Bulgarian and English sentences – a comparative analysis	65
<i>Serpil Habil, Diana Zhelezova – Mindizova</i>	
12. FRI-239-2-SSS-PPTM(S)–06	
Suggetopeda - pros and cons in the modern foreing language classroom	74
<i>Irena Hristova Ivanova, Diana Zhelezova – Mindizova</i>	

PHILOLOGY AND PHILOSOPHY

Content

1. FRI-110-1-SSS-PP(S)-01	
Functions of the preposition despite the expression of concessional relations in the Bulgarian simple sentence	80
<i>Donka Ilieva, Todorka Georgieva</i>	
2. FRI-110-1-SSS-PP(S)-02	
The Bible code in Jordan Jovkov's story "Valkadin speaks with God	82
<i>Krasimira Nedkova, Rummyana Lebedova</i>	
3. FRI-110-1-SSS-PP(S)-03	
Nestinarstvo – reality and mistyque	88
<i>Anna Georgieva, Rummyana Lebedova</i>	
4. FRI-110-1-SSS-PP(S)-04	
Poetics of the icon	94
<i>Ivelin Iliev, Rummyana Lebedova</i>	
5. FRI-110-1-SSS-PP(S)-05	
The “syndrome of growth” and the “Syndrome of decay” in the heart of man: its genius for Good and evil” by Erich Fromm	98
<i>Ivo Dimov, Rummyana Lebedova</i>	
6. FRI-110-1-SSS-PP(S)-06	
For some uses of the conjunction, albeit in a simple complex sentence with retreating semantics	104
<i>Donka Ilieva, Todorka Georgieva</i>	
7. FRI-110-1_SSS-PP(S)-07	
The life of St. Alexis the man of God	109
<i>Ivelin Iliev, Rummyana Lebedova</i>	

TECHNICAL SCIENCES

Content

1. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-01	113
Investigation on some electrical power quality indices of a metals melting electric induction furnace	
<i>Svetlozar Grigorov, Konstantin Koev</i>	
2. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-02	118
Computer graphics with C # and Scratch comparative analysis	
<i>Marieta Tcvetanova, Kristiyan Marinov, Evgenia Goranova</i>	
3. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-03	124
Approach to choosing an electric vehicle for the needs of a household	
<i>Mladen Kulev, Milen Sapundzhiev</i>	
4. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-04	134
Subprograms with Scratch block programming	
<i>Stela Tsenkova, Evgenia Goranova</i>	
5. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-05	138
Experimental study of the energy consumption for vement of electric scooter “Motor1” in the conditions of the city of Silistra	
<i>Teodor Todorov, Milen Sapundzhiev</i>	
6. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-06	141
Appearance n and development of autonomous technologies in the automotive industry	
<i>Mladen Kulev, Milen Sapundzhiev</i>	
7. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-07	147
Experimental study of the energy consumption for ovement of electric trycycle “vs350” in the conditions of the city of Silistra	
<i>Teodor Todorov, Milen Sapundzhiev</i>	
8. FRI-216-1-SSS-ITS(S)-08	151
Fibonacci numbers in Scratch games	
<i>Selinay Sali, Evgenia Goranova</i>	

PEDAGOGY, PSYCHOLOGY, AND TEACHING METHODOLOGY

FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-01

COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN BULGARIAN AND SPANISH SCHOOLS¹

Ana Franco Cuenca

Department of Philology and Natural Sciences,
University of Ruse "Angel Kanchev", Silistra Branch
E-mail: anafranco00@correo.ugr.es

Maribel Domingo Santiago

Department of Philology and Natural Sciences,
University of Ruse "Angel Kanchev", Silistra Branch
E-mail: maribelds1@correo.ugr.es

Principal Assist. Prof. Diana Bebenova-Nikolova, PhD

Department of Philology and Natural Sciences,
University of Ruse "Angel Kanchev", Silistra Branch
Phone: 0888494077
E-mail: dbebenova@uni-ruse.bg

Abstract: This report attempts to clarify some differences by comparing the way English is taught in Bulgaria and in Spain. It is considered that this foreign language has become the most used language in the world, the modern *Lingua Franca*. Therefore, it is of utmost importance to structure teaching English in the best way, so that acquiring foreign language competence becomes a great advantage for education and society. More specifically, the object of the present research is to study the state of English instruction in Bulgarian primary schools, to determine the quality and adequacy of the teaching methods in comparison with similar cases from Spanish schools. Finally, the report suggests some educational policy implications in several aspects, where reforms are necessary

Keywords: education, English, learning, teachers, Spain, Bulgaria

JEL Code: I29

INTRODUCTION

English is believed to have become the most used language globally, the modern *Lingua Franca*. One possible way to research this concept is to explore the scope of English usage in our EU countries and study and compare how English classes are structured in two European countries, Spain and Bulgaria. Therefore, the article first cites some survey data and findings on language competencies in the EU, published in the First European survey on language competences: final report by the European Commission in 2012. Then the article explains some similarities and clarifies some differences in how English is taught as a foreign language in Bulgaria and Spain. It also discusses some field observations on English instruction in Bulgarian primary schools. Furthermore, the article compares these cases with similar ones from Spanish schools and considers the quality and adequacy of the teaching methods. This comparison finds the reasoning in the Common European Framework of Reference for Languages, published by the Council of Europe in 2018. Finally, this comparative study suggests some educational policy implications in several aspects of teaching English so that acquiring foreign language competence becomes a competitive advantage for education and society.

¹ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Секция „Методика, Педагогика, Психология“ с оригинално заглавие на английски език: COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN BULGARIAN AND SPANISH SCHOOLS

DISCUSSION

Nowadays, the English language is considered to be the current *Lingua Franca*. This general public concept is partially supported by the survey coordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication in the EU countries 2012. As this Special Eurobarometer 386 indicates, among the 23 officially recognized languages, the most widely spoken mother tongue is German, followed by Italian, English, French, Spanish and Polish. According to the cited report, it is essential to point out that 95% of the Bulgarian respondents claim that Bulgarian is their mother language. There is a more significant variety in Spain as Spanish is the mother language of 82%, 8% speak Catalan, Galician 85 and Basque 1%.

In addition, the 2012 Survey coordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication, found out that just over half of all Europeans claim to speak at least one other language (foreign language). The majority of Europeans (54%) can hold a conversation in at least one additional language, a quarter (25%) can speak at least two other languages, and one in ten (10%) are conversant in at least three (First European survey on language competences: final report, 2012). The document indicates that just under half of all Europeans (46%) are not able to speak any foreign language well enough to hold a conversation. Although these proportions decreased slightly to those reported in 2005, the overall picture remains similar as claimed by the report (First European survey on language competencies: final report, 2012).

In terms of the long-term EU objective that every citizen has practical skills in at least two foreign languages, as set by the EC, there are only eight Member States in which a majority of the nationals can do this. However, Bulgaria and Spain are not among them. In fact, in the two countries discussed, at least half of all respondents say they are unable to speak any foreign language: Spain (54%) and Bulgaria (52%) (First European survey on language competences: final report, 2012).

In terms of the most common foreign languages spoken, the linguistic map of Europe is similar to that presented in 2005, with the five most widely spoken foreign languages remaining English (38%), French (12%), German (11%), Spanish (7%) and Russian (5%). In addition, English is much more likely to be cited by respondents as the first, i.e. most fluent foreign language spoken (32%), than the second (11%) or third (3%) (First European survey on language competencies: final report, 2012).

Furthermore, the respondents were asked to evaluate their linguistic skills. It was found that the majority of Europeans who are able to speak English, German, Spanish, Russian or French as foreign languages believe they have relatively good skills (First European survey on language competences: final report, 2012).

Obviously, in Europe, English has been gradually gaining popularity from the 19th century to the present day. As a result, its popularity and usage have increased among the non-English speaking population. This concept is confirmed by the Special Eurobarometer 386 as it indicates that most Europeans think that English is the most useful language. This proportion for Bulgaria is 57%, while 82% evaluate it as extremely needed for their activities in Spain. Interestingly, at a national level, 92 % in Spain and Bulgaria (90%) think that English is one of the two most useful languages for children to learn.

These numbers logically lead to the conclusion that adults consider this foreign language as the required communication tool for future jobs, for which they need to prepare their offspring. The following related question is what approaches are applied to acquiring these needed linguistic skills.

According to the Special Eurobarometer 386, the most widespread method used by Europeans to learn a foreign language is through lessons at school. The two discussed countries exhibit quite similar proportions for this question: 44% of Bulgarians and 45% of Spanish tend to stress school education. Such results raise the question of how is English taught at schools as the latter is considered the primary resource for linguistic skills.

The second object of the present research is to study the state of English instruction in Bulgarian primary schools, to determine the quality and adequacy of the offerings, and the educational policy implications if the survey indicates that reforms are necessary.

Our countries have been leaning toward this foreign language in education in recent years, and they have overcome some setbacks from the past. For example, before the 1990s, Russian was the first foreign language taught in Bulgarian schools. Then, after the collapse of the Soviet bloc, the country found itself with a shortage of English teachers, while many teachers of Russian were unemployed. During the years, the cited lack has been overcome, and currently, English language teaching is extensively offered through the curriculum.

We must highlight the importance of including this language in education and teaching it early (0-3). For example, as a general rule in Spain, English classes and dynamics are introduced in nursery and infant schools. From the last decade until now, the learning and importance of this language have increased since basically from the moment a child is born, and it is already one more language in the classroom. But even though it is taught with so much attention, it is not given in the most playful way or with the right content. For all these reasons, it is essential to compare how this language is taught in Spanish classes and how it is taught in Bulgarian classes. Although we belong to the same continent, there are apparent differences between one teaching and the other.

According to the First European Survey on Language Competences, Final Report, the starting age (onset) of compulsory education is six years in both countries. At the same time, the foreign language learning in Bulgaria starts at the age of 7 (first grade), while in Spain – at the age of 6 but in both countries, it is compulsory with between 30 and 80 hours on average per year for the primary education. However, at the Lower secondary education ISCED 2, teaching time changes and Spanish students are offered 80-130 hours.

The learning of English is part of compulsory and free education in primary and secondary education in Spain. This status is guaranteed by the "Ley Orgánica de Educación 2/2006, de 3 de mayo", from which the following information about the number of English classes per week and the number of students per class during the study of a Spanish pupil has been collected. These data are compulsory for public schools, but it is up to each autonomous community to decide whether it wants to add more English classes to its curriculum. Morales Gálvez, et al. (2000, pp. 225) point out that English is studied by almost 92% of students in Spain. Due to the growing demand for English, in 2007, the Ministry of Education lowered the possible starting age for learning English in primary school from 8 to 6 years old.

From the figures provided by the Ministry of Education on the organization of primary education in Spain in Royal Decree Nº1513/2006 of 7 December, it is clear that in the first cycle of primary education (6-8 years), pupils spend at least two hours a week studying a foreign language, in many cases it is English. A foreign language is already taught for three hours per week in the second (8-10 years) and third cycle (10-12 years). However, teachers mostly speak to their pupils in Spanish instead of English during English lessons. Another negative element in teaching English in primary school is that there are 25 pupils in a classroom where all subjects, including English, are introduced. But with the reform approved in April 2012, the number of pupils per class increased to 30.

Moreover, in Spain, the syllabus and the subject matter taught in the classroom are constantly repeated almost without making as much progress as they should during the primary and secondary school years, which is why the level of English in Spain is low at the end of secondary school.

Concerning Bulgaria, from our point of view, from what we are learning, seeing and studying, there are many more positive factors than in Spain.

First of all, the classes are much less crowded, which means that the teacher is much lighter when it comes to explaining and capturing the children's attention, which means that they pay more attention and participate more in the activities carried out. Another important insight is that the teacher constantly addresses the children in English, which means that the children internalize the language from the beginning and are taught the pronunciation and grammar from a very young age. It is also helpful to write the pronunciation of the word underneath it.

It should also be noted that in Bulgaria, a class lasts about 40 minutes, which means that children spend more time paying attention. In Spain, this is not the case as classes last 1 hour, and there is no change of teacher, which can lead to boredom or tiredness.

In the region of Bulgaria, the majority of female teachers of English are women - 94.8% and 5.2% are men. 50.6% have worked as teachers in English for up to 4 years, and 57.1% are up to 35 years old. In contrast, in Spain today, it is widespread for English to be taught by young male teachers.

As for the material used in the classrooms, the same dynamic is used, starting with a Student Book and then following with a Workbook. The only thing that changes are the publishers and the methodology in terms of the syllabus. The significant differences are apparent, even though the subject matter and content are similar.

Besides, as acknowledged by Bebenova – Nikolova, we should keep in mind that the triangulation language-culture – teacher's competence - learners' competence presents both the teacher and the learner's competence as subjected to a continuous process of development in response to the dynamics of intercultural encounters and the intensive development of science, technology, and human knowledge (Bebenova – Nikolova, D., 2020). Although there is currently no national framework for evaluating in Bulgaria and Spain, we can assume that education for multicultural goals and a multicultural environment should offer communication events related to the studied language culture. Therefore, when designing the school curriculum in English, the specifics of intercultural communication should be entangled to enrich teachers' and learners' attitudes, intercultural knowledge, and skills.

Another vital issue to consider when teaching English is the potential misunderstandings arising when Bulgarians and Spanish meet and use this foreign language to communicate. Bebenova – Nikolova points out that even though they might have the required language competence, the originated proliferation of perceptions and concepts is a frequent cause of a mismatch between communication purposes and received responses even with linguistically correct messages (Bebenova – Nikolova, D., 2022). Such situations raise the question of analyzing failures that do not satisfy the speakers' communication needs and expectations when using *Lingua Franca*.

CONCLUSION

In conclusion, we have arrived at the same ideas and thoughts we encountered throughout this work.

The education concerning English language teaching in Bulgaria is better organized. We like the way it is taught in Bulgaria, as we believe that apart from the fact that the children learn and have fun in the session, they make a lot of progress with the contents to be taught in the classroom.

In addition to the great fluency they acquire in speaking and writing, they are constantly active in both, as we have already mentioned.

Another thing that has caught our attention is that it doesn't matter how developed a country is or how many resources they have. Still, everything is focused on the way and attitude of the teacher to make this an exciting and attractive subject for them. Therefore, it is an almost perfect spoken language when they reach adolescence. In Spain, we think that it is a more developed country and that we could get much more out of it in this sense, and yet, it doesn't happen because teenagers leave with very basic English without being able to maintain a B1 level conversation.

REFERENCES

Barroso, José María (2011). España, a la cola de Europa en inglés. In: *Abc* [online]. 23.3.2011 [cit. 14.10.2013].

Bebenova – Nikolova, D. (2020). Language – culture relation and teacher's intercultural competence, *PROCEEDINGS OF UNIVERSITY OF RUSE - 2020*, volume 59, book 11.1., pp.224-229, ISBN: 978-954-712-826-2.

Bebenova – Nikolova, D. (2022). *Cross-Cultural Insights into English as a Lingua-Franca: When Bulgarian Meets Chinese and They Speak English*. In Chao L. & Wang, C. (eds.) (2022).

Communicating Across Differences Negotiating Identity, Privilege, and Marginalization in the 21st Century. Cognella, Inc, pp.101-114, ISBN:978-1-5165-8593-9.

Cohen, L., and L. Manion. (1985). *Research methods in education*. (2nd ed.). London: Croom Helm.

Council of Europe (2018). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors*.

European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *First European survey on language competences: final report*, Publications Office, (2012), <https://data.europa.eu/doi/10.2766/34160>.

Special Eurobarometer 386, *Europeans and their Languages*, Survey co-ordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication, (2012), http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

Woods, A., P. Fletcher, and A. Hughes. (1986). *Statistics in language studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zhelezova-Mindizova, D. (2020). Investigation of the interscientific nature of pedagogical reflection. IN: *International Journal Scientific Papers Vol. 39.1*, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, стр. 19-25 (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). *Изследване на педагогическата рефлексия като интернаучен концепт*. В: *International Journal Scientific Papers Vol. 39.1*, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, pp 19-25).

Zhelezova-Mindizova, D. (2020). New roles of the foreign language teacher when applying the competence approach in the digital classroom. IN: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in *International Journal Scientific Papers Vol. 40*, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, pp 393-398, ISBN 2545 – 4439. (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). *Нови роли на учителя по чужд език при прилагане на компетентностния подход в дигиталната класна стая*. В: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in *International Journal Scientific Papers Vol. 40*, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, стр. 393-398 стр., ISBN 2545 – 4439).

FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-02

**LITERATURE AND OTHER ARTS IN THE STATE EDUCATIONAL
STANDARD FOR GENERAL EDUCATION TRAINING – COMPONENT
LITERATURE IN CLAS 5.)²**

Anna Georgieva – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Tel.: +359886127020
E-mail: anna_a_g@abv.bg

Emilia Maximova – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Tel.: +359 86 821 521....
E-mail: s216704@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Phone: +359 885 400 647
E-mail: glecheva@uni-ruse.bg

Abstract: *The state educational standard for Bulgarian language and literature, Literature component in the 5th grade, is aimed at mastering basic knowledge, skills and attitudes related to mythology, folklore and literature and building literary and sociocultural competences in fifth graders. In the Communicative Competencies area, fifth graders are expected to compare the arts of literature to the other arts.*

The subject of our study is Olympus and the Olympians in the first novel of the cycle about Percy Jackson - "The Lightning Thief" and its adaptation in 2010 - "Persy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief (20th Century Fox).

The aim of our research is to make an intertextual analysis of the novel and its screen adaptation in a version accessible to 5th grade students.

Keywords: *competence approach, State educational standard, educational content, literary education*

ВЪВЕДЕНИЕ

Здравейте, колеги!

Аз съм Анна Георгиева, студент от спец. „Педагогика на обучението по български език и чужд език, компонент английски език. Имам удоволствието да Ви представя съвместна разработка на моя милост и колегата Емилия Максимова, която отсъства днес по здравословни причини.

Държавният образователен стандарт по Български език и литература, компонент Литература в 5 клас, е насочен към овладяване на базисни знания, умения и отношения, свързани С МИТОЛОГИЯТА, С ФОЛКЛОРА И С ЛИТЕРАТУРАТА и с изграждането на литературни и социокултурни компетентности у петокласниците.

Очакваните резултати в областта на социокултурните компетентности са свързани с различаването на основните норми и ценности, характерни за традиционната общност, както

² Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05. 2022 в секция „Психология, Педагогика и Методика на обучението по“ с оригинално заглавие на български език: ЛИТЕРАТУРАТА И ДРУГИТЕ ИЗКУСТВА В ДЪРЖАВНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН СТАНДАРТ ЗА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА – КОМПОНЕНТ ЛИТЕРАТУРА В V КЛАС („Похитителят на Мълнии“ от Рик Риърдън и екранизацията му от 2010 г. - Persy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief (20th Century Fox).

и с разбирането на основни принципи и конфликти на митологичния и на фолклорния модел на свят, проявени в различни художествени текстове.

Текстът, на който ни обърна внимание доц. Галина Лечева в часовете по Училищен курс – чуждестранна литература, е популярният сред учениците от прогимназиален етап на обучение цикъл романи на американския писател Рик Риърдън за Пърси Джаксън и боговете на Олимп.

В областта „Комуникативни компетентности“ ОТ ПЕТОКЛАСНИЦИТЕ СЕ ОЧАКВА ДА СРАВНЯВАТ ХУДОЖЕСТВЕНИТЕ ПОХВАТИ НА ЛИТЕРАТУРАТА И ДРУГИТЕ ИЗКУСТВА.

Предмет на нашето изследване са Олимп и олимпийските богове в първия роман от цикъла за Пърси Джаксън – „Похитителят на мълнии“ и неговата екранизация през 2010 година – „Percy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief (20th Century Fox)“.

Цел на нашето изследване е да направим интертекстов анализ на романа и неговата екранизация във вариант, достъпен за учениците от 5 клас.

ИЗЛОЖЕНИЕ

„Похитителят на мълнии“ е фантастичен (фентъзи) роман, базиран на гръцката митология; първият роман за юноши, написан от учителя по английски език и история – Рик Риърдън. Въз основа на този роман на учениците от V клас се обяснява **жанровата специфика на фентъзи романа**: (фантастичен – измислен, нереален, недействителен, неистински; роман – голям епически текст, в който има много герои, много случки, действието се развива за голям период от време).

Творческа история на цикъла романи за Пърси Джаксън

Малкият син на Рик Риърдън е дете с дислексия и СДВ (синдром на дефицит на внимание) – хиперактивен е. На 9-годишна възраст отказва да чете и да ходи на училище. Баща му успява да го успокоява като му разказва за лека нощ истории, в основата на които са старогръцките митове, но техен герой е едно 9-годишно момче с дислексия и СДВ. Синът съветва бащата да публикува тези истории като роман. Така се ражда първият роман от цикъла „Пърси Джаксън и боговете на Олимп“ – „Похитителят на мълнии“, който е включен в учебното съдържание по Литература за V клас.

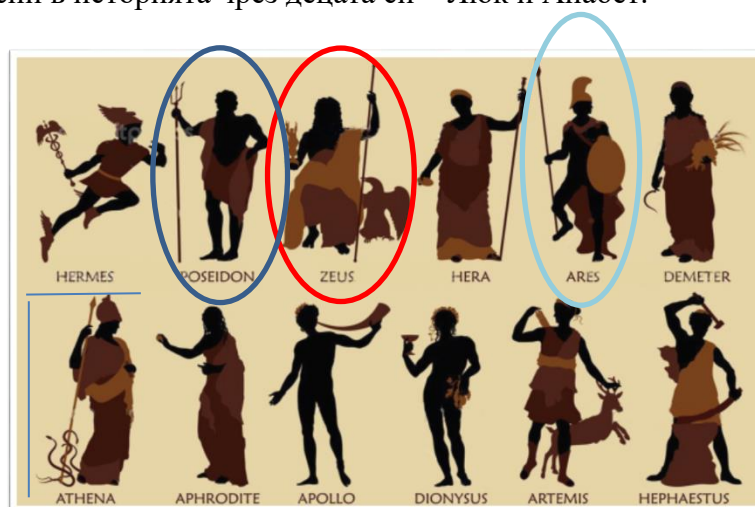
През 2010 г. романът е екранизиран под името: „Пърси Джаксън и боговете на Олимп: Похитителят на мълнии“ ("The Lightning Thief" by Rick Riordan and is his 2010 film (Percy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief (20th Century Fox)).

Рик Риърдън има иновативна гледна точка за мястото на Олимп – домът на елинските богове – през вековете божествената планина се мести. Тя винаги е в облаците над най-силната за съответната епоха в икономическо отношение страна. Затова в началото на ХХІ век и в романа, и във филма Олимп се намира на 600 -я етаж на Емпайър Стейт Билдинг в Ню Йорк.

Олимп и олимпийските богове в романа/филма

В цикъла романи и конкретно в „Похитителят на мълнии“ Рик Риърдън включва цялото **олимпийско семейство**. Богът на войната – Арес и неговият дядо Кронос, са главните двигатели на интригата около открадването на мълнията на Зевс. В режисьорската интерпретация на текста Арес не е включен. Конфликтът е ограничен между двамата братя – Зевс и Посейдон. Пърси Джаксън е нечистокръвен (версията на Р. Риърдън за поколението на старогръцките герои, които са деца на смесени връзки между богове и земни хора). Хермес и Атина също са замесени в историята чрез децата си – Люк и Анабет.

Сюжетът на романа/филма

Романът е базиран на мита за **старогръцкия герой Персей**. Персей е полубог, син на Зевс и Даная. На краката си носи крилати сандали, дадени му от Хермес, а за оръжие му служи сърповиден меч, получен от Атина Палада. Той обезглавява горгоната Медуза.

В основата на романовото/филмовото действие стои опасната възможност двамата братя Зевс и Посейдон да се скарат, а арена на титаничният им сблъсък да стане небето над Ню Йорк и нищо неподозиращите му жители през XXI век.

Развитието на сюжета повтаря алгоритъма на вълшебната приказка – героят Пърси и неговите помощници – Анабет (дъщерята на Атина Палада) и сатирът Гроувър, който е пазител на нечистокръвния Пърси (Персей), трябва да преодолее три препятствия – да

извърши три подвига, търсейки трите перли на Персефона, преди да слезе в подземния свят, за да поиска/вземе от Хадес мълнията на Зевс.

Както във вълшебните приказки героите имат и вълшебни помощници – писалка, подарена на Пърси от кентавъра Хирон, която се превръща в меч; шапка невидимка, подарена на Анабет от мйка й Атина и летящи маратонки с крилца, подарени на Люк от баща му Хермес, които той лукаво подарява на Пърси, за да стигне по-бързо до подземното царство. Ако искате да разберете защо казах „лукаво“, прочетете романа или гледайте екранизацията му!

Персонажите в романа /филма

Пърси (Персей) Джаксън е дете на Посейдон и земна девойка. За разлика от останалите олимпийци, Посейдон обича сина си, но е принуден да го изостави, за да съхрани живота му – има договореност между тримата братя да не се свързват със земни жени, защото тяхното поколение герои (нечистокръвни) притежава сили, които могат да разрушат планетата Земя. Посейдон е нарушил тази договореност. Пърси не осъзнава божествения си произход. За него дислексията и хиперактивността са проблем. Оказва се, че това са „подсказки“ за божествените му възможности.

ЗАВРЪЗКА НА ДЕЙСТВИЕТО – и в романа, и във филма е една сцена в музея, където учителката по математика / английски език се превръща във фурия (Р. Риърдън е използвал римското название на богините на отмъщението – ериниите). Попаднал в лагера на нечистокръвните Пърси разбира, че е обвинен в кражбата на мълнията на Зевс и че майка му е пленна от Хадес, който ще я освободи, когато получи от Пърси мълнията. Така е обоснована причината, поради която Пърси поема по пътя на своите подвизи.

Анабет и **Люк** са нечистокръвни, т.е. полубогове – герои, попаднали заедно в лагера на нечистокръвните. Те никога не са се срещали с божествените си родители. Анабет мечтае да бъде изпратна на мисия, за да извърши подвиг. Люк е истинският крадец на мълнията на Зевс. Той е обсебен от идеята да отмъсти на всички богове, които не се интересуват от децата си. Дискутирайки по проблема за **релацията бащи-деца** у петокласниците могат да се изграждат социокултурни компетентности, свързани с конфликтите между родители и деца като конфликт между поколенията, доказващи смяната на някои общочовешките ценности през различните епохи от една страна и устойчивостта на други през различните епохи.

Зевс в романа е облечен в тъмносин костюм на райета; седнал на простиър трон от платина, с добре оформена брада, сивкава като буреносен облак; лицето му е красиво, гордо и строго, очите сивкави. Във филма върховният повелител на боговете и хората е мъж на средна възраст, със сивкава коса, брадичка и мустаци, с официален костюм, строг и дълбог поглед.

Посейдон в романа е с кожени сандали, шорти и пъстроцветна риза, с потъмняла от слънцето кожа, ръце покрити с белези и черна коса; със замечтано изражение, морскозелени очи и бръчици, които показват, че често се усмихва; неговият трон наподобява рибарски стол с място за бронзовият му тризбец. Във филма повелителят на моретата и океаните е висока три метра вълна; излизайки от морето се преобразява в човек, излъчващ могъщество, облечен в спортно – елегантно облекло.

Третият брат – **Хадес** – богът на подземния свят, в романа е три метра висок, облечен в черна копринена мантия и с корона от ковано злато на главата. Защото не вижда Слънцето той има бяла кожа като на албинос, косата му е дълга до раменете и гарвановочерна; седнал спокойно на трона си, направен от човешки кости, той излъчва мощ; изглежда жилав, елегантен и опасен като пантера. Портретната характеристика на Хадес във филма може да направите сами, разглеждайки фотоса вляво!

Персефона, съпругата на Хадес, има ключова роля в развитието на филмовото действие, защото тя притежава перлите, с които Пърси и неговите приятели могат да се измъкнат от царството на Хадес.

В романа **Арес** – богът на войната, е представен като моторист, с визия на професионален боксьор тежка категория; с прилепнала червена риза, черен панталон, черен кожен шлифер, на бедрото му виси ловджийски нож; той винаги носи червени слънчеви очила, скриващи най-жестокото, брутално лице – *„красиво някак, но зло, белязано в много много битки“*. Във филма този персонаж липсва. В часа по Литература може да се проведе дискусия ЗАЩО сценаристите са го „изхвърлили“ от историята.

Художественият свят на романа/филма

При представянето на „Похитителят на мънии“ Рик Риърдън споделя: „Изпитвам голямо съчувствие към деца, които не обичат да четат, защото и аз бях такъв. Бих направил всичко, за да не чета! На 13 години открих „Властелинът на пръстените“ на Толкин, който ме научи да обичам да чета. Затова аз не се опитвам да проповядвам на децата, а само ги прелъстявам – с хумор, ужас и вълнение! И това ги държи над книгата страница след страница.“

Синът на автора – Хейли Риърдън (прототипът на Пърси Джаксън), споделя: „Пърси промени живота ми! В другите книги героят е съвършен, живее в съвършен свят и прави само добри неща. Пърси има дислексия и СДВ, има и други недостатъци, но обича майка си, се бие с чудовища и побеждава!“

Романът има автобиографичен характер – проблемите на сина Хейли Риърдън (СДВ и дислексията) са представени като божествен геном.

Образният паралелизъм – дълбока връзка между природните явления и душения живот на човека инспирира идеята за цикличността на времето – за връзката между митовите, фолклора и съвременността.

ИЗВОДИ

Романът „Похитителят на мънии“ е подходящ за възрастовата група на петокласниците по няколко пункта:

- 1) Прототипът на главния герой е на същата възраст (12 години) и има същите проблеми (хиперактивност и дислексия), които са често срещани в съвременното българско училище.
- 2) В началото на учебната година в часовете по Литература се изучават - като митове, легенди и приказки, „историите“ за Сътворението на света на етносите, живеещи по българските земи – старогръцкия мит, българския мит, турска народна приказка, ромска приказка и т.н..

3) „Похитителят на мълнии“ обяснява по достъпен за 12-годишните начин кои са боговете в съвременния свят и „прелъстява“ учениците към четенето.

По-ергономично е решението запознаването с романа да стане непосредствено след изучаването на митовите, а не в края на учебната година, както е посочено в примерните годишни разпределения на всички издателства на учебници по Литература за V клас.

REFERENCES

Gerdjikova, M., O. Popova, Ir. Krasteva. Literature for 5th grade. Bulvest 2000. 2017.
(**Оригинално заглавие:** Герджикова, М., О. Попова, Ир. Кръстева. Литература за V клас. Булвест 2000. 2017.)

Learn. The most important thing for the novel "The Lightning Thief". Rick Riordan.
(**Оригинално заглавие** Уча се. Най-важното за романа „Похитителят на мълнии“. Рик Риърдън. <https://ucha.se/watch/11503/nay-vazhno-za-romana--pohititeliat-na-malnii--rik-riardan>)

Lecheva, G. Persy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief. lecture on "School course in foreign literature", (**Оригинално заглавие:** Лечева, Г., 2022. „Пърси Джаксън и боговете на Олимп“: „Похитителят на мълнии“ – лекция по „Училищен курс по чуждестранна литература“, Teams)

Persy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief (20th Century Fox).

part 1.https://www.videoclip.bg/watch/893781_prsi-dzhaksn-i-bogovete-na-olimp-povelitelyat-na-mlnii-2010-bg-s;

part 2.https://www.videoclip.bg/watch/560646_prsi-dzhaksn-i-bogovete-na-olimp-pokhititelyat-na-mlnii-2010-bg-;

part 3.https://www.videoclip.bg/watch/560645_prsi-dzhaksn-i-bogovete-na-olimp-pokhititelyat-na-mlnii-2010-bg-;

part 4.https://www.videoclip.bg/watch/560640_prsi-dzhaksn-i-bogovete-na-olimp-pokhititelyat-na-mlnii-2010-bg-;

part 5.https://www.videoclip.bg/watch/560635_prsi-dzhaksn-i-bogovete-na-olimp-pokhititelyat-na-mlnii-2010-bg-

Reardon Rick Persy Jackson & The Olympians: The Lightning Thief (**Оригинално заглавие:** Риърдън, Рик. Похитителят на мълнии. С., 2016.

FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-03

HOMESCHOOLING – METHODOICAL INTERPRETATIONS³

Krasimira Georgieva Nedkova – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”- Silistra Branch
Tel.: 0897274320
E-mail: krasivaia@abv.bg

Assoc. Prof. Diana Zhelezova - Mindizova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Phone: 0898585210
E-mail: dmindizova@uni-ruse.bg

Abstract: Homeschooling or home schooling, also known as home education or elective home education (EHE), is the education of school – aged children at home or a variety of places other than a school. Usually conducted by a parent, tutor, or an online teacher, many homeschool families use less formal, more personalized and individualized methods of learning that are not always found in schools. The actual practice of homeschooling can look very different. The spectrum ranges from highly structured forms based on traditional school lessons to more open, free forms such as unschooling, which is a lesson – and curriculum – free implementation of homeschooling. Some families who initially attended a school go through a deschool phase to break away from school habits and prepare for homeschooling. Homeschooling should not be confused with distance education, which generally refers to the arrangement where the student is educated by and conforms to the requirements of an online school, rather than being educated independently and unrestrictedly by their parents or by themselves. Today, homeschooling is a relatively widespread form of education and legal alternative to public and private schools in many countries.

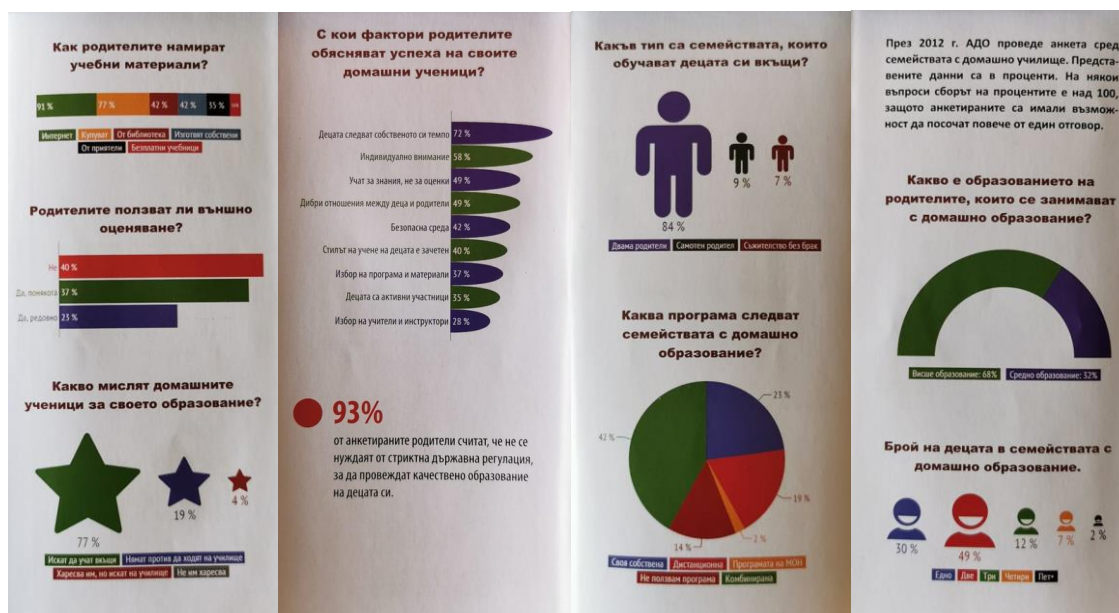
Keywords: homeschooling; education; methods

ВЪВЕДЕНИЕ

Що е то домашно образование? - домашното образование е образование, ръководено, организирано и контролирано от семейството. Това е една от най-древните и естествени форми на образование. Подсигурява се ресурсно от родителите и се осъществява в реалния свят, по индивидуална метода за всяко дете. В този смисъл възрожденските училища са възникнали от самоорганизираните се българи, които ясно са осъзнавали своята отговорност като родители. Домашно образование е имало винаги, защото хиляди години по-рано родителите са предавали на децата си уменията и знанията, които са имали - поколение след поколение. Това, че винаги е имало домашно образование можем да заключим от Закона за просвещението след освобождението, където е написано, че обучението може да става и вкъщи. Алеко Константинов е най-яркият пример, защото е и общественик. Новите реалности водят до промяна и в ролята на учителя. Според Железова-Миндизова: „Новите роли на учителя очертават профил на субект с висока степен на гъвкавост, адаптивност, прозрачност на неговата педагогическа култура»(Железова-Миндизова, 2020).

Домашното образование в България се установява след 1989г. След промените няколко семейства в България, по различни начини се докосват до идеята за обучение у дома. По неслучайни пътища се запознават. Тогава техните деца са много малки. И така през 2005г. за първи път е организирана конференция за домашно образование в Поморие. Асоциацията за домашно образование е фондация, учредена през 2010г. от първото поколение домашни образователи в България. Те също се водят по методи, които считат най-достъпни за тях.

³ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05. 2022 в секция „Психология, Педагогика и Методика на обучението по...” с оригинално заглавие на български език: Методически интерпретации при домашното образование.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Традиционен метод (School-at-home)

Традиционният метод е метод, който най-много наподобява на училищния. Този метод се избира от родители, които желаят техните деца да се обучават по конвенционален, структуриран, често ускорен начин. Обикновено родителите се насочват към някоя дистанционна програма, при която получават учебници, работни тетрадки, ръководства за родители по предметите, тестове и оценяване, дистанционна помощ (Curriculum in a box). Родителите са свободни сами да направляват обучението и да променят програмата текущо, според темпото на учене на детето, както и да разширяват знанията с други материали. Родителите и децата четат материала от учебника, след което го обсъждат, попълват работни тетрадки и след определен раздел, знанията се оценяват с тест.

Често, в началото на домашното училище, родители, които нямат опит се чувстват по-уверени да работят по този начин. В други случаи, семействата преминават от по-неструктуриран стил на обучение в началните години към традиционния метод, когато децата станат по-големи и навлизат в гимназиална възраст, с цел да получат акредитирана диплома.

2. Класически метод (Trivium)

Обучението по класическия метод се основава на разбирането, че развитието на умствените способности на децата могат да се обособят в три етапа, познати като Trivium. В ранните години децата са способни да запомнят множество факти и правила, които систематично да положат основата за по-задълбочено учене. Този етап се нарича „Граматика (Grammar stage)“ и обикновено обхваща децата от 6-10г. През този период умът е способен да попива информация. Обучението протича като детето се учи да чете, набляга се на изучаване на граматични и правописни правила, поезия, думи на чужди езици, събития от историята и литературата, описания на растения и животни, основни математически правила и т.н. Заучената информация трябва да положи основата за следващия етап на обучението.

Вторият етап в класическото образование се нарича „Логика (Logic Stage)“. Около 10-12г. детският ум започва да мисли по-аналитично, да мисли аргументирано. В тази възраст децата се интересуват повече от отговора на въпроса „Защо?“, способни са да открият връзката между различните области на познанието, причините и следствията, да поставят фактите в тяхната логическа рамка. През тези години учениците започват да изучават алгебра и логика, учат се да мислят логично във всяка област. Например, когато се изучава история, ученикът трябва да открие защо е започнала дадена война, а не просто да прочете какво се е случило.

Последният етап, „Риторика (Rhetoric Stage)“, надгражда първите два. Това се случва през гимназиалната възраст, когато учениците се учат да изразяват себе си. В тази връзка те се учат да пишат оригинално, да се изразяват ясно, да говорят пред публика аргументирано. В тази възраст учениците се специализират по интереси и задълбочават знанията си в конкретна област.

Класическият метод има два важни аспекта. Той е фокусиран към изучаване на езици и следва специфичен шаблон от три етапа: умът трябва да е натрупал факти и правила, след това да се снабди с инструментите на логиката за да подреди тези факти и накрая да се научи да прави заключения.

3. Тематични уроци (Unit Studies)

Метод на обучение, при който отделните учебни предмети се обединяват в едно цяло за да послужат на конкретна цел. Използвайки интересите на детето по дадена тема, която го вълнува, вие му помагате да усвои и други предмети, като математика, четене, писане, история, география, изкуства и т.н. По този начин информацията не се представя на децата дефрагментирано, а като едно цяло. Това им позволява да придобият цялостна представа за света около тях по един увлекателен и интересен начин. Например, докато изучавате Древен Египет, вие може да четете енциклопедии за Египет (история), може да направите карта от солено тесто (география), може да обясните как се изчислява обем на пирамида (математика), може да проучите как египтяните са напоявали своите ниви от Нил (науки), може да четете художествена литература, свързана с Египет (литература), както и да обясните термини и фрази, правопис на думи (граматика) и т.н

Unit Study работи, като привлича вниманието на децата и им помага да наредят парченцата на пъзела.

4. Неучилищен стил (Unschooling)

За пръв път терминът „Unschooling“ е измислен от Джон Холт, учител и основател на движението на неучилищния метод на обучение. Това е метод, познат още като естествено, водено от децата и техните интереси образование. Според „Unschooling“ метода, децата имат вродена любознателност и жажда за знания, които ги мотивират да открият какво точно да научат и кога да го научат. Децата учат от житейския опит всеки ден и не следват предварително зададена училищна програма или формални уроци. Вместо това, те учат по същия начин, по който и възрастните го правят – чрез преследване на интереси и любознателност. Както децата в най-ранна възраст се учат да ходят или говорят, така и вече по-големи могат да научат четенето, математиката, науката и историята. Ролята на родителите е да подпомагат и насърчават децата в откриване на знанията, вместо да поставят задачи и да оценяват.

5. Методът на Шарлот Мейсън

Използва „живи книги“, литература, преразказване, разходки сред природата, вдъхновяващи занимания с изкуството и музиката; набляга се на изработването на добри навици за учене и работа.

Шарлот Мейсън (1842-1923 г.) е британски педагог и автор на множество книги за образование. Според нея, образованието не е списък от умения или факти, които трябва да се усвоят, а "атмосфера, дисциплина и живот". Атмосфера - на една спокойна среда, в която ученето е приятно, дисциплина – поддържана от добри навици и живот, изпълнен с живи идеи, които подхранват вътрешния живот на детето, както храната подхранва тялото. Според Мейсън, добрите навици са толкова важни, че тя препоръчва, ако се появи лош навик, всичко друго да бъде оставено настрана и да се обърне внимание на детето, за да може проблемът да се разреши, преди да се е развил напълно. Мейсън препоръчва изучаването на история, география и литература да става чрез четене на „Живи книги“, чийто автор има истински интерес към темата и пише увлекателно, за разлика от един учебник, който дава безлична и фрагментирана информация по много теми. Живите книги представят вдъхновяващи истории и герои, които вълнуват умовете на деца.

Методът на Шарлот Мейсън използва преразказването като основен образователен инструмент. До 10-годишна възраст, Мейсън препоръчва предимно устното разказване. След като детето е чуло/прочело част от книга, то преразказва по-важните неща със свои собствени думи. Постепенно, преразказването започва да се прави и в писмена форма.

Според Шарлот Мейсън, учениците би трябвало да правят всичко по най-добрия начин, по който могат. Тя препоръчва уроците да бъдат сравнително кратки и съсредоточени. Това означава, че децата трябва да получават такова количество работа, което да могат да свършат без да се разсейват, дори това да са само 10 мин. Уроците ѝ за по-малките деца били около 15-20 мин за предмет, а за по-големите - около 30-45 мин.

Методът на Мейсън препоръчва разходки сред природата, вдъхновяващи занимания с изкуството и музиката. Децата трябва да прекарват колкото се може повече време навън, особено докато са малки. Тя препоръчва поддържането на природен дневник с бележки и рисунки на различните животни и растения, видени по време на разходките.

Мейсън препоръчва изучаването на картини на известни художници и слушането на класическа и друг вид вдъхновяваща музика, като успоредно се изучава даден композитор или художник чрез четене на биографията му.

6. Избирателен (Eclectic)

Често пъти семействата, които обучават децата си у дома комбинират различни методи на обучение по различните предмети. Например по математика работят чрез учебници и работни тетрадки (Традиционен метод), по природни науки избират да учат по теми (Unit Studies), по този начин всички деца в семейството се фокусират върху една област от науките. По история и чужди езици следват препоръките на класическия метод. По литература- четат, преразказват и изучават изкуства по метода на Шарлот Мейсън.

ИЗВОДИ

Реализация на домашните ученици от България:

Виктория Петкова - концертна пианистка с множество участия и награди от международни конкурси по пиано. Тя ходи на изпити към Trinity College London и е защитила ATCL диплома с отличие. Сега се подготвя по немски, защото възнамерява да кандидатства в консерватория в чужбина. ATCL - е Associate of Trinity College London еквивалент на изпит след първа година в бакалавърска програма в консерватория.

Теодора Петкова - в момента учи в 3-ти курс, специалност Data science в Duke Kunshan University, USA, със стипендия. Участва в отбора на университета по тенис на маса, с който се класира за Националното коледжанско състезание по тенис на маса в Тексас, 2022г.

Боряна Райкова - студентка в 3-ти курс, специалност Elementary Education, в Moody Bible Institute, USA. Освен това тази година е избрана за президент на випуска, получи и приз Student Leader of the Year 2021/22. Успоредно с това минава обучение по Equine therapy за деца към Fidelis Foundation - конен инструктор и терапевт за работа с трудни деца. Общо взето събира в един фокус хобито си с конете, заедно с обучението, което получава в университета.

Георги Порумбачанов - студент 3-ти курс, специалност Английска филология, в Софийски университет. Успоредно с това работи като преподавател в частна езикова школа и мърчандайзер в голяма верига книжарници.

Магдалена Георгиева - учи специалност Софтуерен инженер в Софт Уни. Преподава английски език в частна школа, като се занимава с малки деца от 3-7 години. Свири на цигулка, тренира карате, танцува.

Дебора Кримова - художник, човек на изкуството. Представяла е своето творчество с няколко самостоятелни изложби. Развива се в сферата на интериорен и екстериорен дизайн.

Дариел Крёмов - многогодишен ментор в Google. Само на 21г. стана IT мениджър в компания за компютърни технологии.

Домашните ученици имат времето и възможността да развиват и упражняват талантите си в много ранна възраст - палитрата е много богата - музиканти, художници, дърводелци, дизайнери, инженери, спортисти и какво ли още не.

REFERENCES

- Homeschooling (Училище в дома) <http://www.homeschoolingbg.com/index.php?id=2> (Accessed on 20.04.2022). <https://en.wikipedia.org/wiki/Homeschooling> (Accessed on 03.05.20022)
- Nancy, L. (2017). *A Patchwork of Days*. Sofia; Nov chovek press
- Porumbachanov, P., (2018). *Homeschooling in Bulgaria*. (32-33), Sofia; Nov chovek press
- Zhelezova-Mindizova, D. (2020). Investigation of the interscientific nature of pedagogical reflection. IN: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, стр. 19-25 (Оригинално заглавие: Железова-Миндизова, Д. (2020). Изследване на педагогическата рефлексия като интернаучен концепт. В: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, pp 19-25).
- Zhelezova-Mindizova, D. (2020). New roles of the foreign language teacher when applying the competence approach in the digital classroom. IN: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, pp 393-398, ISBN 2545 – 4439. (Оригинално заглавие: Железова-Миндизова, Д. (2020). Нови роли на учителя по чужд език при прилагане на компетентностния подход в дигиталната класна стая. В: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, стр. 393-398 стр., ISBN 2545 –4439).

FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-04

THE NARRATOR'S POINT OF VIEW ON EDUCATION IN THE MOVIE „MY FAMILY AND OTHER ANIMALS” BY GERALD DARLEL ⁴

Denica Nikova – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 86 821 521
E-mail: s216711@stud.uni-ruse.bg

Ayhan Mehmedov – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 86 821 521
E-mail: s216706@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Phone: +359 885 400647
E-mail: glecheva@uni-ruse.bg

Abstract: Държавният образователен стандарт за общообразователна подготовка по учебната дисциплина Български език и литература, компонент Литература за VI клас, регламентира изучаването на най-популярния роман на Джералд Даръл „Моето семейство и други животни“. В часовете по Литература в VI клас се изучава главата „Бъчва със знания“. Настоящият текст се опитва да обговори гледната точка на повествователя за образованието в романа на Даръл «Моето семейство и други животни»

Keywords: образование, домашно образование, екологично образование,

ВЪВЕДЕНИЕ

Джералд Даръл е един от малкото автори, посветили се на изучаването на дивите животни, успели да пресъздадат обективно своите наблюдения и същевременно увлекателно, иронично и с типичния английски хумор, да представят тази информация на читателя, избягвайки академичните сухи описания. Детството, семейството и страстта му към непознатото са неизчерпаем източник на неговото вдъхновение.

Зоолог и природозащитник – по професия и призвание, Даръл не се възприема като писател и споделя, че пише книгите си (27 от тях автобиографични), за да издържа зоологическата си градина. Съпругата му – в поредица телевизионни предавания, твърди, че той се чувства най-щастлив, когато записва спомените си.

През 1935 г. най-големият му брат – Лорънс посещава, със съпругата си Нанси, гръцкия остров Корфу и остава запленил от климата и самобитността на живота на мирния остров. С присъщото си красноречие убеждава майка си цялото семейство да се пресели на острова. Там Джералд намира перфектното място да се отдаде изцяло на страстта си да наблюдава и колекционира местната фауна. През това време Джералд има **няколко частни учители**, приятели на неговия

⁴ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция „Педагогика, психология и Методика на обучението по... с оригинално заглавие на български език: “ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА ПОВЕСТОВАТЕЛЯ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО В РОМАНА „МОЕТО СЕМЕЙСТВО И ДРУГИ ЖИВОТНИ“ ОТ ДЖЕРАЛД ДАРЪЛ“

брат Лорънс. Един от тях е **Теодор Стефанидис** – доктор, учен, поет и преводач. Той става един от най-големите приятели и ментор на малкия Даръл.

Спомените на Д. Даръл за пребиваването на Корфу (Гърция) изграждат сюжета на романа «Моето семейство и други животни».

ИЗЛОЖЕНИЕ

Държавният образователен стандарт за общообразователна подготовка по учебната дисциплина Български език и литература, компонент Литература – за VI клас, регламентира изучаването на най-популярния роман на Джералд Даръл „Моето семейство и други животни“, който е първият от трилогията за остров Корфу.

В часовете по Литература в VI клас се изучава подробно главата „Бъчва със знания“.

Сюжетът на “Бъчва със знания” повдига важни въпроси за образованието, за мотивацията на учещия и за стратегиите, методите и техниките на преподаване.

Историята, разказана в тази глава, де факто демонстрира предимствата на екологичното и домашното образование. Липсата на училище на остров Корфу принуждава семейния съвет да приложи домашното образование, „назначавайки“ за учител един семеен приятел. Домашният учител на главния герои има възможността да приложи диференциран подход в обучението (☺ защото ученикът му е само един ☺).

От **жанрова гледна точка** „Моето семейство и други животни“ е РОМАНИЗИРАНА АВТОБИОГРАФИЯ. В VI клас се изучава още един роман от този жанр – „Автобиография“ от сръбския писател Бранислав Нушич.

Романизираната автобиография съчетава документални и художествени елементи и така се превръща в уникално отражение на един човешки живот и на историческото време, в което се развива действието. Романизираният елемент превръща този литературен жанр в приятно и леко четиво. Не е нужно да бъдат подробно и детайлно описвани всички периоди и случки от живота на автора. Неговата гледна точка, неговите мисли и препредаване на случките се превръщат в отражение на пространството около него. И доколкото авторът не може (или не би трябвало) да подменя историческите факти, той може да ги коментира и пречупва през собственото си светоусещане.

Романите на Джералд Даръл са перфектен пример за този жанр. Един живот изпълнен със случки и приключения, които той с готовност разкрива, без да се страхува да разкрие грешките си и да посочи пътя към постигане на мечтите си. Не е случайно, че заглавието на книгата е „Моето семейство и други животни“. То едновременно подчертава основната роля, която семейството играе в развитието на сюжета, но и намеква – допълнението „и други животни“, за шеговито, освободено от ненужна сериозност и все пак обичливо отношение на писателя към най-близките му хора.

Главата «Бъчва със знания» е посветена на образованието на малкия Джери, което е проблем за цялото семейство, тъй като (както беше посочено по-горе) на остров Корфу няма училище. Заглавието звучи необичайно. То ни подсказва как се чувства 9-годишният Джери, когато разбира, че се канят да го образават, т.е. да го затворят в бъчва и да го залееят/засипят с ненужна информация. Явно това е **ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА ПОВЕСТВОВАТЕЛЯ ЗА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА** в Англия от 30-те – 40-те години на XX век.

Описаният семеен съвет ни дава информация за взаимоотношенията между близките на Даръл: майка му смята образованието за **МНОГО ВАЖНО** при израстването на сина си. Прави впечатление, че тя не взема еднолични решения, а се съветва с по-големите си деца. Фактът, че всеки има своя гледна точка за развитието на Джери ни подсказва, че те са откровено загрижени за бъдещето на най-малкия си брат. С любов Даръл е описал как близките му не приемат неговият интерес към животинския свят. Смятат го за опасен и временен. Само майката явно усеща, че в това увлечение е бъдещето на нейния син и затова смята, че то трябва да се поощрява и развива.

От педагогическа гледна точка «назначаването» на Джордж (поетът, преводчът и доктор Теодор Стефанидис) за домашен учител на Джери и подхода му към малкия ученик, комбинират в себе си **домашното образование**⁵, **екологичното образование**⁶ и **ярко изразен диференциран подход**. Учителят, който няма педагогическа подготовка, «се нагажда» към своя ученик, прилагайки подсказани му от интуицията обучителни методи и техники (той умело използва интересите на Джери, превръщайки ги в мотивация за учене). Фактът, че

⁵ Модерното движение за **домашно училище** започва през 70-те години на миналия век, когато Джон Холт, образователен теоретик и поддръжник на училищната реформа, започва да твърди, че фокусът на официалните училища върху ученето наизуст създава потискаща среда в класната стая, предназначена да направи децата съобразени служители. Холт призова родителите да освободят децата си от формалното образование и вместо това да следват метод, известен днес като „unschooling“. Ранните последователи на Холт се свързват чрез бюлетина на Холт, Growing Without Schooling, който е основан през 1977 г. Виж: A Brief History of Homeschooling. <https://responsiblehomeschooling.org/research/summaries/a-brief-history-of-homeschooling/#:~:text=The%20modern%20homeschool%20movement%20began.to%20make%20children%20compliant%20employees.>

⁶ **Екологичното образование** е процес, който позволява на хората да изследват проблемите на околната среда, да се ангажират с разрешаването на проблеми и да предприемат действия за подобряване на околната среда. В резултат на това хората развиват по-задълбочено разбиране на екологичните проблеми и имат уменията да вземат информирани и отговорни решения. Компонентите на екологичното образование са: информираност и чувствителност към околната среда и екологичните предизвикателства; познаване и разбиране на околната среда и екологичните предизвикателства; нагласи на загриженост за околната среда и мотивация за подобряване или поддържане на качеството на околната среда; умения за идентифициране и подпомагане на разрешаването на екологични предизвикателства; участие в дейности, които водят до разрешаване на екологични предизвикателства.

ученикът е само един, косвено показва гледната точка на повествователя за класно-урочната форма на образование и мнението му за това, което днес наричаме екологично образование.

До края на романа малкият Джери не е завършил образованието си. Както последният му учител, Кралевски, заявява, Джери трябва отиде в Европа, за да завърши образованието си. Това показва, че СПОРЕД РАЗБИРАНЕТО НА ДАРЪЛ НАЙ-ВАЖНИЯТ ПОКАЗАТЕЛ ЗА ЗРЯЛОСТ Е ОБРАЗОВАНИЕТО. Самият Джери затвърждава тази идея, когато предлага на майка си просто да не завърши образованието си. Той предполага, че това би му позволило да поддържа чувство на любопитство към всички неща, което (според неговото разбиране) възрастните загубват, когато завършат образованието си и станат възрастни. **Джери-повествователят свързва необузданото любопитство изключително с детството и смята традиционното образование за заплаха за това чудо на детството.**

Тази младежка гледна точка обаче пропуска да вземе предвид многобройните възрастни в живота на Джери, които поддържат детското любопитство у него, вероятно защото се занимават с наука – нещо, което изисква любопитство, съчетано със задълбочен опит в изследванията, воденето на записи и други ръководни принципи на науката, които Джери свързва със зрелостта и са плод на образованието. Ученият д-р Теодор Стефанидес става един от най-близките приятели и ментори на Джери по време на престоя на семейство Даръл в Корфу. Джери намира Теодор за очарователен, тъй като той безспорно е възрастен, но също така се отнася към Джери като към пълноценна личност сама по себе си и се държи по начини, които Джери идентифицира като малко детински или палав. Кралевски също води подобен завладяващ живот като птичар, въпреки че изпълнява отчетливо възрастни задачи, като например да се грижи за застаряващата си майка и да тренира Джери по френски. Теодор Стефанидес като че ли е доказателството, че човек не трябва да става скучен, когато порасне, вероятно защото Теодор обича работата си – «изглежда прави това, което иска да прави, когато иска да го прави». Това за Джери е интересно и детско. За по-възрастния читател животът на Теодор е доказателство, че човек е щастлив, когато обича работата си.

ИЗВОДИ

Топли и взаимнообвързани са взаимоотношенията учител-ученик в «Бъчва със знания», защото учителят игровизира и диференцира обучението на малкия Джери. Този роман индиректно ни показва предимствата на диференцирания подход, домашното образование, природосъобразния начин на живот и екологичното образование.

На авторите на този текст им беше странно, че в учебното съдържание по Литература за VI клас са регламентирани от ДОС два романа, които макар и чрез добронамерен хумор и самоирония отричат формалното обучение. Хубавото е, че чрез литературните текстове се утвърждава диференцираният подход в обучението, експеренциалното образование (учене чрез преживяване) и екологичното образование.

REFERENCES

J. Gary Knowles, Stacey E. Marlow и James A. Muchmore, 2008. From Pedagogy to Ideology: Origins and Phases of Home Education in the United States, 1970-1990,” pp. 223-235.

Childhood, Adulthood, and Education in “My Family and Other Animals” by Gerald Durrell. <https://www.litcharts.com/lit/my-family-and-other-animals/themes#:~:text=Absurdity%20and%20Storytelling-,Childhood%2C%20Adulthood%2C%20and%20Education,arise%20because%20of%20his%20age.>

My Family and Other Animals. Wikipedia.

https://en.wikipedia.org/wiki/My_Family_and_Other_Animals

Ivo Dimov – Young Scientist

Language School “P.K. Yavorov,” Silistra

Tel.: +359 89 5671030

E-mail: dimov.ivo.d@gmail.com

Assoc. Prof. Romyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch

Phone: +359 879267776

E-mail: Lebedova@abv.bg

Abstract: *In our contemporary world, which is more and more dominated by technology – a world full of new possibilities – there are also some questions about the negative aspects of this type of living that should be asked. The current paper is taking a deeper look on internet addiction as a negative consequence of the constant access to internet and the possible correlation (or causation) between IAD (internet addiction disorder) and the overall wellbeing of users, on one side, and the financial model of big technological companies providing leading internet services such as social media, shortly called “attention economy” – on the other. This phenomenon is explored through the point of view of some Bulgarian psychologist and also American computer scientists. The report also includes a pseudo-case study of self-observation.*

Keywords: *Internet, Addiction, Social media, Attention economy, Cyberpsychology*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния все повече доминиран от технологиите свят, макар и изпълнен с необятни нови възможности, които технологичният напредък ни предоставя, все по-често започва да се говори и за негативните аспекти на този нов тип живеене. Този нов тип живеене представлява реалност, в която „към месец март 2019 г. са регистрирани приблизително над 2,38 милиарда активни месечни потребители и 1,56 милиарда активни всекидневни потребители [на Фейсбук]“ – най-популярната социална мрежа (Карабелъова, 2020). В ерата преди смартфоните сме се свързвали с интернет средно 5 пъти на ден, днес, благодарение на мобилните си устройства, го правим средно 27 пъти на ден. (Kraus, 2012). Това е твърдение на старо проучване и само загатва тенденция, продължаваща и до днес.

На този фон се появяват новите предизвикателства пред киберпсихологията (занимаваща се с това как Интернет и технологиите влияят върху човешките взаимодействия) (Карабелъова, 2020) и клиничната психология. Става дума за пристрастяване към интернет (internet addiction), познато също като IAD (Internet Addiction Disorder).

Настоящата работа цели да отправи поглед към възможните корелационни и каузални връзки между феномена на пристрастяването към интернет и политиките на големите интернет компании, предоставящи различни услуги (включително и социални мрежи), като Google, Facebook, Amazon и др., които политики могат да бъдат сведени до обобщаващото понятие „Икономика на вниманието“ (“The Attention Economy”). В последната си част текстът опитва да контекстуализира задачата на киберпсихологията.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Преди да бъде направен литературен преглед в едър шрих, е важно да бъдат изяснени основните понятия – „пристрастяване“ и „икономика на вниманието“. Според скорошно изследване пристрастяването (*addiction*) има, най-общо, две измерения – пристрастяване към

⁷ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2021 в секция „Психология, педагогика, методика“ с оригинално заглавие на български език: ЗАВИСИМОСТ КЪМ ИНТЕРНЕТ И “ИКОНОМИКА НА ВНИМАНИЕТО”.

субстанция (*substance addiction* или *drug addiction*) и пристрастяване към не-субстанция, т.е. към поведение (*non-substance addiction* или *behavioral addiction*). (Zou, 2017) Първият тип се характеризира с продължаваща употреба и повтарящо се желание за употреба на субстанцията, въпреки нейните вредни последици – типичен пример са наркотиците и алкохолът. Вторият тип, или бихейвиористичното пристрастяване, включва патологична склонност към залагане, пристрастяване към храна, към интернет, или към мобилен телефон (пак там). От изброените, за нас, фокусът ще бъде, разбира се, върху интернет пристрастяването.

От своя страна, интернет пристрастяването може да бъде разделено на 6 вида: (1) към онлайн игри, (2) към кибер-комуникации (социални мрежи, чат стаи, форуми), (3) кибер-сексуално (към порнография), (4) към нова информация, (5) към компулсивни действия (онлайн залагане, онлайн пазаруване и аукциони), (6) към самата технология (компютър, смартфон, игрови системи). (Zou, 2017) Вниманието на този текст ще бъде насочено към комуникацията (2) и технологията (6), но същевременно ще засегне общи принципи, споделяни с един или повече от другите типове.

Под „Икономика на вниманието“ (от тук насетне ще се използва извън кавички като функционален термин) се разбира политиката за монетизиране⁸ на интернет услугите – в частност на социалните мрежи, но не само – и идеологията на техните употреба и начин на конструиране/създаване. Уикипедия дефинира икономиката на вниманието като „*подход към мениджмънта на информация, който третира човешкото внимание като краен и ограничен ресурс и прилага икономическа теория към решаването на проблеми на управлението на информация*“. (Crawford, 2015)

Джарон Ланиър (оригинално *Jaron Lanier*) е американски писател, философ на технологиите и компютърен учен – един от създателите на виртуалната реалност (VR). В своята книга „*Десет аргумента да изтриеш акаунта си в социалните мрежи веднага*“ авторът представя своите виждания за проблема с икономиката на вниманието, като я обвързва пряко с пристрастяването към интернет и социалните мрежи (отделно авторът отбелязва връзка и с информационни балони, провал на демокрацията, и др.). (Lanier, 2018) Ланиър описва произхода на явлениято икономика на вниманието като среща и хибрид между ранната идеология, задвижила появата на интернет, която може да се обобщи като *хипи-социализъм*, от една страна, и капитализъм и култ към *технологичните гурута* като Стив Джобс, от друга. Старата идея за интернет като инструмент, безплатен и достъпен за всички (от тук хипи-социализма) – стивджобсовия „велосипед за ума“, бива заменена от идеята за инструмент, който се опитва да те манипулира да го използваш възможно по-продължително, съответно – да инвестираш повече от вниманието си в него (а помним, че то е краен ресурс). Запазвайки представата, че услугата трябва да е безплатна, компаниите, които я предоставят, „*превръщат самото ѝ потребление и потребителите си в продукт*.“⁹ (Lanier, 2018) Т.е. Ланиър оспорва, че за разлика от билборда, който просто ти показва послание, социалните мрежи са билборд, който наблюдавайки реакциите ти, изчислява какъв да бъде следващият билборд, който ти би се радвал да видиш. Това води, *до малки и плавни промени в мисленето и поведението ти, които са едва доловими, но кумулативно водят до голяма промяна в дългосрочен план*. (Lanier, 2018) В проучване от 2020, Карабелъова отбелязва, че „*въпреки относително различните функции, онлайн социалните медии имат една обща цел и тя е свързване на хората*.“ (Карабелъова, 2020) Това безспорно е един обективен поглед, но дали не е непълен? Дали не трябва да помислим по-задълбочено и критично над тази всеобщо афиширана представа за целта на социалните медии. Според мен, целта „свързване на хората“ е цел на потребителите на медиите, но дали това е цел на корпорациите гиганти, които предоставят и поддържат

⁸ Под „монетизиране“ се разбира начин на превръщане на нещо в бизнес, в източник на финанси.

⁹ Това става чрез рекламирането. Получавайки пари от рекламодатели и лични данни от всеки потребител, компании като Facebook и Google контруират чрез алгоритмите си модел, който да манипулира всеки отделен потребител да се ангажира с внимателно курирани реклами, които вижда

услугата, е съмнително. Именно тук можем да открием следа водеща към корелация, а защо не и каузалност спрямо интернет пристрастяването.

Доцентът към Джорджтаунския университет Кал Нюпорт (Cal Newport) акцентира върху значението за личния и професионален успех и благополучие на уменията за концентрация, което той нарича *deep work* (буквално „дълбока(задълбочена) работа“) и как социалните мрежи използвайки принципи от казината в Лас Вегас увреждат когнитивните способности на мозъка, както и способността за концентрация, правейки физиологични промени. (Newport, 2016) Например безкрайното скролване (*infinite scroll*) може да се оприличи с дърпане на ръчка. С това може да се каже, че имаме „слот машини в джобовите си“. (пак там) В тази връзка Краус отбелязва (Kraus, 2012), че мултитаскингът, е единственото нещо, в което ставаш по-лош, колкото повече го практикуваш – защото всъщност практикуваш разсейване.

В изследване посветено на влиянието на технологиите върху ученето озаглавено „*Attention, Reflection, and Distraction: The Impact of Technology on Learning*“, Валкенбург посочва, че интернет може да се гледа като връщане към картинковото мислене. Според него, постоянният достъп до визуални стимулации и нова информация подрива уменията на човек да учи задълбочено, да запамятава и рефлектира върху наученото, и да го използва в последствие в нов контекст. (Valkenburg, 2014) Авторът цитира метафоризация в едно изказване на Ницше, според което „заради огромния напредък на технологиите, аз понякога виждам и съдя реалността неточно... както пътник опознава чужд град, гледайки го през влака“. (пак там)

Да разгледаме каква е проявата на тези факти и наблюдения в практическия живот.

Казус от всекидневието – субект и обект в едно

Настоящият раздел на текста ще разгледа конкретен казус от всекидневието на пишещия този текст. Въпреки че сливането на *субект*, провеждащ изследването, и *обект*, който бива изследван, има свои слабости, това не пречи да се извлекат изводи (макар и с некатегоричен характер) от събрания емпиричен материал, които да служат, минимум, като изходен пункт за бъдещи по-професионални изследвания. Следва да бъде уточнен и *предметът* (или призмата) на изследването, а той е употребата на социални мрежи и „изживяването“, или липсата на такова, на ефекти на пристрастяване. За удобство на читателя, описаният материал от проведеното самонаблюдение ще представлява разказ в първо лице:

„Преживяванията ми със социалните медии са противоречиви. Личните ми наблюдения са, че наред с неоспоримите им ползи, идват твърде често оспорвани и отричани, игнорирани вреди. Притесненията ми започнаха, когато беше нормализирано (или пък „нормирано“) да имаш телефон с интернет в джоба си. Мобилните оператори почти изцяло и едновременно спряха да предлагат абонаменти без включени интернет мобилни данни. Съответно, това означаваше, че можеш да влизаш и във фейсбук по почти всяко време и място. Тогава още нямаше приложение „месинджър“. Беше ми достатъчно да проверявам дали има нещо интересно, когато съм вкъщи на компютъра си – през останалото време *живееш живота*.

Както някои съвременни философи отбелязват обаче, съвременната демокрация не спазва едно от основните си обещания – хората заедно да пишат общата си история – като това става под натиска на капитализма и консюмеризма. В този ред на мисли, ако една интернет компания не следва водещите тенденции, тя обрича себе си на финансово самоубийство. От тук следва, че благодарение на **икономическите принципи, на които е стъпила интернет индустрията** (които пък я карат да прибегва към методи да пристрасти потребителите си), от една страна, и **network ефекта**¹⁰, от друга, хората нямат право на избор. Или пък, което е по-точно, имат само привидното право.

¹⁰ network effect – „стаден ефект“; когато всички членове на дадена общност практикуват конкретно поведение и ти го повтаряш, за да не си изолиран

Започнах да налюждавам принципите на действие в социалните медии и как технически се променят през времето. Паралелно започнах да чета статии и да гледам видеа¹¹ по темата. Т.е. се „самообучавах“. Забелязах появата на „безкрайното скролване“/“infinite scroll” (днес характерно за facebook, instagram, google, youtube и др.); преминаването от хронологично подреден News Feed към куриране на публикациите според брой ангажирания (т.е. нови алгоритми); постепенното повишаване на честота на поява на реклами; смущаващата смислова връзка на съдържанието на рекламите с други дейности в интернет, но извън социалните мрежи; и т.н.. В същата редица могат да се добавят лайк-бутонът¹², loot boxes¹³ в онлайн-гейминга и много други. Оказа се, че тези компании-гиганти открито заявяват, че ще събират нашите данни, под наслов „ще получите по-добър user experience“¹⁴, който е съобразен с интересите ви“. И най-често имаш вместо право на съгласие и несъгласие, право на съгласие или невъзможност да използваш услугата. Това води до по-успешно прилагане на техниките за манипулация, произхождащи от т.нар. *persuasive psychology* или „психология на убеждаването“.

Забелязах върху себе си ефектите на пристрастяване към интернет и смартфон, сред които компулсивно отваряне на приложенията, загуба на представа за време, лъжи свързани с количеството прекарано време с тях и т.н.. След няколкократни неуспешни напускания и „вакации“, наблюдавам положителен ефект върху благополучието си и чувството за такова не използване социални мрежи (с изключение на YouTube) – разбирам защо повечето хора, напуснали социалните медии, споделят, че не съжаляват.“

Дискусия – самокритика на метода

След „шизофренното“ културно-антропологично казусно изследване могат да се направят някои важни изводи.

Първо, личният опит на изследвания субект съвпада с позициите изложени в теорията. Връзката не може да бъде доказана като причинна, но си струва да бъде допусната корелация. Това значи, че тезите свързани с икономиката на вниманието и нейните многобройни прояви във всекидневния живот намират своето отражение в разгледания случай.

Второ, вярно е и Карабелъова посочва точно, че „Противоречивите резултати за ефекта от използването на социалните мрежи върху благополучието вероятно могат да се обяснят с корелационния характер на данните. Може да се каже, че изследванията са уязвими от объркващото влияние на други характеристики на респондентите, които едновременно правят социалните медии привлекателни и в същото време водят до намаляване на чувството за благополучие.“ (Карабелъова, 2020) В същото проучване в неговата емпирична част се работи с две респондентски групи наброяващи по около сто души, които трябва в рамките на три дни да използват прекомерно, понижено и обикновено своите социални мрежи, след което се наблюдават резултати в усещането за благополучие и социалните им контакти. Може (и смятам, че е нужно) да се приемат като решаващ фактор пристрастяващите елементи на социалните медии. От тази гледна точка, трябва да допуснем, че решаващо влияние за измерването на чувството за благополучие имат не само действието на, например, въздържание от фейсбук, а мотивацията зад това действие. Т.е. ако (1) респондентите правят фейсбук „ваканция“ заради изследването, и ако (2) го правят заради себе си и, освен това, биват изследвани, тези два варианта биха довели до качествено различни резултати. Нужен е баланс между обективното измерване (например на нивата на кортизол) и субективното възприятие на респондента.

¹¹ Някои от тях са сред цитираните източници.

¹² Like button - експлоатира базови психологически нужди на човек да бъде „приет от племето“

¹³ Loot box – система за награждаване в онлайн игрите, в която водещият принцип е хазартен – най-често представлява отваряне на сандък, в който може да има лоши, средни и, рядко, ценни ресурси, но играчът не знае кога какви ще открие

¹⁴ User experience - преживяване на потребителя с продукта.

Тук е и моментът да споменем, че киберпсихологията в качеството си на наука (в смисъла на инструмент за търсене на истина) има моралното задължение да „се отдалечи“ от проблема преди да го погледне въоръжена със своята прецизна лупа. Интернет технологиите, социалните медии, новите зависимости и икономиката на вниманието, оказват все по-силно влияние върху личността и нейната психика, но и върху живота в общност, бита и демокрацията.

ИЗВОДИ

Този доклад засяга една обширна и все по-актуална тема, която заслужава проучване от учени специалисти в областта. Настоящото изследване (носи надеждата да) внесе нов и по-малко наивен поглед към (1) употребата на социалните медии и представата за тяхната цел, (2) към контекста и механизмите на тяхното съществуване, и (3) към възможните корелации между тяхната употреба, тяхната политика и психичните разстройства като интернет пристрастяване и неговите производни. Изводите, които би следвало да направим, са следните:

Първо, негативните страни на употребата на интернет (и в частност социалните мрежи) често са подценявани и трябва да се приемат като по-сериозен социален проблем.

Второ, макар и не винаги доказано каузални, има ясни корелации между социалните мрежи като продукт и икономиката на вниманието като явление, от една страна, и интернет зависимостите и по-ниското благополучие, от друга.

Трето, интернет технологиите, социалните медии, новите зависимости и икономиката на вниманието, оказват и ще оказват все по-силно влияние върху както върху личността и нейната психика, така и върху живота в общност.

И, четвърто, киберпсихологията в качеството си на наука (в смисъла на инструмент за търсене на истина) има моралното задължение да „се отдалечи“ от проблема преди да го изследва „отблизо“.

REFERENCES

Crawford, M. (2015). *Introduction, Attention as a Cultural Problem. The World Beyond Your Head: On Becoming an Individual in an Age of Distraction (hardcover) (1st ed.)*. Farrar, Straus and Giroux. p. 11. Retrieved from < https://en.wikipedia.org/wiki/Attention_economy >

Karabelyova, S. (2020) *The effect of social media usage on wellbeing and the social capital in UK and Bulgaria*. Sofia: St. Kl. Ohridski (**Оригинално заглавие:** Карабельова, Соня (2020). *Ефектът на използването на социалните медии върху благополучието и социалния капитал във Великобритания и България*. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“)

Kraus, J. (2012). *We're creating a culture of distraction!*. Retrieved from < <https://www.interaxiongroupp.org/sites/default/files/media/pdf/kraus.pdf> >

Lanier, J. (2018) *Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now*. New York: Henry Holt and Co.

Newport, C. (2016) *Deep Work: Rules for Focused Success in a Distracted World*. New York: Grand Central Publishing

Valkenburg, J. (2014) *Attention, Reflection and Distraction: The Impact of Technology on Learning*. Retrieved from < <https://areyouthinkingnow.com/pilot/wp-content/uploads/2014/09/Attention-Reflection-and-Distraction-Valkenburg.pdf> >

Zou, Z., Wang, H., d' Oleire Uquillas, F., Wang, X., Ding, J., & Chen, H. (2017). *Definition of Substance and Non-substance Addiction. Substance and Non-Substance Addiction*, 21–41. Retrieved from < https://sci-hub.se/10.1007/978-981-10-5562-1_2 >

FRI-239-1-SSS-PPTM(S)-06

EDUCATION IN SERBIA SINCE THE BEGINNING OF THE LAST CENTURY THROUGH THE POINT OF VIEW OF THE NARRATOR IN THE NOVELIZED "AUTOBIOGRAPHY" OF BRANISLAV NUŠIĆ¹⁵

Danimira Dimitrova – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Tel.: +359 86-821 521
E-mail: s216700@stud.uni-ruse.bg

Bilyana Todorova – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Tel.: +359 86-821 521
E-mail: s216725@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Phone: 0885 400 647
E-mail: glecheva@uni-ruse.bg

Abstract: The state educational standard for general education preparation (No. 4), which regulates the content of all subjects in the general education Bulgarian school, includes in the curriculum of Bulgarian language and literature, the component Literature for grade VI, the semantic core "Man and others", the romanized "Autobiography" of Branislav Nusic and more specifically the chapter "Geography Lesson". The present text deals with the didactic methods in the Serbian school from the beginning of the last century, refracted through the point of view of the narrator in the chapter mentioned above.

Keywords: narrator, education, didactics, state educational standard, novelized autobiography

*„Размишлението е единственото безплатно и безопасно човешко развлечение. Само да умееш да мислиш, защото има такива, които и това не умеят.”
Бранислав Нушич, „Автобиография”*

ВЪВЕДЕНИЕ

Литературата е фикция, а фикцията е форма, лишена от реалост. Светът на литературния текст съществува сам в себе си. Това означава, че ние не бива да търсим житейски ценности в художествения текст, дори когато той претендира за документалност. Художественият текст е несводим с корелациите на реалността, т.е. и с психологията, педагогиката, социологията и т.н., макар че отчасти е създаден от тях. (Дијана Вучковић, Нада Шакотић, 2015), (преводът мой Г.Л.).

Изер (Iser, 1978) смята, че литературата не е лишена изцяло от реалност – т.е. елементите на текста произхождат от действителния живот, но инкорпорирайки се по начин, определен от повествователя, създават свят, който ни се струва познат и в същото време различен от нашите

¹⁵ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05. 2022 в секция „Психология, Педагогика и Методика на обучението по” с оригинално заглавие на български език: ОБРАЗОВАНИЕТО В СЪРБИЯ ОТ НАЧАЛОТО НА МИНАЛИЯ ВЕК ПРЕЗ ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА ПОВЕСТОВОТЕЛЯ В РОМАНИЗОВАНАТА „АВТОБИОГРАФИЯ” НА БРАНИСЛАВ НУШИЧ.

привички. Този свят не е огледален образ на реалния. Той кореспондира с действителността, за да ни помогне правилно да я разберем.

Държавният образователен стандарт за учебно съдържание по Български език и литература, компонент Литература, регламентира изучаването на главата «Урок по география» от романизираната «Автобиография» на сръбския писател Бранислав Нушич в VI клас на общообразователното българско училище. Чрез този текст на учениците се обяснява спецификата на жанра романизирана автобиография и специфичната гледна точка на повествователя в този литературен жанр

Бранислав Нушич (1864-1938) е известен сръбски писател, живял и творил през първата половина на миналия век. Юрист по образование, дипломат по професия, той създава много романи, пиеси, комедии; с хаплив език, когато коментира слабостите на политическата система и добронамерена самоирония, когато разказва за образователната реформа в Сърбия в своята романизирана «Автобиография».

Романизираната автобиография е жанр на художествената литература, чрез който Авторът разказва за собствения си живот, както и за живота на своето поколение, правейки художествено обобщение за времето и обществото, т.е. най-тясно *«кореспондира с действителността, за да ни помогне правилно да я разберем»*. В този жанр героят не се покрива напълно с разказвача, въпреки че и двамата са двойници на автора в художествения свят на произведението.

Затова в часовете по Литература, посветени на този текст, се акцентира на «специфичната гледна точка на повествователя».

ИЗЛОЖЕНИЕ

Някои художествени текстове са модерни в момента на своето създаване, но следващите поколения читатели не ги намират за интересни и те биват забравени. Други текстове, както посочва Jauss (Jayss, 1978) *„приличат на партитура, създадена за вечно ново резонансно четене“*. В някакъв смисъл това е фактор, обезпечаващ тяхната вечност. Литературният дискурс в тези текстове е съотнесен с проблемите и ценностите на различни епохи, затова те, в някаква степен, са универсални и съвременни.

«Автобиография» на Б. Нушич е писана преди повече от един век. Нушич и неволно, и нарочно разсмива своите читатели, представяйки персонажите си в неочаквани ситуации, които може да роди единствено реалният живот. В своето творческо увлечение той не пожелва и себе си. Истории, разказани с добронамерена самоирония – това е светът на романа-автобиография на Нушич.

Романизираната автобиография позволява по-свободно отношение към фактите и тълкуването им, изразяване на лично отношение и присъствие на художествена измислица. Идеята да напише автобиографията си като роман, Бранислав Нушич споделя още в предговора на самата книга:

«Преди време срещу мене бяха започнали цяла хайка. Всичко живо, което беше хванато от крастата да пише, започваше да се чеше о мене и аз бях станал нещо като домашно упражнение за всички ония, които, разбира се, започваха своите литературни упражнения с критика. Всички те доказваха шумно, че у мене няма нито духовитост, нито талант. След като ми създадоха по тоя начин известна репутация на човек, лишен от духовитост и от талант, започна да се шушука, че тая репутация била достатъчна квалификация за мен да бъда избран за член на Академията на науките и изкуствата и че всеки момент вече мога да очаквам това да стане. И тъй като всеки академик е длъжен да си напише автобиография, то аз реших да събера, докато е още време, материалите за своята. Защото на нашите академици за тази работа са им необходими по няколко години, а има и такива,

които така си и умират, без да довършат това толкова велико и важно дело, поради което днес нищо не знаем нито за техния живот, нито за научната им дейност — ето от тия съображения се ръководех, когато започнах да пиша тая книга.»

Романът «Автобиография» е обобщение на 40-годишния му творчески опит. Историческото време, в което се случват описаните събития е втората половина на XIX в., когато са се провеждали образователните реформи в сръбското училище.

Голяма част от историите в романа са свързани с **училищното образование**. Според повествованието състоянието на сръбската образователна система от втората половина на XIX век е трагично. Множеството примери са толкова карикатурни, че читателят започва да ги възприема като плод на авторовото въображение. Но в историите «аз» и «ние» звучат толкова убедително, че се налага едно общо заключение: децата виждат училището така, както го описва Нушич.

Децата и днес с удоволствие четат «Автобиография»-та на Нушич. Смехът им е очевидното доказателство, че преживяват и разбират това, за което разказва авторът. Това разбиране е толкова искрено, дълбоко и осъзнато, че педагозите трябва да си зададем въпроса да не би някои компоненти на училищното образование, описано от Нушич, да са се запазили в нашето училище след повече

от един век и учениците ни разпознават себе си и нас в художествената фикция на юриста, драматурга и писателя Алкивиад Ал Нуша.

Повествователят в «Урок по география»

Повествовател е този, който разказва в художествения текст. През неговия поглед са представени случките и героите в развитието на сюжета. Той е посредникът между автора, който създава текста, и читателя, който го възприема.

Повествованието предава събитие, което се случва в определен период от време. Действията са последователни и логически свързани помежду си. В основата на разказването е случка, която трябва да бъде представена с нейното начало, развитие и край. Освен основния епизод в повествованието може да има и допълнителни елементи – описание, разсъждение и диалог, но тяхното присъствие не е задължително.

Композицията на повествованието съдържа: встъпителна част – запознава читателя с времето и мястото на действието и представя/въвежда героите; същинска част – разказва основната случка или събитие; заключителна част – разказва последиците от случилото се.

Речевата характеристика на повествованието се отличава с фреквентност на глаголите и верижно развитие на действието.

В някои художествени текстове повествователят води разказа в трето лице. Той може да знае всичко за миналото и настоящето на героите, да коментира постъпките и чувствата им, да анализира събитията и да прави изводи. Има художествени текстове, в които повествованието се води от първо лице. В този случай повествователят е един от героите. Той е пряк участник в събитията, за които разказва, и най-често изразява своята гледна точка към тях. Бранислав Нушич е герой на своето повествование. Затова то се води от първо лице.

Повествовател в «Урок по география» е авторът, който в Аз-форма разказва за своя живот. Повечето събития в творбата действително са се случили, но не са разказани буквално, а са обогатени от творческото въображение на автора.

«УРОК ПО ГЕОГРАФИЯ» Е ИСТОРИЯ, КОЯТО СЪС СРЕДСТВАТА НА ХУМОРА И САТИРАТА РАЗКАЗВА ЗА РЕФОРМИТЕ В СРЪБСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ. Още в началото на тази глава се поставя въпросът доколко са полезни знанията, които учениците получават в училище и доколко резултатни са те, т.е. доколко подготвят учениците за

реалния живот. Авторът предлага на своите читатели тема за размисъл – как трябва да бъдат обучавани учениците, та знанията, които получават, да бъдат осмислени и полезни.

С влизането в сила на Закона за предучилищното и училищно образование, респективно 19-те държавни образователни стандарта в българското образование по «революционен» път знаниевият подход беше заменен с компетентностен подход. Изграждането на компетенции у учениците цели това, за което ратува Бранислан Нушич – завършвайки своето образование учениците не само да знаят, но и ДА МОГАТ да използват знанията си в различни житейски ситуации, да се реализират успешно на пазара на труда!

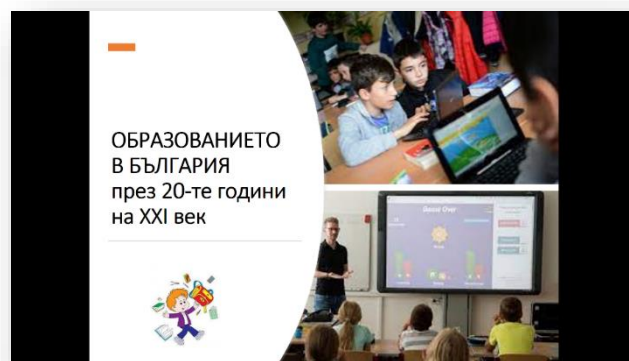
Би трябвало да приемем позицията на повествователя за собственото му училищно образование за обективна, имайки пред вид дребния, но съществен факт, че Алкивиад Ал Нуша три години учи в първи клас на гимназиалния етап, а в началния и прогимназиален етап не е бил сред отличните ученици. Фактът, че след това завършва завършва Юридическия факултет на Белградския университет, работи като служител в сръбското консулство в Битоля и прекарва 10 години на сръбска дипломатическа служба в Македония и Косово, става вицеконсул в Битоля и т.н. ни кара да се замислим доколко е правилно отношението на повествователя Нушич към **формалното образование и ползите от него.**

ИЗВОДИ

В областта **СОЦИОКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ** като очакван резултат от обучението в VI клас, компонент Литература, законодателят е посочил, че **УЧЕНИЦИТЕ ТРЯБВА ДА МОГАТ** да съпоставят мястото на индивида в различни общности в съвременността – семейството, класа и училището като формални групи и различни неформални групи – децата, с които всеки играе в квартала, например.

Понеже сме на научна сесия за студенти, докторанти и млади учени ще си позволя да завърша с един въпрос. Дано да предизвикам дискусия!

Какво според Вас е мястото на формалното образование в живота на българските ученици през 20-те години на XXI век?

REFERENCES

Lecheva, G. 2022. E-lectures. School course-foreign literature. Teams. (*Оригинално заглавие: Лечева, Г., 2022. Е-лекции по „Училищен курс по чуждестранна литература“ в Teams*).

Mihailova, V., Shishkova, 2017. Literature textbook for 6th grade. Prosveta Plus. (*Оригинално заглавие: Михайлова, В., Л. Шишкова. Литература за 6. клас. Просвета плюс. С., 2017.*)

Protohristova, Cherpokova, 2017. Literature textbook for 6th grade. Anubis. (*Оригинално заглавие: Протохристова, К. Св. Черпокова, Н. Даскалов. Литература за 6. клас – учебник. Анупис. 2017.*)

Wolfgang Iser (1978) A Theory of Aesthetic Response. Johns Hopkins University Press, 1978

Дијана Вучковић, Нада Шакотић (2015). Нушићева аутобиографија – слика педагошких поступања давних времена или свевремена дидактичко-методичка пракса. Филозофски факултет у Никшићу, Универзитет Црне Горе. UDK - 821.163.41.09-94 Нушић Б.37(497.11)“18/19” DOI: 10.5937/nasvas1502313V.

<https://translate.google.bg/?sl=bg&tl=en&text=%D0%B5-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B8&op=translate>

FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-01

LITERARY COMPETENCES AS AN EXPECTED RESULT OF THE STUDY OF LITERATURE (HISTORY AND THE HISTORICAL IN THE PRINCE AND THE PAUPER BY MARK TWAIN)¹⁶

Svetla Stoyanova – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 86-821 521
E-mail: s216730@stud.uni-ruse.bg

Nikoleta Raynova – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 86-821 521
E-mail: s216708@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Phone: +359 885 400 647
E-mail: glecheva@uni-ruse.bg

Abstract: The state educational standard for general education, in particular the curricula for Bulgarian language and literature, are aimed at "mastering basic knowledge, skills and attitudes related to the construction of SOCIO-CULTURAL competences, LITERARY competences and COMMUNICATIVE competences". The expected results in the field of literary competences in the 6th grade are related to the reading of images about the World and Man in texts of different cultural origin and genre - with explanations of their genre-specific structure and with the interpretation of their linguistically specific messages, relying on enriching the competences of the previous years, since the learning content is built on the principle of the spiral approach.

This text explores the construction of literary competences, through reading history and the historical, in Mark Twain's novel *The Prince and the Pauper*

Keywords: literary competences and competences, history and historical, state educational standard

„Външността често крие
истинската стойност на човека.“
М. Твен) “Принцът и просиякът“

ВЪВЕДЕНИЕ

Държавният образователен стандарт за общообразователна подготовка, в частност учебните програми по Български език и литература, са насочени към „овладяване на базисни знания, умения и отношения, свързани с изграждането на СОЦИОКУЛТУРНИ компетентности, ЛИТЕРАТУРНИ компетентности и КОМУНИКАТИВНИ компетентности“. (Фиг. 1.)

¹⁶ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05. 2022 в секция „Психология, Педагогика и Методика на обучението по...“ с оригинално заглавие на български език: ЛИТЕРАТУРНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ КАТО ОЧАКВАН РЕЗУЛТАТ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА (ИСТОРИЯТА И ИСТОРИЧЕСКОТО В „ПРИНЦЪТ И ПРОСЯКЪТ“ ОТ МАРК ТВЕН).

Фиг. 1. Области на компетентност, съгласно ДОС

В VI клас, като задължителни за изучаване, се предлагат осем текста от български автори и четири – от световната литература, които са създавани през различни литературни епохи, като така се цели постигане на равнопоставен диалог между националната и другите култури.

Очакваните резултати в областта на литературните компетентности в 6. клас са свързани с **разчитането на изображения за Света и Човека в различни като културен произход и жанр текстове** – с обяснения за жанрово специфичната им структура и с тълкуване на езиково специфичните им послания, като се разчита на обогатяване на компетентностите от предходните години, тъйкато учебното съдържание е построено на принципа на спираловидния подход.

ИЗЛОЖЕНИЕ

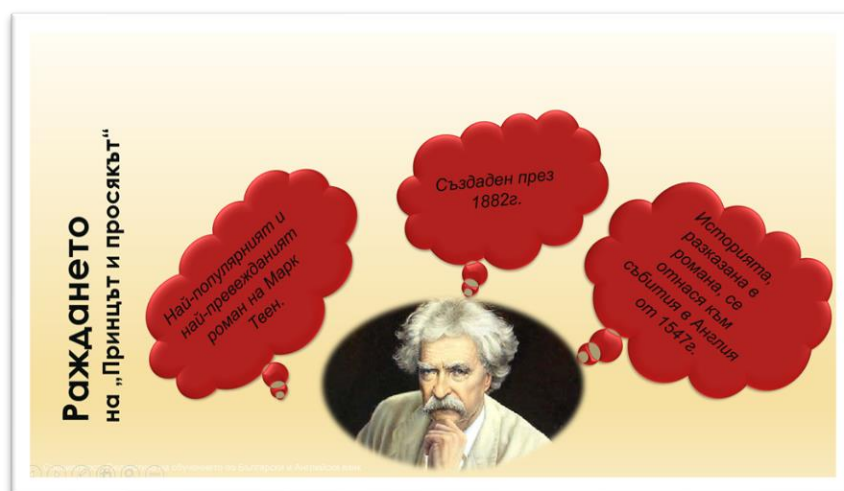
Предмет на изследване от нашия екип е романът на Марк Твен «Принцът и просиякът» – по-конкретно изграждането на литературни компетентности чрез разчитане на историята и историческото в коментирания исторически роман.

Романът е жанр на художествената литература. Художествената литература от своя страна бива определяна като изкуство и/или занаят за създаване на представа за човешкия живот чрез писменото слово. Различните форми, които художествената литература може да приеме, се разглеждат най-добре не като няколко отделни категории, а като континуум или, по-точно, линия, с някои толкова кратки форми като анекдота в единия край на скалата и най-дългия възможен роман в другия край на скалата. Когато художественият текст е достатъчно дълъг, за да «запълни» цяла книга, в която са разказани различни взаимосвързани случки, в които участват група герои, говорим за роман. Тази форма допуска свои собствени количествени категории: сравнително краткия роман литературните теоретици наричат **новела**, а един много дълъг роман, който «прелива» брега на един единствен том, се нарича **роман-флюв** (roman-fleuve) или речен роман. Дължината е едно от измеренията на жанра (Britanika Encyclopedia) (превода мой – Г.Л.) .

Творческа история

Публикуван за първи път в Канада през 1881г¹⁷, романът «Принцът и просиякът» е първият опит на Марк Твен да създаде исторически роман. Действието се развива през 1547 г. – времето, когато на престола е един от най-забележителните крале на Англия - Хенри VIII. Негивият син – принц Едуард, герой на романа, е реална историческа личност (историята в романа).

¹⁷ 1882г. – публикуван в САЩ.

Сюжет

Разказва историята на две момчета, които изглеждат еднакво: Том Канти, бедняк, който живее със злия си баща в Офъл Корт в Лондон, и принц Едуард, синът на Хенрих VIII.

Първата случка, която е своеобразна завръзка на действието, съобщава на читателите, че в един ден се раждат две момчета – Том и Едуард, представители на два диаметрално различни свята в Англия през XVI век (☺ че и сега ☺). Художествената фикция е във факта, че визуално двамата са «като две капки вода». Случайно (макар че според физиците, езотериците и уфолозите в нашия свят нищо не е случайно) двамата се срещат. Това е срещата на два свята – този на кралското семейство и на лондонското простолудие; героите реализират античната травестия (разменят дрехите си) – така всеки става част от Света на Другия и е принуден да живее според неговите закони. В края на романа кръгът се затваря – принцът успява да се върне в своя свят и да бъде коронясан за крал, Том е награден с престижната титла „кралска стража“, която той пази цял живот.

Историята и историческото

«Принцът и Просякът» ни връща в Англия от XVI век. В предисловието ѝ авторът говори за книгата си като за «старинно предание», но и като за историческа повест.

Фиг. 3. Персонажите (исторически – вляво и художествени – вдясно)
в «Принцът и просякът»

Едуард Тюдор е роден през 1537г. Син е на Хенри VIII и лейди Джейн Сиймур. Възкачва се на трона през 1547г. След смъртта на баща си, само деветгодишен, Едуард е сгоден за братовчедка си – младата шотландска кралица Мария Стюарт. Лошите англо-шотландски отношения развалят годежа. Той умира на 15 години, без да се е женил.

В романа, героят Едуард Тюдор е богато момче, което е огромна радост за кралското семейство и народа си. Принцът живее в охолство и безгрижие. Единственото, което му липсва, е повече лична свобода, тъй като порядките в двореца са строги и го ограничават. Това кара Едуард да предложи на Том Канти да си сменят ролите/дрехите.

Когато двете момчета, които си приличат, разменят дрехите си, просякът изведнъж се оказва принц, а принцът става просяк и въпреки усилията на Едуард да възстанови първоначалното положение, това се оказва изключително трудно.

Марк Твен осмива и осъжда силното влияние, което външните и по-несъществени неща (каквото е облеклото) имат върху живота на хората.

Въпреки важната роля, която трагедията изиграва в живота на двете момчета, решаващи за съдбата на всеки от тях са преди всичко характерът и възпитанието им (Лечева, 2022).

Едуард изпълнява по-голямата част от обещанията, дадени докато е в ролята на Том. Новият крал решава да постави Йокел на пътя на честното препитание, защото е убеден, че ако хората имат начин да изкарват честно прехраната си, те ще изберат да направят това, вместо да прибегват до престъпления. Това е начинът на Едуард да компенсира всичките страдания на Йокел под несправедливите закони на Хенри VIII.

До края на живота си Едуард обича да повтаря истории за своите приключения извън двореца. Той обяснява, че разказва тези истории толкова много, за да запази събитията и спомена за нещастieto на хората и съжалението си към тях свежи в съзнанието си. Едуард предпочита Хендън и Том през цялото си управление и двамата искрено скърбят за Едуард, когато той умира. Том Канти остарява и е всеобщо почитан и уважаван. Хората обръщат внимание на изящните му дрехи и му отдават същата почит, както на крал или кралица.

Крал Едуард VI живее кратко време, но се възползва добре от управлението си. Всеки път, когато някой коментира неговата снизходителност по отношение на закона, Едуард намеква, че те не знаят нищо за страданието, но той и хората му знаят. Управлението на Едуард се смята за много милостиво за времето си.

Литературните компетентности

Държавният образователен стандарт за компонент Литература в VI клас изисква шестокласниците да могат да различават и тълкуват в изучавани повествователни литературни текстове действията и развитието на героите в сюжета; да различават и тълкуват в изучавани поетически литературни текстове преживявания, настроения, състояния на героя; да тълкуват конкретни откъси от текстове съобразно жанровите им характеристики; да познават значението на понятията: повествовател, пейзаж, мотив, характеристика на герой; да обясняват функциите на повествователя за изобразяването на човека и света в изучавани повествователни текстове; да обясняват мотивацията на герой в изучаван дълъг повествователен текст; да обясняват функциите на пейзажа за изобразяването на човека и света в изучавани художествени текстове; да обясняват значенията на характеристика на герой в изучаван художествен текст.

Социокултурните компетентности

Държавният образователен стандарт за компонент Литература в VI клас изисква шестокласниците да *«могат да съпоставят мястото на индивида в различни общности в съвременността (семейството, неформални и формални групи), да идентифицират (потенциални) конфликти между тях и обосновават своя позиция по проблема с цел предотвратяването или за разрешаването им; да могат да свързват примери за проблеми и конфликти от изучавани литературни текстове с лични идеи, за да обосновават собствена гледна точка (експерименталното образование); да определят начини, по които (откъс от) изучаван художествен текст утвърждава идеи и ценности и/или отрича други, и да обосновават позицията си чрез примери от художествения изказ»*.

Откъсът от романа «Принцът и просякът», предвиден за изучаване в VI клас, дава възможност за изграждане на всяка една от гореизписаните компетенции. Учителят може да организира часовете, посветени на този текст, комбинирайки изграждането на социокултурни и литературни компетентности, игровизирайки обучението, разчитайки повече на дискуссионни техники, даващи възможност на учениците да учат активно.

ИЗВОДИ

Марк Твен пише за книгата: *„Идеята ми е да си позволя осъзнато усещане за изключителната строгост на законите от онова време, като наложя някои от техните наказания на самия крал и му дам възможност да види останалите от тях, приложени към другите“*.

Според енциклопедия Britannika „В романа Твен сатиризира социалните условности, като заключава, че **външността често крие истинската стойност на човека**. Въпреки сладкия си сюжет, романът успява като критика на правните и морални несправедливости“ (Лечева, 2022).

REFERENCES

- Lecheva, G. 2022. E-lectures. School course-foreign literature. Teams. (Оригинално заглавие: Лечева, Г., 2022. Е-лекции по „Училищен курс по чуждестранна литература“ в Teams).
- Mark Twain. The prince and the pauper. <https://chitanka.info/text/25001-printsyt-i-prosjakyt/2>
- Mihailova, V., Shishkova, 2017. Literature textbook for 6th grade. Prosveta Plus. (**Оригинално заглавие:** Михайлова, В., Л. Шишкова. Литература за 6. клас. Просвета плюс. С., 2017.)
- Protohristova, Cherpokova, 2017. Literature textbook for 6th grade. Anubis. (**Оригинално заглавие:** Протохристова, К. Св. Черпокова, Н. Даскалов. Литература за 6. клас – учебник. Анупис. 2017.)
- The prince and the pauper. Britannika Encyclopedia. <https://www.britannica.com/topic/The-Prince-and-the-Pauper>

FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-02

**CIVIC EDUCATION AND TRAINING IN LITERATURE
(RESPONSIBILITY AND SELF-DENIATION, FRIENDSHIP
AND LOVE IN THE NOVEL "THE LITTLE PRINCE"
BY ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY)¹⁸**

Zornica Georgieva – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 86-821 521
E-mail: s216707@stud.uni-ruse.bg

Elina Eneva – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 86-821 521
E-mail: s216709@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Phone: +359 885 400 647
E-mail: glecheva@uni-ruse.bg

Abstract: Subjects from the field of social sciences and humanities have a leading role in the implementation of civic education. In the study of Bulgarian language and literature, communicative, social and civic competences are realized through TEXTS, CASES AND RESEARCH WITH A CIVIL ORIENTATION.

Such a text is Antoine de Saint-Exupéry's novel "The Little Prince", included in the curriculum of Bulgarian language and literature, Literature component for grade VI.

Keywords: literary, civic education, friendship, Exupery, The Little Prince

„Моля те... опитоми ме“

Лисицата („Малкият принц“)

ВЪВЕДЕНИЕ

„Водеща роля за осъществяване на гражданското образование имат предметите от сферата на обществените и хуманитарните науки. В обучението по Български език и литература се осъществяват комуникативни, обществени и граждански компетентности чрез ТЕКСТОВЕ, КАЗУСИ И ИЗСЛЕДВАНИЯ С ГРАЖДАНСКА НАСОЧЕНОСТ.“¹⁹

Такъв текст е романът на Антоан дьо Сент Екзюпери «Малкият принц», включен в учебната програма по Български език и литература, компонент Литература за VI клас. Очакваните социокултурни компетентности, които би трябвало да се изградят у шестокласниците са свързани с компетенциите им да: «могат да съпоставят мястото на

¹⁸ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2021 в секция Психология, Педагогика и Методика на обучението по...“ с оригинално заглавие на български език: ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА (ОТГОВОРНОСТТА И СЕБЕОТРИЧАНЕТО, ПРИЯТЕЛСТВОТО И ЛЮБОВТА В РОМАНА "МАЛКИЯТ ПРИНЦ" ОТ АНТОАН ДЪО СЕНТ-ЕКЗЮПЕРИ)

¹⁹ Държавен образователен стандарт за общообразователна подготовка – II гимназиален етап (XI – XII клас) - „Гражданско образование“.

индивида в различни общности в съвременността (семейството, неформални и формални групи), да идентифицират (потенциални) конфликти между тях и обосновават своя позиция по проблема с цел предотвратяването или за разрешаването им; да могат да свързват примери за проблеми и конфликти от изучавани литературни текстове с лични идеи, за да обосновават собствена гледна точка (експеренциалното образование); да определят начини, по които (откъс от) изучаван художествен текст утвърждава идеи и ценности и/или отрича други, и да обосновават позицията си чрез примери от художествения изказ».

Нашият екип избра да интерпретира проблема за отговорността и себеотрицанието, приятелството и любовта в романа на Екзюпери «Малкия принц».

ИЗЛОЖЕНИЕ

Животът на Екзюпери е образец за гражданско поведение – инженер-конструктор, военен летец, участвал във Втората световна война, изобретател и философ, Екзюпери остава в сърцата на хората със своята малка книжка за Малкия принц.

Виж: <https://www.youtube.com/watch?v=ALLAjSSXv2M>

„**Малкият принц**“ е кратък роман, написан във формата на приказка, който представя по много убедителен и въздействащ начин основните идеи на писателя за човешкия живот, свързани с приятелството и любовта, с личните стремежи, с невинността и спасението.

Историята е разказана от името на автора, който е претърпял самолетна катастрофа и попада сам в пустинята Сахара. Там той среща един малък извънземен принц, който напълно прилича на земно момче. Те водят дълги разговори, в които всеки от двамата разказва за своя опит и за представите си за Света и хората.

В учебната програма по Литература за V клас, е включена за изучаване ХХІ глава, където Малкият принц се среща с Лисицата и водят философски разговор за приятелството и любовта, за отговорността и себеотрицанието.

Виж/чуи: <https://www.youtube.com/watch?v=T2BadHxiSWk>

"И тогава се появи Лисицата.". Именно с това просто изречение започва глава ХХІ – един от най-красивите пасажии в книгата, разказващ за срещата между Малкия принц и Лисицата. Във фолклора и литературата лисицата е хитро и измамно животно. В романа Сент-Екзюпери ни представя Лисицата като доброжелателен герой, който помага на Малкия принц да излезе от дълбоката си тъга и го води по пътя към мъдростта.

Лисицата се появява в повествованието, когато Малкия принц, легнал на тревата, изплаква всичките си сълзи, след като открива розовата градина и разбира, че Неговата роза не е единствена. За първи път от пристигането си на Земята и срещата си с летеца, Малкият принц има възможност да симпатизира на някого.

„Моля те... опитоми ме“, казва лисицата. Тази формула странно наподобява "Моля те...нарисувай ми овца", лансирана от Малкия принц към летеца в началото на романа. Лисицата се стреми да бъде опитомена от Малкия принц, като съзнава, че създадената връзка не може да бъде трайна (Малкият принц само преминава през Земята) и че раздялата ще бъде болезнена. След това Лисицата поема ролята на инициатор и учи Малкия принц как да продължи, за да спечели привилегиите на приятел. Като следва инструкциите ѝ и я слуша внимателно, Малкият принц ще открие истинското значение на приятелството и ще разкрие (пред себе си) чувствата, които изпитва към Своята Роза.

Срещата на Малкия принц и Лисицата е повратна точка в романа, защото героят на книгата излиза от нея не само утешен, но преди всичко пораснал. Следователно Лисицата безспорно е ключов герой в книгата. Тя играе ролята на ДУХОВЕН ВОДАЧ, като позволява на Малкия принц да придобие мъдрост. На първо място Лисицата обяснява колко е важно да се създават връзки, за да се даде смисъл на живота:

„За мен ти все още си малко момче, точно като сто хиляди малки момчета. И нямам нужда от теб. И ти нямаш нужда от мен. За теб аз съм само една лисица като сто хиляди други лисици. Но ако ме опитомиш, ще имаме нужда един от друг. За мен ще бъдеш единствен в света. Аз ще бъда за теб единствена в света...”

Лисицата е тази, която обяснява важността на обредите:

„По-добре да се върнеш по същото време“, казва лисицата. Ако дойдеш например в четири часа следобед, в три часа ще започна да се радвам. Колкото повече време минава, толкова по-щастлива ще се чувствам. В четири часа вече ще бъда развълнувана и разтревожена; Ще открия цената на щастиято! Но ако идваш по всяко време, **никога няма да разбера кога да облека сърцето си...**”

Отново лисицата е тази, която, въпреки че се чувства тъжна от идеята за предстоящата раздяла, желае да се сприятели с малкия принц, като по този начин показва, че дори

ефимерните неща заслужават да бъдат изживени, защото пораждат спомени, които са вечни: "Аз печеля," — каза лисицата — заради цвета на житото. »

Чрез образа на Лисицата Екзюпери изпраща на хората своето послание:

„Най-хубавото се вижда само със сърцето.

Най-същественото е невидимо за очите.“

ИЗВОДИ

Чрез образа на Лисицата авторът на романа-приказка Антоан дьо Сент Екзюпери ни учи да бъдем отговорни към другите и да не спираме приятелите си, ако те искат да ни напуснат, за да бъдат щастливи – още една особеност на гражданското общество – ХОРАТА ДА БЪДАТ ПРИЯТЕЛИ!

Казват, че човек трябва да прочете „Малкият принц“ най-малко три пъти в живота си.

- **Първият** прочит на философската приказка трябва да стане още преди да сме навършили 10 години и загубили детското в себе си;
- **Второто** припомняне на вълшебния разказ за Малкия принц трябва да стане между 20 и 30 годишнината ни – период, в който вече сме големи, но все още търсим мястото в живота;
- И **третата** задължителна среща с незабравимите герои на Екзюпери трябва да се случи след като сме преминали половин вековната възрастова граница - тогава имаме богат опит, но по пътя сме забравили за онези малки нещата, които ни правят истински щастлив.

REFERENCES

Clemence Mayol. Le Petit Prince expliqué aux adultes. Les blogs pedagogiques. <https://blogs.parisnanterre.fr/article/le-petit-prince-explique-aux-adultes>

Lecheva, G. 2022. E-lectures. School course-foreign literature. Teams. (Оригинално заглавие: Лечева, Г., 2022. Е-лекции по „Училищен курс по чуждестранна литература“ в Teams).

QUI EST LE RENARD DANS LE PETIT PRINCE. Mon Petit Prince. <https://www.monpetitprince.fr/>

FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-03

PEDAGOGICAL SKILLS FOR TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO BILINGUAL STUDENTS²⁰

Sibel Myumyun – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”- Silistra Branch
Spec. „Pedagogy of teaching Bulgarian language and foreign language“
Tel.: +359889961028
E-mail: Sibel_myumyun@abv.bg

Assoc. Prof. Diana Zhelezova-Mindizova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”- Silistra Branch
Phone: +359 898 585 210
E-mail: dmindizova@uni-ruse.bg

Abstract: *The article specifies pedagogical skills (cognitive and practical) that prospective educators should have in order to teach the foreign (English) language in an intercultural educational environment. In the theoretical part is made a brief analysis of normative documents, specialized linguistic, pedagogical and methodological literature. Specific pedagogical skills are formulated according to the "European Qualifications Framework for Lifelong Learning" and "National Qualifications Framework of the Republic of Bulgaria" for level 6, sub-level 6B – i.e. for bachelor's students. On this theoretical basis is presented a technological model for the construction of pedagogical skills in students for teaching the foreign (English) language in an intercultural environment. There is a shared experience in the training of bachelor's students from the specialty "Pedagogy of learning Bulgarian language and foreign (English) language" at University of Ruse “Angel Kanchev”- Silistra Branch.*

Keywords: *pedagogical skills, language teaching, intercultural environment*

JEL Code: I29

ВЪВЕДЕНИЕ

Съвременната образователна среда в детски градини, в училища, в университети е интеркултурна. Мисия на всеки преподавател е да приеме тази характеристика като ресурс, който успешно да включва в своята практика. Темата на настоящото проучване е провокирана от актуални процеси в образованието: засилване на етническото разнообразие в образователната среда, търсене на адекватна образователна политика, която да обслужва образователните потребности на всички обучаеми. Широко се обсъжда въпросът за равния достъп до образование на различните етноси. В тази посока трябва да се замислим какво място в ценностната система на различните етноси заема образованието. Ако образованието не е ценност за някои етноси, трябва да се търсят механизми, които да насърчават, мотивират желанието за обучение.

Ученето на чужд език (в нашия случай английски език), който за децата билингви е трети език, е позитивно преживяване за тях, защото въздейства като важен ресурс за развитие на интеркултурната им компетентност, независимо от техния етнически произход. Съвременният учител търси отговори на много въпроси: *Как да създадем позитивна нагласа и вътрешна мотивация? Как да предизвикаме по-голяма познавателна активност? Как да определим значимостта на дейностите на учениците от гледна точка на техните интереси и потребности?* Новите реалности водят до промяна и в ролята на учителя. Според Железова-Миндизова: „Новите роли на учителя очертават профил на субект с висока степен на

²⁰ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2021 в секция Психология, Педагогика и Методика на обучението по...“ с оригинално заглавие на български език: Педагогически умения при преподаване на чужд език при деца-билингви.

гъвкавост, адаптивност, прозрачност на неговата педагогическа култура”(Железова-Миндизова, 2020).

Всичко това ме провокира да проведе едно изследване, чието концепция е да установи в каква степен включването на компютърни технологии в уроците по английски език ще повлияе върху интереса на учениците към чуждия език и познавателната им активност и качеството на обучението.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Мисля, че всички сме чували как наш познат, особено ако е по-млад, си помага с думи от чужди езици, когато не се сеща за думата на български или просто защото иска да използва чуждицата. Най-вероятно самите ние го правим и то не рядко. Не става въпрос обаче за явленията билингвизъм или мултилингвизъм, които се среща при хора, отраснали в смесена езикова среда. Става въпрос за избора ни да потискаме част от собствените си думи под въздействието на нашия сблъсък с различните култури в ерата на информацията.

Въпреки че живеем в държава с единствен официален език – българския, всички сме изложени на постоянна информационна и културна бомбардировка от различни езици. Интернет, видео игрите, музиката, киното и литературата – всичко това са прозорци към едни различни светове – реални и измислени. В някои моменти се оказваме прекарващи повече време в тях, отколкото в нашия собствен малък свят. Младите под и около 20те умело боравят с изречения като “Отивам да get-на един приятел от тях”, “В какъв строй си tune-ваш китарата?” или “Вчера в WoW ми drop-на легендарка”. Ако не си имал досег със средата, от която говорещият черпи речника си, рискуваш и да не разбереш нищо от подобни изречения. Това се поражда от различни причини. При компютърните игри, е доста странно, даже смешно да си превеждаш всички думи, защото това би могло да породи повече усложнения при комуникацията, отколкото уточняване. Понякога не се сещаш за думата на собствения си език или чуждата много по-точно описва това, което искаш да кажеш. Резултатът е че, когато всички участници са били част от специфичната езикова и културна среда, те изграждат езика си по удобен и информативен за тях начин. Това е и една от основните функции на един език все пак.

Как това се отразява на голямата картинка? Изглежда установеният език, с който би трябвало да общуваме, не успява да догонва напредващата мултикултурализация (ако няма такава дума, то трябва да има!). Характерът на човека се изгражда от много по-сложни и многобройни фактори, отколкото когато и да е било преди. Ежедневието ни има нужда от повече думи и ние жадно си ги набавяме. Но готови ли сме за толкова бързо интегриране на информация в езика ни? Колко думи от собствената си култура губим, жертвайки ги за чужди? Колко точно печелим от нашето непрестанно странстване из културните светове? Струва ли си да забравим богатството, градено векове или хилядолетия? То е наследство, което ни принадлежи и само ние можем да си го отнемем. Понякога пък трябва да изхвърлиш нещо старо, за да направиш място за нещо ново, нали?

Владеенето на българския език е основата, върху която трябва да стъпи всеки български ученик независимо от своя етнически произход, за да се социализира успешно в българското общество и за да се реализира в желаната от него област. Включването на чуждия език в ранен етап в образователната система (в детската градина) спомага за усвояването на официалния език и улеснява обучението в следващите учебни класове, като премахва езиковата бариера. Това е предпоставка те да не отпаднат в ранна възраст от училище.

Когато дете на 11-12 години започне да учи чужд език като част от училищната програма или се записва в курсове по английски език, „опитът“ от общуването му на родния му език е вече 9-10 години. Известно е, че до 3-4 годишна възраст чуждите и родните езици на детето се отлагат в едно полукълбо на мозъка (при възрастни те са „разположени“ в различни полукълба). По този начин за човек, който от ранно детство интензивно „поглъща“ както родна, така и чужда реч, и двата езика стават „родни“. Такива хора се наричат "билингви" (от английски "bi" - двойно "и латински" lingua "- език).

Двуетичните деца се отличават и с по-високи показатели за общо развитие. Резултатите от многобройни изследвания доказват, че паметта, интелигентността, както и логическото и творческото мислене при билингвите са по-добри от техните „едноезични“ връстници.

Противниците на ранното изучаване на английски език често се позовават на мнението на логопедите, които твърдят, че произнасянето на звуци „чужд“ на родния език може да повлияе негативно на дикцията и развитието на речта на детето. Незабавно обаче възниква въпросът: защо през XIX век не е имало такива проблеми, които дават на света такива майстори на руската литература като Пушкин, Толстой, Лермонтов? Но по това време благородните деца започват да учат няколко езика едновременно в ранна детска възраст и до 18-годишна възраст владеят свободно френски, английски, немски, латински и гръцки.

Кои са децата билингви?

Терминът идва от латинските думи за “два езика”. Приети са още термините “двуетични” или “многоезични деца”. Казано накратко, това са деца с два родни езика или деца, общуващи в семейството си на език, различен от говоримия в мястото, където живеят.

Най-често се срещат следните две хипотези:

-родителите говорят два различни майчини езика и всеки от тях иска да предаде своя език на детето. Например в смесена българо-турска двойка, живееща у нас, когато детето общува с единия родител на български, а с другия – на турски;

-родителите говорят на език, различен от езика, който се говори в държавата по местоживееене. Например дете, което говори и с двамата си родители на ромски, когато семейството живее в България.

Разбира се, ситуацията може да е още по-усложнена – например родителите в семейството да говорят на два различни езика, но да живеят в държава с трети официален език. Или в общност, в която се говори трети друг език, различен от официалния в държавата.

Общото в описаните хипотези е, че от най-ранна възраст детето в семейството се сблъсква с два или повече езика и се учи да общува на тях.

Възможно е не всички умения – говорене, писане, слушане, четене – да са еднакво добре развити и на двата езика- единият език често се явява доминантен. Обикновено ако интензивният контакт с втория език започне до 3-годишна възраст (смесен билингвизъм), децата го усвояват по същия начин, по който и децата, за които той е майчин. Между 3 и 10-12-годишна възраст (координиран билингвизъм) вторият език вече се усвоява по-различно и процесът наподобява този при изучаването на чужд език.

В световен мащаб билингвизмът е често срещано явление. У нас броят на децата билингви също е значителен – по данни, представени от зам.-министъра на образованието Деница Сачева на ”Образование: За бъдеще” през 2018 г., 20% от децата, които започват училище в България, говорят на различен майчин език от българския.

Объркват ли се децата билингви, кога на кой език да говорят?

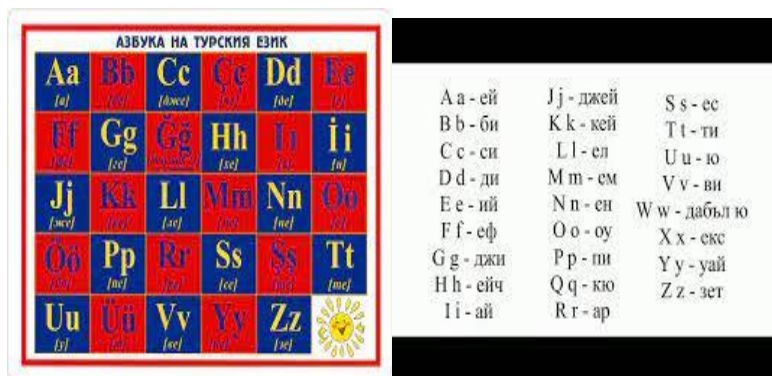
Дори и да използват думи от единия език, когато говорят на другия – т.нар. в англоезичната литература code switching, това е по-скоро защото в бързината им е трудно да достъпят в своята мозъчна база данни до съответстващата дума в другия език (ако такава изобщо съществува). Децата билингви не се объркват кога на кой език да говорят – техният мозък просто работи по различен начин.

По принцип дясната половина на човешкия мозък се специализира в емоционалните и социалните процеси, докато лявата половина се занимава с аналитичните и логистичните аспекти и именно нея използват повечето възрастни, когато усвояват нов език. При децата това все още не е така – те използват почти по равно и двете полукълба на мозъка си и затова в детска възраст ученето на нов език протича по-бързо. При децата билингви ученето на език става още по-интуитивно. Ако сте родител на двуетично дете, не е необходимо да правите нещо особено – просто общувайте с него на своя език: говорете му, четете книжки, пейте песнички. Ако сте учител на дете с различен от българския майчин език, опитайте се да

разберете дали се касае за смесен или за координиран билингвизъм, за да знаете как може да му бъдете най-полезни.

От какво имат нужда децата билингви?

В България терминът билингви се използва за деца с майчин език, различен от българския. За много от тях усвояването на българския език започва на около 5-годишна възраст в детската градина, когато те вече имат изградена езикова система на майчиния си език. Така българският език се усвоява от тях като втори и съответно, макар и не напълно, наподобява на изучаването на чужд език.

Ето защо голяма част от децата билингви у нас имат нужда от езикова подкрепа. Както показват добри международни практики, най-ефективният начин да усвоят езика (и съответно – учебния материал), е да получат в училище цялостна езикова подкрепа. Това е комбинация от допълнително подпомагащо обучение по български език (например след часовете), заедно с интегрирана езикова подкрепа, целенасочено оказвана от всички учители във всички учебни часове по всички дисциплини. За съжаление, този идеален вариант е далеч от реалността, но това не значи да не обръщаме внимание на учениците билингви в училище.

По традиция, когато се коментира обучението в интеркултурна среда, се поставя акцент върху обучението на представители от „другите“ етноси. Считаме, че обучението в интеркултурна среда е процес, който трябва да се анализира от позициите на всички обучаеми, а не само от позицията на „различния“ етнос. Функционирането на интеркултурна образователна среда е успешно, когато е успешно за всички обучаеми. Необходима е балансирана политика в образованието. Това означава да се прецени как етническото разнообразие може да обогати образователния процес с различни езици и култури, да изгражда толерантност, за да бъде това образование полезно за всички. В мултикултурното общество незнанието на официалния език за страната е сериозен проблем. Основателно Иван Иванов (Ivanov, 1999) посочва: „Етническите малцинства се разглеждат като съставени от хора със специфични и различни от тези на мнозинството нужди, включително и от образование и от професионална квалификация. Техните проблеми тръгват от не доброто знаене на езика, т.е. в основата е лингвистичният проблем“ (Ivanov, 1999: 39). Затова авторът сред направленията на интеркултурното образование на първо място поставя лингвистичното направление (Ivanov, 1999: 42).

Цел на настоящата статия е да се представят в теоретичен аспект педагогическите умения, които студентите бъдещи педагози трябва да притежават, за преподаване на български език в интеркултурна среда и да се предложи технологичен модел за тяхното изграждане.

Теоретични аспекти

Подготовката на студенти бъдещи педагози в Република България се осъществява в контекста на Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот (февруари, 2008 г.) и на Националната квалификационна рамка (февруари, 2012 г.) В Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот знанията се дефинират като „съвкупност от факти, принципи, теории и практики, които са свързани с определена сфера на работа или обучение“, и се описват като теоретични и/или фактологични; уменията се дефинират като

„способност за прилагане на знанията и използване на ноу-хау при изпълнение на задачи и решаване на проблеми“ и се описват като познавателни (включват прилагане на логическо, интуитивно и творческо мислене) и практически (включващи сръчност и употреба на методи, материали, уреди и инструменти); компетентността се приема като „доказана способност за използване на знания, умения и личностни, социални и/или методологични дадености в работни или учебни ситуации и в професионално и личностно развитие“.

В Националната квалификационна рамка обобщено са формулирани знания, умения и компетентности, които трябва да притежават студентите. За образователно-квалификационна степен „бакалавър“ е регламентирано подниво ББ. С оглед на темата на нашето проучване, ще цитираме познавателните и практическите умения, регламентиранни за подниво ББ „бакалавър“: владее методи и средства, позволяващи решаване на сложни задачи; прилага логическо мислене и проявява новаторство и творчески подход при решаване на нестандартни задачи. Посочените познавателни и практически умения са дефинирани обобщено и се конкретизират за всяко академично направление.

Езикови умения в интеркултурното образование

Значимостта на езиковото обучение в интеркултурна среда се разчита в контекста на редица европейски документи. Сред признатите в Европа осем ключови компетенции, които са от решаващо значение за личностна реализация и развитие, активно участие в гражданското общество и социално приобщаване, половината са свързани с езиковото обучение в интеркултурна среда: комуникация на роден език; комуникация на чужди езици; социални и граждански компетентности; компетентности в областта на културата и на творческите изяви.

Езиковото обучение е средство за опознаване на друга култура. Независимо от това, че лингвистичната и интеркултурната компетентност се свързват в този процес, те не са тъждествени. Според Рени Радкова лингвистичната и межкултурна компетентност не са взаимозаменяеми. „В някои случаи съществува високо ниво на чуждоезикова комуникативна компетентност, но не особено добре развита межкултурна компетентност. За да се осъществи обаче интеркултурна комуникация и за да се използва между културната компетентност, почти задължително условие е да съществува лингвистична компетентност. Това важи особено силно в случаите, когато има наличие на проблемни ситуации при межкултурно взаимодействие. Именно тогава от съществена важност ще се окаже лингвистичната компетентност. Знанията за чуждата култура не са за пренебрегване, макар че едва ли ще са достатъчни без нужните лингвистични познания. В заключение може да се твърди, че лингвистичната компетентност е добре да изпреварва межкултурната в известен смисъл или да се придобива успоредно с нея“ (Radkova, 2016).

В образователното пространство езиковото разнообразие може да се проследи в три направления: общуване на майчин език, овладяване на официалния език на държавата и обучението на чужди езици (Sotirova, 2011).

Мая Сотирова посочва, че в педагогически план съхраняването на билингвалните особености е изключително важно, т.е. необходимо е детето не само да владее официалния език, като средство за социална комуникация, но и да запази и развива равнището на владее на майчиния си език. „Езикът е важен етнокултурен маркер и като такъв е неотменен елемент на индивидуалната идентичност. Поради тази си особеност това е езикът, на който човек мисли най-добре, най-задълбочено и най-творчески. Ето защо в съвременните разработки все повече се акцентира върху значението на билингвалното обучение за общото психично развитие на детето, тъй като при добре балансирани социални условия и правилно обучение билингвизмът не само не влияе отрицателно, но дори може да допринесе за развитието на някои интелектуални качества, като гъвкавост и креативност. Той създава известни условия за изостряне на вниманието, за формиране на по-добра реактивност на нервната система, за трениране на паметта, волята и мисленето, за стимулиране на творчеството“. Анализирайки силните страни и недостатъците на билингвизма, Ф. Даскалова пише, че за съжаление, много често липсват социални и педагогически условия, които поставят децата билингви в неизгодна

социална позиция. „В тези случаи (както е при ромските деца) съвсем неправилно причината за дефицит в езиковото и в общото интелектуално развитие, както и за занижения успех се свързва единствено с билингвистичната среда. Така теорията за дефицита в езиковото развитие на децата билингви пречи да се разкрият истинските причини за установения дефицит, които в повечето случаи са на социална основа“ (Daskalova, 2003: 263).

Необходимостта от овладяване на официалния език на държавата се определя от факта, че това е езикът, на който се осъществява обучението на децата и учениците. „Изучаването на официалния език е едновременно с това и процес на усвояване на националната култура и приобщаване към нейните ценности, което определя решаващото му значение за социалната адаптация и образователната интеграция на децата и учениците от малцинствените етноси. Това обяснява факта, че повечето мултикултурни образователни програми обикновено се фокусират върху езика като определящ културен фактор“ (Sotirova, 2011).

Общуването на чужди езици е компетентност, която съвременната интеркултурна среда изисква. Всички ученици задължително изучават в училище чужд език. Така очакванията на обществото се свързват с изграждане на умения у младите хора не само за комуникация, но и за позитивно отношение към други култури, интеркултурно разбиране и формиране на интеркултурна компетентност.

Педагогически умения в езиковото обучение (преподаване)

Изграждането на интеркултурна комуникативна компетентност у децата и учениците е продължителен процес, който изисква целенасочени педагогически въздействия. Според Янка Тоцева (Totzeva, 2012) педагогическият подход към интеркултурната комуникативна компетентност включва разбирането и като система от познания и опит за общуване с културно различни събеседници, умения за проява на културен релативизъм, толерантност и пренос на ценности. Я. Тоцева посочва, че в педагогическата работа трябва да се включат дейности, които да доведат до овладяването на трите компонента на интеркултурната комуникативна компетентност.

1. Познавателен, който включва знанията, които предопределят до голяма степен отношенията и поведението; самопознанието (културната самоидентификация) и познанията за културните различия.

2. Отношенчески, чиято сърцевината са уменията за преодоляване на стереотипи и предразсъдъци, въздържането от прояви на дискриминация, позитивната нагласа за приемане на различието и постигането на високи равнища на толерантност.

3. Поведенчески – уменията за работа с хора, принадлежащи към други култури, което се свързва с операционализиране на познанията и формиране на готовност за прилагането в практически дейности в хода на интеркултурната комуникация.

В специализираната литература освен понятието интеркултурна комуникативна компетентност се използва и понятието социолингвистична компетентност. М. Сотирова (Sotirova, 2015) разглежда социолингвистичната компетентност като елемент на комуникативната компетентност. „Комуникативноречевите умения съставляват структурата на социолингвистичната компетентност, без при това да я изчерпват. Същевременно те могат да бъдат разглеждани въобще като умения за социално-комуникативно въздействие, включващи и стратегиите за постигане на комуникативните цели, които пък, от своя страна, се свързват със стратегийната комуникативна компетентност.“ Основателно авторката посочва, че има разлика между комуникативноречевите умения, които се формират у студенти бъдещи педагози и у студенти от други академични направления, както и между комуникативноречевите умения на студенти бъдещи педагози и на действащи педагози в практиката. В този контекст М. Сотирова посочва следните комуникативноречеви умения у студенти бъдещи педагози, които се изграждат в рамките на тяхната практическа подготовка.

Умения за четене и писане: водене на записки по време на хоспитиране; четене и анализ на правилници, наредби, държавни документи за съдържанието на обучението и др.; търсене, четене и осмисляне на научно-методическа литература] търсене и подбор на допълнителна

информация с оглед целите на практическата работа; четене и редактиране на ученически писмени текстове; спазване на графичните изисквания при изписване на буквите и думите (при практическа работа в началните класове); спазване на структурни, съдържателни и форматни изисквания при съставяне на протоколи от наблюдения, план-конспекти на уроци и др.;

Умения за слушане и гледане: възприемане на вербализирани инструкции от тютора и базовия наставник; едновременно възприемане на вербални и визуални кодове от по-голям брой участници в комуникативния акт; адекватно възприемане на изказването при работа с деца с речеви нарушения и със затруднения в развитието; педагогическо наблюдение по време на текущата практика; наблюдения върху поведението и речевата изява на учениците и др.

Умения за говорене и презентиране: задаване на въпроси и изказване на впечатления, наблюдения, коментари в процеса на конфеирането на уроци или занятия; аргументиране на избора на една или друга педагогическа стратегия при планирането на практическата работа; убедително вербално мотивиране на дейността на учениците; разбираемо и ясно представяне пред учениците на учебното съдържание;

Ако базовата подготовка на студентите в университета е свързана с формиране на основни познавателни и практически умения за езиково обучение (преподаване) в интеркултурна среда, то в квалификацията на учителите в практиката тези умения се доразвиват. Я. Тоцева (Totzeva, 2009) предлага технология за квалификация на учители за работа в мултикултурна среда. Технологичният модел има следните компоненти: проучване на потребностите от обучение по темата за управление на разнообразието в училище; диагностициране на личната мотивация за участие в квалификационни дейности; проучване на отношението към различни форми на квалификация; проучване на интереса към различни андрагогически методи; проучване на отношението към предлаганата програма за квалификация; корекция и оптимизация на програмата (при нужда); провеждане на обучението] диагностика на удовлетвореността от обучението и готовността за включване в последващо обучение; отсрочена диагностика за приложението на новопридобитите знания и умения, за използваните методи и техники при управление на разнообразието в класната стая; дълбочинни интервюта с директорите на училищата и педагогическите съветници за устойчивостта на новите педагогически модели за работа в условията на разнообразието.

Билингвизмът (двуетичието) е твърде разпространено явление в целия свят. През последните години развитието се процес на демократизация в световен мащаб подсили това явление – междуезиковите контакти зачестиха, даде се възможност за свободно общуване между народите. Явленията от миграционен характер, небивалият разцвет на средствата за комуникация, демократизирането на науката и научните изследвания, както и стремежът на културите към общуване и взаимно обогатяване по безспорен начин доказва, че състоянието на многоезичие е характерно за бъдещето на всяко общество. Все по-често днес се смята, че гражданинът на утрешния ден трябва да бъде годен за междуетническо общуване.

Почти всички суверенни държави – било то официално моно или мултиезични, се сблъскват с проблема каква политика да прилагат по отношение на малцинствата, техните езици и образование.

В развитите демократични държави се водят постоянни дискусии по проблемите на образованието в условията на множественост на културите и езиците. Търсят се съответни политически решения и се предлагат различни модели за нуждите на конкретната образователна програма. В тези дискусии особено място заема билингвизмът (двуетичието).

В днешните многоезични и мултикултурни общества приоритетна е ролята на официалния държавен език, който поради по-високия си социален статус предлага големи възможности за „вграждане“ на индивида в социалните структури, за приобщаването му към културата на страната, в която живее (Пенкова 2013: 18). Макар и често той да не е първият език, който усвояват децата от малцинствата в семейна среда, това не е достатъчно основание за невладеещото му. Той трябва да се усвои с помощта на подходящата за целта методика – за усвояване като първи или като втори език, и да стане част от езиковата компетентност на

личността. А ученето на всеки следващ чужд език води до появата на плурилингвална личност, която е в състояние да черпи и да използва разнообразни източници от своя репертоар от средства, за да се изразява, да общува, да се идентифицира и да разбира другите в различни ситуации. Многоезичието като начин за отваряне на подрастващите към света се осъществява чрез интегралните връзки между обучението по български език (било като първи, било като втори) и обучението по чужд език (английски, френски, руски, немски и пр.). Независимо от начина на усвояването или употребата им в общността, от каналите на комуникация, които обслужват, и обвързаността им с вярванията, идентичността и определението по принадлежност към някаква група, езиците все повече се възприемат като органично обвързани в единството на многоезичната парадигма.

ОБУЧЕНИЕТО НА ДЕЦА БИЛИНГВИ- паралели,сходства и различия

Фактор, който несъмнено допринася за незавидната картина на грамотността в страната, е че българският език не е майчин за голяма част от учениците. Това са основно деца от ромски и турски произход, от по-малки населени места, които не говорят български у дома и често не посещават ясли и детски градини. Веднъж влезли в първи клас с този дефицит, те много трудно наваксват с усвояването на материала и се изолират от учебния процес. Колкото и далечни да изглеждат за много от нас тези сценарии, последствията от този проблем засягат всички. Неграмотните ученици отпадат по-рано от училище, не са конкурентни на пазара на труда и се интегрират по-трудно в обществото. Остават капсулирани в своите общности или малките населени места.

Многоезичието само по себе си не е проблем, а предизвикателство, което веднъж преодоляно, може да се превърне в богатство. Ако спецификите на усвояването на българския като втори език се следват, това ще позволи на учениците да израснат билингви, ефективно използвайки два езика от най-ранна възраст. Основна пречка това да се случва в българското образование е липсата на ефективна методика за преподаване на български като втори език. Учителите са оставени да импровизират, когато преподават на ученици от ромски произход, защото нямат подходящи материали, с които да помогнат на децата да наваксат. Обикновено затрудненията по български език са типични не само при многоезичните деца, но и за тези, чиито родители с по-ниска степен на образование или не се занимават достатъчно с детето.

Училището е първата стъпка в изграждането на нов тип личности, умения и компетентности, които им дават възможност за по-успешна реализация в съвременното информационно общество.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният технологичен модел описва началото на един дълъг и сложен дидактически процес в университетското образование, който формира у студентите широка теоретична и практическа подготовка. Основните знания и умения за преподаване на български език и чуждия (английски) език в интеркултурна среда, които студентите придобиват в бакалавърската програма, се доразвиват в магистърска програма, а по специфичен начин се обогатяват в системата за квалификация на учители. Разгледаната тема е особено актуална и значима заради събитията, които се случват в Европа. Езиковото обучение на официалния език за страната е необходимо условие за успешно интегриране на лица от друг етнически произход

REFERENCES

- Daskalova, F. (2003). Psiholingvistika. Sofia: IK "Daniela Ubenova [Даскалова, Ф. (2003). Психолингвистика, София: ИК „Даниела Убенова“].
- Ivanov, I (1999). Interkulturno obrazovanie. Shumen: Aksios [Иванов, И. (1999). Интеркултурно образование. Шумен: Аксиос].

Radkova, R. (2016). Roliata na interkulturnoto i ezikovoto obuchenie za uspesna mejdukulturna komunikatzia. Retorika I komunikatzii, 21 [Радкова, Р. (2016). Ролята на интеркултурното и езиковото обучение за успешна междукултурна комуникация Реторика и комуникации, 21].

Sotirova, M. (2011).. Mnogoezichie e interkulturna komunikatzia v obrazovatelното пространство. Retorika I komunikatzii, 1 [Сотирова, М. (2011). Многоезичие и интеркултурна комуникация в образователното пространство. Реторика и комуникации, 1].

Sotirova, M. (2015). Razvirie na sotsio-lingvistichnata kompetentnost v profesionalno-pedagogicheskata podgotovka na studentite. Retorika I komunikatzii, 17 (**Оригинално заглавие:** Развитие на социолингвистичната компетентност в професионално-педагогическата подготовка на студентите. Реторика и комуникации, 17).

Totzeva, Y. (2009) Model na tehnologia za kvalifikatzia na uchiteli za rabota b multikulturna sreda. V: Tehnologichното обучение – traditzii i badeshte. Sofia: Faber pp. 270 – 277 (**Оригинално заглавие:** Модел на технология за квалификация на учители за работа в мултикултурна среда. В: Технологичното обучение – традиции и бъдеще, София: Фабер, стр. 270 – 277).

Totzeva, Y. (2012) Pedagogicheski podhod kam interkulturnata komunikatzia. Retorika i komunikatzii, 6 (**Оригинално заглавие:** Педагогически подход към интеркултурната комуникация. Реторика и комуникации, 6).

Zhelezova-Mindizova, D. (2020). Investigation of the interscientific nature of pedagogical reflection. IN: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, стр. 19-25 (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). Изследване на педагогическата рефлексия като интернаучен концепт. В: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, pp 19-25).

Zhelezova-Mindizova, D. (2020). New roles of the foreign language teacher when applying the competence approach in the digital classroom. IN: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, pp 393-398, ISBN 2545 – 4439. (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). Нови роли на учителя по чужд език при прилагане на компетентностния подход в дигиталната класна стая. В: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, стр. 393-398 стр., ISBN 2545 – 4439).

FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-04

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE GRAMMAR-TRANSLATION METHOD AND THE DIRECT METHOD – CONTEMPORARY ACCENTS²¹

Zehra Shevket Salim – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
Tel.: +359 884205553
E-mail: salimzehra6@gmail.com

Assoc. Prof. Diana Zhelezova - Mindizova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 898 585 210
E-mail: dmindizova@uni-ruse.bg

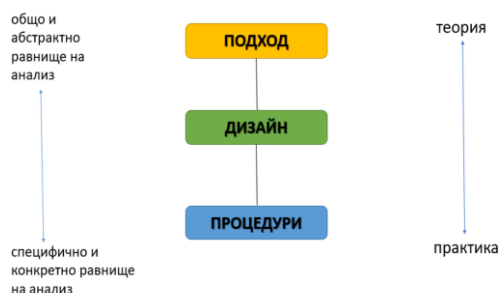
Abstract: Throughout the years, different approaches and methods in foreign language teaching have been the subject of discussion. "Methods are the notion of a systematic set of teaching practices based on a particular theory of language, and they are powerful in providing a more effective way of teaching". With the increase in the demand for second language learning, the teaching profession now requires more qualifications and the use of diverse teaching methods. Two of the most common methods used in foreign language teaching are the Direct method, in which second language learning is similar to the first language learning, and the Grammar-translation method, which is the use of grammatical aspects of language and the use of translation as a means of ascertaining comprehension. Both of the methods being efficient have their own advantages and disadvantages. Although the direct method and grammar-translation method are both useful for foreign language teaching, they differ in terms of goals of teachers, effectiveness and the ease of implementation.

Keywords: Methods, Direct method, Grammar-translation method, Grammatical aspects of language

JEL Codes: L10, L12

ВЪВЕДЕНИЕ

Методът е система от дейности за обучението по чужд език с единна теоретична основа. Под дефиницията *метод* разбираме принципиалния път (или пътища), който учител и ученици поемат, за да постигнат предвидените от учебната програма цели и задачи. Понятието *метод* в широкия смисъл обхваща цялостната методическа концепция за курса по чужд език. Подобно разбиране имат мнозинство методики днес – методът е единство от **подход**, **дизайн** и **процедури** (фиг. 1).

Фиг. 1. Метод (адаптация по Ричардс и Роджърс 2001, 33)

²¹ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2021 в секция Психология, Педагогика и Методика на обучението по... с оригинално заглавие на български език: РОЛЯТА НА УЧИТЕЛЯ ПРИ ГРАМАТИКО-ПРЕВОДНИЯ И ДИРЕКТНИЯ МЕТОД – СЪВРЕМЕННИ АКЦЕНТИ.

Подходът включва възприетата теория на езика и теория за ученето; **дизайнът** обхваща приетите общи и специфични учебни цели, учебната програма, учебните дейности, ролите на ученика и учителя, учебните материали; **процедурите** представляват конкретните учебни действия на учениците и учителя в класната стая, напр. взаимодействието, стратегиите за учене, техническите средства и др. „Така методът е теоретично свързан с някакъв подход, организационно определен от някакъв дизайн и практически реализиран чрез процедури“ (Richards and Rogers 2001, 20).

За да бъде успешен своята работа съвременният учител по чужд език е необходимо да познава различни методи на преподаване, да има изградената педагогическа чувствителност, да ги прилага в своята собствена класна стая и да умее да ги съчетава адекватно на очакванията на своите обучаеми. Новите реалности водят до промяна и в ролята на учителя. Според Железова-Миндизова: „Новите роли на учителя очертават профил на субект с висока степен на гъвкавост, адаптивност, прозрачност на неговата педагогическа култура“ (Железова-Миндизова, 2020). В настоящият доклад разглеждаме съпоставително ролята на учителя при приложението на най-традиционния метод на преподаване, граматико-преводния и един по-съвременен такъв, директният метод.

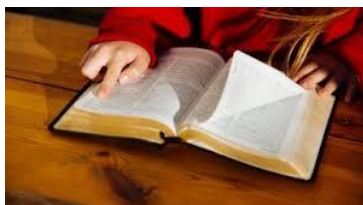
ИЗЛОЖЕНИЕ

Граматико-преводен метод (GTM) е използван още в средновековието. Такъв е методът за обучението по латински в средновековните университети. Въпреки работата и разпространението на новите дидактически идеи на Ян Коменски (*Ianua linguarum reserata* or *The Gate to Languages Unlocked* 1631, *Didactica Magna* 1632) през ренесанса, GTM продължава да се използва. През XIX в., методът се разпространява от методици като Карл Плоц, Х. Олендорф, Йохан Зайденщукер и др. главно в Германия. По това време в Америка даже се възприема терминът „пруски метод“ за определяне на GTM.

Главните характеристики на граматико-преводния метод, както показва самото име, са значението, отдавано на граматиката на изучавания език, и прилагането на превода като учебна дейност. Урокът по чужд език, както и учебникът, са разделени на две части: първата съдържа структурни обяснения (правила и парадигми по морфология, синтаксис, лексика, произношение), а втората включва изречения за превод от чуждия на родния език и от родния на чуждия език. Изречението е основната единица на обучението. Важна особеност на GTM е, че изреченията за превод са напълно изолирани от контекст.

Граматиката се преподава **дедуктивно**, като обясненията са на родния език. Така че родният език е среда на обучението по отношение на двете характеристики.

Друга особеност на граматико-преводния метод е, че учебните цели включват главно писмената форма на изучавания език. Цел на обучението са четенето (фиг. 2) и писането (фиг. 3), а на устната реч се обръща малко внимание. Използва се упражнението, наречено „аналитично четене“ на глас. То цели овладяване на правилно произношение, както и служи за анализ на граматиката и лексиката в учебното четиво.

Фиг. 2. Четене

Фиг. 3. Писане

Четвъртата характеристика на GTM е цялостната насоченост на обучението към постигане на езикова правилност. Грешките естествено не се толерират. Това в съчетание с

останалите особености на граматико-преводния метод предизвиква висока тревожност у учениците.

В България GTM се прилага в смесена форма и днес. От 50-те до 70-те години той е главният учебен метод. Учебникът по английски език за подготвителния клас на езиковите гимназии, използван от 1959 до 1975 година, следва изцяло традицията на граматико-преводния метод (Шопов, 2005: 17 – 18).

Директен метод. Самото име на метода показва, че чуждият език се преподава директно, без намесата на родния език при обучението. Учителите се стремят да преподават чуждия език по начини, наподобяващи усвояването на родния език. Учениците изграждат нова езикова система, а не я сравняват с тази на родния си език, тъй като при директния метод основният фокус е върху практическото приложение при усвояването на чуждия език.

Методът води началото си от Франция и Германия като за негов основател се приема М. Берлитц. Г. Нойнер и Х. Хунфелд. Те синтезират някои от елементите, които се включват благодарение на реформаторската педагогика, в дидактико-методическата концепция на директния метод, така: откривателско учене чрез стимулиране на самостоятелността на ученика; акцентиране върху цялостното образование; ново разбиране за ролята на учителя: той е партньор в учебния процес; нови форми на обучение: работа по двойки, групово обучение за съвместно решаване на проблеми и други.

Поддръжниците на директния метод са на мнение, че изучаването на чужд език има много общи черти с изучаването на родния език, т.е. колкото повече учещият е изложен на влиянието на чуждия език, толкова повече се увеличава и възможността чуждият език да бъде научен. Така, както родителите на детето създават езиковата среда за изучаването на родния език в дома, така учителите трябва да създадат такава езикова среда за изучаване на чуждия език в класната стая.

Когато учителят въвежда нова дума или израз на чуждия език, той представя значението ѝ чрез изображения, демонстрации, синоними, но никога не превежда на родния език на обучаваните. Учениците използват активно целевия език и общуват сякаш се намират в реална ситуация. Следователно, при обучението чрез директния метод усвояването на езика се осъществява на базата на практически ситуационни модели, напр. (фиг. 4).

Фиг. 4. Използване на флаш карти

Практическото приложение на директния метод е насочено към усвояване и затвърждаване основно на лексиката, която се употребява в ежедневието. Граматиката се преподава **индуктивно**, а не по систематичен начин. Учениците се запознават с примери и от тях сами логически извеждат правилата на изучавания чужд език.

Някои от основните предимства на директния метод са: акцентира върху уменията за комуникация и върху останалите практически аспекти (четене и слушане), свързани с усвояване на чужд език, тъй като учещите формират изказвания директно на чуждия език (без намеса на родния език); учениците разбират разговорния език и притежават добро произношение.

Каква е целта и ролята на учителя по чужд език?

Целта и ролята на учителят не е да създаде ученици по свое подобие, а да създаде ученици, които имат собствено виждане и мислене. Считайки, че чуждият език се явява втори език за голяма част от обучаемите, учителят трябва да е много прецизен и чувствителен в работата си. Необходимите качества и способности, които трябва да притежава са изключително важни. Ако ученикът намира трудности в разбирането на дадена концепция, учителят трябва да е до него, за да го напътства, съветва и наставлява.

Важна роля за учителят по чужд език е да умее да оценява. Учителят трябва да види как се представят учениците му в неговия клас, за да извърши обратна връзка или корекция и да знае дали има някакъв сериозен въпрос относно представянето, който трябва да бъде незабавно разгледан. Трябва да умее и да разпознава силните и слабите страни в един ученик и да се старее да надгражда и изгражда уменията във всяко едно дете.

ИЗВОДИ

Разгледаните два метода представляват системи за обучение по чужд език, принципно различаващи се една от друга. С прилагането им съвременният учител познава техники и начини за формиране в децата и учениците на комуникативни умения, критично и конструктивно мислене, за ефективно търсене, извличане, подбор и преценка на полезността

	ГРАМАТИКО-ПРЕВОДЕН МЕТОД	ДИРЕКТЕН МЕТОД
СИЛНИ СТРАНИ	- Учениците научават много лексика и граматически правила; - Развиват се умения за писане и четене; - Помага на учениците да четат и ценят чуждоезикова литература; - Учениците се запознават по-добре с граматиката на родния си език.	- Позволява на учениците да научават бързо нови думи и изрази; - Подходящ е за ниски и високи нива; - Учениците са в състояние да разберат какво научават, да мислят за това и да създават свои собствени примери; - Този метод подобрява плавността на речта, произношението и силата на изразяване.
СЛАБИ СТРАНИ	- Ролите са много традиционни; - Обръща се малко внимание на говорене и слушане и почти никакво на произношение; - Езикът, който се използва в час, е предимно роден език на учениците.	- Изключване на четенето; - Изключване на писмената реч; - Тъй като този метод се основава главно на говорене и никак си слушане, той игнорира факта, че някои ученици се нуждаят от друг вид стимул за учене; - Този метод не е подходящ за по-големи класове поради липса на време.

на информация от различни източници; познава когнитивното, емоционалното и физическото развитие на отделните възрастови групи деца и ученици и ориентира обучението в зависимост от индивидуалните им потребности.

Използването на индуктивни и дедуктивни методи дава положителен резултат и несъмнено допринася за повишаване на ефективността на обучението по говорене. Следователно, ако се използват оптимални методи и техники в процеса на развитие на говорни умения и способности, тогава ефективността на обучението по говорене ще се увеличи.

REFERENCES

- Dimitrova, G. (2012). *Modern methods and information and communication technologies in foreign language teaching*, Varna, ISBN: 978-654-676-106-4. (**Оригинално заглавие:** Димитрова, Г. (2012). *Съвременни методи и информационно-комуникационни технологии в обучението по чужд език*, Варна, ISBN: 978-654-676-106-4).
- Klimentenko, A., & Mirolubov, A., (1987). *Theoretical bases of the methodology of teaching foreign languages in high school*, Sofia – Narodna prosveta press., 102-104 (**Оригинално заглавие:** Климентенко, А., Миролюбов, А., (1987). Теоретични основи на методиката на обучението по чужди езици в средното училище. изд. Народна просвета, София, 102-104).
- Shopov, T. (2005). *Foreign language methodology*. Sofia - Sv. Kliment Ohridski press, 17-18 (**Оригинално заглавие:** Шопов, Т., 2005. Чуждоезиковата методика. изд. Св. Климент Охридски, София, 17-18
- Zhelezova-Mindizova, D. (2020). *New roles of the foreign language teacher when applying the competence approach in the digital classroom*. IN: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, pp 393-398, ISBN 2545 – 4439. (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). *Нови роли на учителя по чужд език при прилагане на компетентностния подход в дигиталната класна стая*. В: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, стр. 393-398 стр., ISBN 2545 – 4439).
- Zhelezova-Mindizova, D. (2020). *Investigation of the interscientific nature of pedagogical reflection*. IN: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, стр. 19-25 (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). *Изследване на педагогическата рефлексия като интернаучен концепт*. В: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, pp 19-25).

FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-05

COMMA IN BULGARIAN AND ENGLISH SENTENCES – A COMPARATIVE ANALYSIS²²

Serpil Habil Sali – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Tel.: +359 87 9480574
E-mail: serpilhabil97@gmail.com

Assoc. Prof. Diana Zhelezova – Mindizova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra Branch
Phone: +359 898 585 210
E-mail: dmindizova@uni-ruse.bg

Abstract: Punctuation marks are a very important part of writing since they play a vital role in meaning as they help to obviate ambiguity and confusion from a written text. The report examines punctuation in terms of syntactic rules for comparative application - in Bulgarian and in English. The report examines the current application of modern norms for the use of comma. We explore mainly the comma in Bulgarian and English sentences with examples. We consider a comparative plan in which similarities and differences are commented on and current examples are given. We compare British and American languages by discussing their use in sentences and giving relevant examples.

Keywords: punctuation, punctuation marks, comma, language, comparative analysis.

ВЪВЕДЕНИЕ

Пунктуацията (от лат. punctum – „точка“) е съвкупност от препинателни знаци и допълнителни символи и правила за тяхното разполагане в изречението и в текста. Основната функция на пунктуацията е да разчлени текста така, че той да бъде правилно разбран от читателя. В голяма степен пунктуацията отразява интонацията, паузите, които правим в потока на устната реч.

Когато говорим, можем да направим пауза или да подчертаем определени думи и фрази, за да помогнем на хората да разберат какво казваме. Но когато пишем, за тази цел могат да се използват различните пунктуационни знаци - така се показват различните паузи и акценти. Пунктуационните знаци помагат на читателя да разбере какво имаме предвид.

Пунктуационният знак се използва в писмена форма за разделяне на текстовете на фрази и изречения и изясняване на значението им.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Пунктуационни знаци в българския език:

Основните препинателни знаци в българската система са десет:

Табл. 1

Знак	Значение	Пример
------	----------	--------

²² Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05 2022 в секция Психология, Педагогика и Методика на обучението по...“ с оригинално заглавие на български език: ЗАПЕТАЯТА В БЪЛГАРСКОТО И АНГЛИЙСКОТО ИЗРЕЧЕНИЕ – СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ.

Точка (.)	Основен знак за край на изречение, завършено смислово и изразено с интонация на съобщението. Означава завършеност на едно изречение (просто или сложно) и пауза между него и следващото изречение.	„Слънцето свети. Вятърът бразди морето.“
Запетая (,)	Запетаята (,) е разделящ или ограждащ препинателен знак, който се употребява много по-често в сравнение с останалите препинателни знаци.	„Този човек е млад, здрав, умен и много приятен.“ „Той е умен, но мързелив ученик.“ „Хората, потресени от станалото , не знаеха какво да правят.“
Въпросителен (?)	Знак, който стои в края на въпросителното изречение.	„Искаш ли да дойдеш?“
Удивителен (!)	Знак, който се поставя в края на изречения, които изразяват различни емоционални състояния - възклицание, молба, подбуда, настойчивост, заповед.	„Това е невероятно!“ „Ела!“
Многоночие (...)	Препинателен знак, който показва недоизказана или прекъсната мисъл.	„Йоцо беше ненадейно издъхнал, поздравявайки нова България...“ (И. Вазов, „Дядо Йоцо гледа“)
Точка и запетая (;)	Знакът служи за отделяне на относително самостоятелни синтактични цялости в рамките на простото и сложното изречение. Обикновено с точка и запетая се отделят поголеми цялости, отколкото цялостите, отделяни чрез запетай.	„Настане вечер, месец изгрее, / звезди обиспят свода небесен; / гора зашуми, вятър повече - / Балканът пее хайдушка песен!“ (Хр. Ботев).
Двоеточие (:)	Поставя се пред словосъчетания или изречения, които имат поясняващ характер, както и за отделяне на пряка реч. Поставя се най-често пред изреждане.	„На мегдана бяха излезли всички: мъже, жени, деца.“
Тирета (дълга чертица) (—) Дефис (малко тире) (-)	Знак за по-силно в сравнение със запетаята интонационно-синтактично отделяне на части на изречението. В сравнение с точката и запетаята, то има друга, различна употреба. Като знак тирето представлява по-дълга от съединителната чертица черта, отделена от двете страни с празни места, наречени шпации.	„В първия случай оскърбяваш честта и' , във втория — възможностите и' . (Д. Димов).“ Дефис пр. „заместник-директор, министър-председател.“
Кавички („“)	Препинателен знак, чиято основна функция е разграничаването на чуждата реч или неизвестните, странични спрямо контекста, названия на обекти.	„Дали да ѝ кажа истината“ – чудех се аз).
Скоби – главно кръгли (), но има квадратни [], къдрави { } и ъглести < >	Препинателни знаци, които се използват в съответстващи двойки в рамките на текст, с цел да се отдели или да вмъкне друг текст. Те са знак за по-силно синтактично отделяне на думи, изрази и изречения в сравнение със запетаята и тирето.	„Трябваше да отида до едни наши роднини (а те живееха чак в другия край на града) и да ги покана на гости за в неделя.“

Препинателните знаци в английския език се използват по-рядко отколкото в българския език и правилата са по-малко твърди за спазване. Иначе, в употреба са същите знаци – точка, въпросителен, удивителен, двоеточие и т.н. В писмения английски препинателните знаци са жизненоважни, за да се разграничи значението на изреченията.

Английските препинателни знаци се използват за разделяне, групиране, определяне на думи и елементи на изречението, в резултат на което се облекчава произнасянето на написания върху хартия или по друг начин текст. Те се използват за предаване в писмената реч на паузи, интонация и др. Едно от основните пунктуационни правила е, че точка, въпросителен и удивителен се поставят в края на изречението. Но точка може да се поставя след абривиатури и инициали на имена, макар че напоследък това се забелязва все по-рядко (NHL, BBC). Препинателния знак "точка" обикновено се поставя в края на такива съкращения, като: re. (regarding), prof. (professor), dep. (departure), arr. (arrival) и др., но ако в абривиатурата или съкращението влиза последната буква на думата, тогава точка не е необходима: St Mary's Hospital; United Goods Ltd; Dr Rowell; 33, Pine Rd.

В английската пунктуация никога не се поставя точка в заглавията, напр.: USA to Support Ecotourism

Кавичките отделят пряката реч и названията. Също с кавички, в писан текст, може да се подчертае някаква дума, напр.: Were you really "ill" or just skipped your classes?

Според основните правила на английския език, препинателните знаци са 14

Английският език борави със същата пунктуационна система като българския. И тук най-често се употребяват точка, въпросителен и възклицателен знак, с които завършва всяко изречение. Запетаята е сред най-употребяваните в самото изречение. Редом до нея са тире, точка и запетая, двоеточие, многоточие, скоби или наклонена черта.

В английския обаче има един знак, който в нашия език липсва – апостроф. Той много прилича на запетая, само че не се поставя долу до думата, а горе.

Табл. 2

Знак	Значение/употреба	Пример
Full stop/period (точка)	Поставя се в края на съобщително изречение. Много често точката се използва и при различните съкращения; (в съвременния британски английски, използването на съкращения с точка накрая е по-малко разпространено, отколкото в американския английски). В някои съкращения като Dr, Mr, Mrs, Ms не се използва точка. В някои случаи, отделна, самостоятелна дума може да изразява звършена мисъл и изречение. В тези случаи се използва точка след думата. Това най-често са случаи на поздрав или заповед.	Sofia is the capital of Bulgaria. i.e., e.g.; I will be in between 6 a.m. and 7 p.m.; kg (брит.) = kg. (амер.); Mrs (брит.) = Mrs. (амер.); Goodbye. Hello. Stop.
Comma (запетая)	Използва се за отделяне на думи при изброяване и отделяне на частите на сложното изречение. Употребява се след уводни думи и обръщения; след „also“ в началото на изречението; пред съюзите and, but, for, or, nor, while, когато свързват частите на сложно изречение; пред „too“ и „either“ и в датите за отделяне на месеците от годините или при големи числа.	We have bought cabbage, watermelon, and some bananas. Well, I like this. Also, we noticed that the prices were going up. He has been to London, too. You saw this film, didn't you?
Semicolon (точка и запетая)	Свързва главни изречения съединени с наречия, като however, furthermore, consequently; свързва изречения, дори въведени със съюзи, в които вече има употребена запетая; свързва прости изречение в състава на сложното, които не са свързани помежду си със съюзи;	Speeding is illegal; Furthermore it is very dangerous. The engine started; the bus set into motion.

	Използва се още и при изброяване в колона, като знак, че следва нов елемент.	
Colon (двоеточие)	Използва се преди цитат, пряка реч или изброяване на еднородни части; преди формални изречения, които се въвеждат с думи като „namely“ или „that is“; между две независими изречения.	Three countries were represented: Bulgaria, England, Italy. He gave us only one warning: namely, that we should not demonstrate again.
Exclamation mark (удивителен знак)	Знак, който се използва в английската пунктуация обикновено след възклицание или заповед, за да изрази силно чувство, като изненада, нетърпение, учудване, удивление, гняв, радост или висок тон или за да се наблегне на нещо. Възклицателен знак се използва след различни нечленоразделни възкличания и понякога, за да се изрази ирония, хумор или сарказъм.	That's fantastic! Hello! Wow! How pretty she looked in that dress! What a lovely day! That was clever!
Question mark (въпросителен знак)	Знак, който се поставя в края на въпросителни изречения. Чрез използването му може да се предаде още учудване или недоумение. При предаване на косвена реч обикновено въпросителен не се поставя. Ако в косвен въпрос въпросително е главното изречение, то в този случай се използва въпросителен знак. Използва се още когато едно изявление завършва с въпросителна дума и търсене на съгласие.	Where is my book? Me write? He asked when the rain started. Do you know when the rain started? - Just leave these books on my desk, OK?
A dash (дълго тире)	Това тире най-често се използва в неформалното писмо и не толкова често в официалните публикации. Понякога го поставят вместо двоеточие или вместо точка и запетая. Нарича се още horizontal bar, quotation dash, em dash, m dash, m-rule (—). Използва се в неочаквано, но необходимо обяснение; ако към изречението се добавя мисъл, съждение; за обозначаване на незавършена реч.	But he — Maria's brother — was not even able to drive a car. He will do that by Friday — at least, he said so.
Parentheses (кръгли скоби)	Кръглите скоби в английската пунктуация са нужни за отделяне на думи или фрази от останалата част на изречението. Причините за такова отделяне са много, като често се използват за описание на нещо в изречението, което автора още не е упоменавал.	Tom Jones was blamed for some earthquakes (isn't that interesting?). He is hoping (as we all are) that this time he will succeed. He was vice chairman of that company (1992 – 1995).
Square brackets (квадратни скоби)	Използват се обикновено за потвърждаване на нещо. (Тук думите "Pronoun", "verb", "adjective" и "noun" са думи - обяснители, които не са част от изречението "I love dark chocolate", поради което трябва забележимо да се отделят от основните думи и това се прави с помощта на квадратни скоби). Използват се в цитатите, когато думите не се отнасят към самия цитат, а са включени в него като думи – обяснители. Те носят информационен характер, но не са основна част на цитата. В квадратни скоби се поставя съкращението [sic], което идва от латинското "sicut" - със значение "just as" - "точно както е". Поставянето на [sic] обозначава последваща грешка на автора, който се цитира в даденото изречение. Използват се още при интерполации, забележки, коментари, при насочване или цитиране на нещо.	I [pronoun] love [verb] dark [adjective] chocolate [noun]. "According to Ivan, he said he 'couldn't believe it when he saw her [Maria] as they used to go to school together.' He was very surprised to see her after all these years." She asked for "a packet of Starburst" [sic]. I have read some famous literature works, such as: Don Quixote [by Miguel de Servantes], and Ivanhoe [by Sir Walter Scott].

Curly brackets (къдрани скоби)	Къдравите скоби, имат изключително ограничена употреба и се използват предимно за математика, компютърно програмиране или музика.	{-3, -2, -1, 0, 1, 2, 3}
Quotation marks (кавички)	За разлика от българските кавички, английските са поставят не отдолу, а отгоре на съответната дума. В английски език се използват два вида кавички: единични - '...', и двойни - "...". Кавички се поставят за обозначаване на цитат и за разделяне на пряка от авторова реч. В английски език, препинателните знаци се поставят вътре в кавичките: ...away!" ...away." ...away?"	They said, "The ship has just arrived." He said: "I am leaving tomorrow morning." "Do you remember the old saying?" my Mom asked. "'Don't put all your eggs into one basket.' I always follow this rule."
Apostrophe (апостроф)	Използва се в съкращения от две или няколко думи; в съкращения от една дума; вместо първите две цифри на годината: '95 (1995); за изразяване на притежание или за образуването на така наречения притежателен падеж – като в единствено число се добавя -'s, а в множествено число и в единствено число, когато думата завършва на -s, се добавя само апостроф (').	Can't (can not), don't (do not), I'm (I am); t'day (today), 'cause (because), doin' (doing); the boy's ball, the actress's role, two boys' balls.
Hyphen (дефис/ късо тире)	Дефис се използва за пренасяне на думи на нов ред; след префикс; при сложни числителни и при дробни; при съставяне на някои сложни думи; при съставни думи за избягване сдвоени съгласни; при различно значение на думите с дефис; между елементи на изречението. Други характерни приложения на дефис са: префикси към думи, които започват с главна буква; други префикси; суфикс и думи с добавянето на една буква.	co-ordination = coordination; 45 - forty-five; sister-in-law; bell-like sound; re-sign – преписан / resign – подавам оставка; She has grey-green eyes.; Anglo-Saxon; self-, all-, ex-; -elect; T-shirt.
Slash (наклонена черта)	В английски език наклонена черта се използва със значение на съюза "or" - "или"; в изписването на дробни числа или съотношения; като синоним на думата "per" - "за"; в някои съкращения; в изписването на дати или интервали от време; в изписването на Интернет адреси; за начало на нов ред в поезията при изписване на стихове. В този случай, между знака и текста се оставят празни интервали.	he/she; ½; The speed limit is 100 km/h.; w/o (without); He was born on 3/11/2007; http://www.imenasite.com/ I'm alone. / The golden lanterns float in the sky. / Again I'll stay awake till dawn / And will be watching boats gliding by. / I wish the temple bell's exalted song / remind you of my love that is so nigh.

Използване на запетая в английски език

Основното различие в използването на препинателни знаци между български и английски език е най-вече в използването на запетаята. В тази връзка са известни следните основни случаи:

Изброяване - ако в изречението има изброени повече еднородни членове (три и повече), те се разделят със запетайка, а пред последния от тях се използва съюза "and", но не винаги.

We have bought cabbage, watermelon, and some bananas. – *Ние купихме зеле, диня и няколко банана.*

Изречение след описването съществително - *Berlin, the capital of Germany, formerly was divided into eastern and western part.* - *Берлин, столицата на Германия, преди беше разделен на източна и западна част.*

Уводни думи и обръщения - *By the way, the rain has stopped.* - *Междувременно, дъждът спря.*

Well, I like this.

By the way, I also need money.

However, nobody drank much.

Въвеждане на причастни изрази.

Agriculture, remaining the main sector of our economy, provides employment for millions of people. - *Селското стопанство, остава главен сектор в икономиката на нашата страна, осигурява милиони работни места.*

Разделяне частите на сложно изречение.

We arrived too late and were not allowed to board the plane. - *Ние пристигнахме твърде късно и не ни разрешиха да се качим на самолета.*

Отделяне на описателни определителни изречения.

The old book, which I had seen on the shelf of that bookshop, was gone. - *Старата книга, която преди виждах на полиците на магазина, вече я нямаше.*

Отделяне на обстоятелствени изречения, преди главното.

When it was convenient for him, he went to the office.

С думата "also" в началото на изречението.

Also, we noticed that the prices were going up.

Отделяне на допълнителна информация.

Yesterday I met John, who told me he was getting married.

Поредица еднородни определения.

Red, pink, yellow and white flowers filled the vases.

Части на сложни изречения, свързани с някой от съюзите - and, but, for, or, nor, while (в значение на but):

I dictated the letter, but she didn't put it down correctly.

За отделяне въпросителната част в разделителни въпроси.

You saw this film, didn't you?

Пред думите "too" и "either".

He has been to London, too.

В датите за отделяне на дните и месеците от годините.

He was born June 14, 1940.

В големи числа - \$1,000 a year; 1,767.

Най – основни правила при използване на запетая в българския език са следните:

Табл. 3

Запетая се пише, за да се отделят простите изречения в състава на сложното. Макар да са включени в състава на сложното изречение, простите не се отделят със запетая , ако са свързани: със съюзите И и ИЛИ; със съюза ДА; с въпросителна дума – как, защо, кой, кога, дали, къде; със съчетание от уточняваща дума – именно, точно, само, чак, едва и др. и съюз – когато, където, защото, ако, докато; със съчетание от частицата НЕ и съюз.	<i>Аз отидох на плажа, той ме видя, след което обърна главата си на другата страна.</i> <i>Тръгнахме си точно когато купонът започна.</i> <i>Извиках не за да го стресна, а за да се обърне.</i>
Запетая се пише пред относителните местоимения който, когото, когато, където, както.	<i>Това е човекът, когото исках да ви представя.</i>
Запетая се пише от двете страни на обръщения.	<i>Кажете ми, мамо, на колко беше като се омъжи?</i>
Запетая се пише пред първата част на всеки сложен съюз. Такива съюзи са напр.: макар че, за да, въпреки че, преди да, така че, след което и др.	<i>Исках да изляза, въпреки че знаех, че ще завали.</i>
Запетая се пише, за да се отделят безсъюзно свързаните еднородни части в изречението.	<i>Аз харесвам еднакво английския, испанския и френския език.</i>

Запетая се пише при свързване на обособени части в изречението.	<i>Той, снажен и красив, падна на колене пред нея.</i>
Запетая се пише при употребата на вметнати части. Но със запетая не се отделят думи или изрази, които са само вметнати и нямат друга функция в речта. Такива са: <i>може би, според мен, следователно, навярно, вероятно, като че ли, обаче, очевидно, за жалост</i> и др.	<i>Аз, разбира се, бях наясно за това от самото начало.</i> <i>Тя за жалост беше родена в бедно семейство и нямаше подобни възможности.</i>
Запетая се пише при наличие на повтарящи се части.	<i>На рафта бяха наредени дънки, дънки, дънки и една пола до тях.</i>
Запетая се пише при използването на междуметия.	<i>Ах, така се ядосах, че цялата почервениях от яд.</i>
Запетая се пише пред съюзите ЗА ДА, БЕЗ ДА и ПРЕДИ ДА.	<i>Кажете ми какви са приятелите ти, за да ти кажа какъв си.</i>
Запетая се пише пред ЗАЩОТО.	<i>Повярвай просто – спасение няма, защото ти си за мене роден.</i>
Запетая се пише пред съчинителните съюзи И и ИЛИ , ако те са употребени повторно. Пред ИЛИ също се пише запетая, когато се използва в смисъл на с други думи , иначе казано, тоест..	<i>Или тръгваш с мен, или отивам сам.</i> <i>Този възрастен човек, или дядо, е най-старият в племето.</i>
Запетая се пише пред простите съчинителни съюзи – А, АЛА, ОБАЧЕ. Както и пред съюзите АМИ, НО, САМО ЧЕ.	<i>Тя работи в градината, а децата играят на двора.</i> <i>Искам да изляза довечера, но не знам с кого.</i>
Запетая се пише само пред втория съюз от двойките ТУ-ТУ, НИТО-НИТО, ДАЛИ-ИЛИ, ХЕМ-ХЕМ и т.н.	<i>Той ту тичаше, ту ходеше забързан натат.</i>
Със запетая се отделят частиците ЕЙ, ХЕЙ, БРЕ, БЕ, МА, МАРИ , когато се използват като обръщение.	<i>Ела тука, бре!</i>

Общо казано, пунктуацията на английски език съвпада с българската, но определени различия има, а известни затруднения предизвикват употребата на апостроф и запетая. Иначе, точка, въпросителен и възклицателен знак се поставят в края на изречението. Но точка се поставя също и след абривиатури и инициали на имена, макар че напоследък това се забелязва все по-рядко (NHL, BBC).

Често се случва функциите на едни и същи препинателни знаци и начини за оформяне на сходни езикови явления, да не съвпадат. В български език пунктуацията зависи най-вече от синтактичната структура на изреченията, докато в английски синтактичните граници вътре в изречението не е задължително да се оформят пунктуационно.

Разлика между британската и американската пунктуация

Има два основни стила на пунктуация в английски език: британски и американски. Тези два стила се различават главно по начина, по който се борава с кавичките, особено във връзка с други препинателни знаци.

- В британския английски препинателните знаци, като точки и запетай, се поставят вътре в кавичките само ако са част от това, което се цитира, и се поставят извън кавичките, ако са част от съдържащото изречение.

- В американския английски обаче такива препинателни знаци обикновено се поставят вътре в кавичките.

Това правило варира за други препинателни знаци; например американският английски следва британското правило, когато става въпрос за запетая, двоеточие, въпросителни и удивителен знак. Съществуват определени (не много съществени) разлики в наименованията и използването на препинателни знаци в британския и в американския английски език.

Табл. 4

	British English	American English
The “.” symbol is called	a full stop	a period
The “!” symbol is called	an exclamation mark	an exclamation point

The “()” symbols are called	brackets	parentheses
The “ [] ” symbols are called	square brackets	brackets
The position of quotation marks	Joy means “happiness”.	Joy means “happiness.”
The punctuation for abbreviations	Dr, Mr, Mrs, St, Rd, Ct	Dr., Mr., Mrs., St., Rd., Ct.

Табл. 5

American English	British English
Mr. and Mrs. Douglas walked home.	Mr and Mrs Douglas walked home.
Dr. Douglas wrote a letter to Prof. Edwards.	Dr Douglas wrote a letter to Prof. Edwards.

Някои често срещани грешки при употребата на английския апостроф в изреченията

Разлика между its (притежателно местоимение) и it's (съкратена форма на it is).

I love Barcelona for it's architecture X

I love Barcelona for its architecture ✓

Неправилна употреба на апострофи: не ги използвайте за множествено число.

There are three brown pen's. X

There are three brown pens ✓

ИЗВОДИ

Темата "пунктуация" за реално използваните препинателни знаци е актуална в съвременния английски език, тъй като именно пунктуационните знаци влияят на структурата, ритъма, тоналността, стила и смисъла на изреченията и текста като цяло. Те свидетелстват за наличието на логично ударение, показват границата на ритмичната група и подават сигнали за пауза. Може да се каже, че най-малкото, пунктуацията в английски език може да възпрепятства лъжливото тълкуване на думите, изразите и изреченията. Благодарение на нея може да се установи нагледен синтаксис и строеж на произносимите изречения. В доклада основно разгледахме основните правила и разлики в използването на запетаи в двата езика. Известни са много тънкости и нюанси в тяхната употреба. Направих съпоставка между британската и американската пунктуация с примери. Завърших доклада с английския знак – апостроф, (който не се използва в българската граматика) като подчертава най – често срещаните грешки в употребата.

REFERENCES

English Punctuation Marks (2015) <https://samou4itel1.blogspot.com/2015/03/prepinatelni-znaci-punctuation-marks.html> (Accessed on 07.05.2022)

Punctuation in English) (2014) <https://samou4itel1.blogspot.com/2014/10/pravila-za-punktuacia-v-angliiski-ezik.html> (Accessed on 07.05.2022)

The Passionate Shepherd
<http://passshep.com/%D0%9F%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%20%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B81.pdf> (Accessed on 03.05.2022).

Using a comma in English (2015) <https://samou4itel1.blogspot.com/2015/08/izpolzvane-na-zapetaya-comma.html> (Accessed on 07.05.2022)

Website на Езикова школа Омега. (2020) <https://omegals.bg/prepinatelni-znaci-v-anglijskia/> (Accessed on 03.05.2022).

Препинателни знаци в английския език от Британски съвет (2020) <https://www.britishcouncil.bg/news/punctuation-marks-English>

FRI-239-2-SSS-PPTM(S)-06

**SUGGETOPEDA - PROS AND CONS IN
THE MODERN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM** ²³

Irena Hristova Ivanova – Student

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 894 833 614
E-mail: irenaivanova1984@abv.bg

Assoc. Prof. Diana Zhelezova - Mindizova, PhD

Department of Technical and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 898 585 210
E-mail: dmindizova@uni-ruse.bg

Abstract: Modern methodology of teaching foreign languages offers a wide range of concepts, methods and technologies – both traditional and innovative. The authors of curricula make their choice depending on the objectives of the training, the contingent of students, the duration and intensity of the training course and other conditions. Each of the training methods has its advantages and disadvantages. The variety of approaches, points of view, experiments, innovative searches in the field of foreign language learning is not accidental. It is predetermined by the spirit of the new age, in which the destruction of borders, the need for free movement of people is not a short-term perspective, but a reality that places new demands on modern language education. One of the methods of foreign language teaching, which has gained wide popularity, is suggestopedia. In this report we will look at what exactly is suggestopedia; what are its strengths and whether there are weaknesses; how it can be applied in the modern foreign language classroom; we will hear different opinions and all this will happen to the sounds of baroque music so characteristic of suggestopedia.

Keywords: method, suggestopedia, strengths, weaknesses, opinions.

JEL Codes: L10, L11

ВЪВЕДЕНИЕ

Сугестопедията е призната от ЮНЕСКО за оригинална образователна система още през 1978 година, започвайки своето развитие от науката сугестология повече от десетилетие по-рано. Тя представлява комбинация между педагогика, психология и изкуство. Създадена е от българския учен, психиатър и педагог проф. д-р Георги Лозанов и е експериментирана и развита от екип изследователи и преподаватели в ръководения от него научно-изследователски институт по сугестология в периода 1966-1991 год.

²³ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05 2022 в секция Педагогика и методика с оригинално заглавие на български език: СУГЕСТОПЕДИЯТА – ЗА И ПРОТИВ В СЪВРЕМЕННАТА КЛАСНА СТАЯ ПО ЧУЖД ЕЗИК.

Методът сугестопедия представлява педагогика с образователен и здравословен ефект. Новите реалности водят до промяна и в ролята на учителя. Според Железова-Миндизова: „Новите роли на учителя очертават профил на субект с висока степен на гъвкавост, адаптивност, прозрачност на неговата педагогическа култура”(Железова-Миндизова, 2020). Сугестопедията работи на нивото на резервите на личността, което значи, че допринася не само за свръхзапаметяване без натоварване, а също и за обучение максимално близко до естествения начин на учене на индивида, неизолиращ мозъка и неговите функции от останалата част на тялото, от емоционалната страна, от духовната страна на всяка личност. Така методът използва възможностите едновременно на парасъзнанието и съзнанието, на емоцията и логиката, на итуицията и здравия разсъдък. Ученето е не само без умора, напрежение или тревожност, а води и до психохигиенен ефект. Работата с метода е неизчерпаем извор на творческа енергия и идеи, споделяне и развитие и не съществуват ограничения от какъвто и да било характер за разкриване на паметовите и личностни резерви на обучаващите се.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сугестопедичният метод е най-добре развит при ученето на чужди езици и в началната училищна педагогика и намира разпространение в цял свят. При сугестопедичното обучение знанията се усвояват:

- по радостен и спонтанен начин;
- с помощта на изкуството и естетиката;
- чрез умствена релаксация и ненапрегната концентрация.

Учителите, които практикуват сугестопедия, смятат, че като се премахнат психологическите бариери, които имат учениците, и при спокойно състояние се постига максимално запомняне на материала. За тази цел класната стая е светла и приятна, украсена с плакати по стените, илюстриращи различни граматични правила, които водят до тяхното периферно възприемане от страна на учениците, аранжирана е с подходящи мебели.

Съществени елементи от сугестопедичния метод са театърът и музиката. За подходяща се смята бароковата музика, чийто характерен ритъм подпомага по-лесното възприемане и запомняне на голямо количество материал, тъй като допринася за успокояване на съзнанието и на сърдечния ритъм. Привържениците на сугестопедията смятат, че драматизацията и влизането в различни роли освобождава личността от психологическите бариери, премахва задръжките и подпомага продуктивното учене.

Учителят е авторитетът в класната стая, а учениците се уповават на учителя, вярват му и по този начин успяват да усвоят информацията по-добре. Веднъж спечелил доверието на учениците си, учителят ги мотивира да учат спонтанно и безпрепятствено. Оценява се цялостното представяне на учениците по време на занятията, за да не се нарушава спокойната атмосфера на учене.

Учебният процес има четири етапа: въведение, активен и пасивен концертен сеанс, разработка и представяне. Във всеки етап от обучението се използват основни за сугестопедията принципи, които помагат за бързото и ефективно усвояване и дълготрайно запаметяване на новите знания.

Първият етап представлява въведението. По артистичен и художествен начин се представя материала, който е заложен за съответния урочен цикъл. Създава се непринудена ситуация, наподобяваща случка от ежедневието, в която съвсем целенасочено са вплетени граматическите и лексикални структури, както и атмосферата и тематиката на съответния нов урок.

Вторият етап се състои в провеждането на т.нар. концертни сеанси, които спомагат за запаметяване на материала. Те представляват изразително изчитане на учебния материал от преподавателя на фона на специално подбрана класическа музика, което в първия сеанс е интонирано, с цел да се наблегне на отделните единици от езика, а след това е с нормална скорост, и по-скоро предава основния смисъл на текста.

Третият етап представлява разработка на представения вече материал под формата на весело изчитане, игри, театър и танц. Чрез приятна непринудена обстановка и спонтанна изява на участниците в комуникацията се премахват езиковите бариери, стимулира се творчеството и се повишава емоционалният тонус на учениците. В същото време се активира голяма част от поднесените вече на пасивно ниво материали.

Четвъртият етап, или представяне на курсистите, е едновременно затвърждаващ знанията и даващ повод за индивидуална изява. На този етап се стимулират допълнително и се развиват уменията за говорене, а също се подава добра обратна връзка на преподавателя за добре свършената му работа. Това е и моментът, в който всеки участник може да оцени за себе си своите постижения, което действа положително за мотивацията.

Сугестопедията се основава на описаните от проф. д-р Г. Лозанов в последната му монография от 2009г. седем основни принципа, или закони, които се прилагат едновременно във всеки един от етапите на езиковото обучение.

1. Любав – според проф. Лозанов, когато любовта присъства, ученето се превръща в извор на радост и вдъхновение за учещия и тогава творческата интелектуална дейност и глобализираният учебен процес се отличават с висока ефективност и липса на умора.

2. Свобода – обучаващият се има възможност да избере своя собствен път към формиране на своите знания и умения, към разкриване на своите резерви; съобразяване със свободната му воля като свободата не се налага, а се проявява спонтанно.

3. Убедеността на преподавателя, че нещо необикновено се случва по време на учебния процес води до състояние на вдъхновение у преподавателя и се предава съвсем естествено на учениците.

4. Многократно увеличен учебен материал – когато става дума за сугестопедия, материалът, с който се работи, винаги е многократно завишен спрямо общоприетите разбирания за това какъв обем от знания може да се възприеме към даден момент.

5. Принципът: цяло – част, част – цяло; частта чрез цялото – всяко нещо е част от по-голямо цяло – буквата е част от думата, думата – част от изречението, изречението – част от текста и всички заедно съставят смисъла, който човешкото същество възприема комплексно.

6. Златната пропорция – Златно сечение, Божествена пропорция – това са все названия на една и съща пропорция, символ на красота, хармония и съвършенство в изкуството, науката и природата. В сугестопедията златната пропорция се използва при определяне на времетраенето и съотношението на отделните компоненти в учебната среда и учебния процес, което допълнително подпомага разкриването на резервите на учащите се и им помага да учат без умора.

7. Приложение на класическото изкуство и естетиката – класическото изкуство се въвежда чрез специално подбрани произведения на класическата музика, песни, театър, литературни произведения, репродукции на шедьоври на изобразителното изкуство и т.н.

За – какви са плюсовете на този метод:

-този метод използва съвсем различни подходи при преподаването, които са заложили още в самото му създаване;

-целите, както и при традиционното преподаване на чужди езици, са учащите да придобие нови знания, но пътят до крайната цел е по-различен и в повечето случаи напълно противоположен с досега приетите норми;

-на първо място при сугестопедията стои даването на пълна свобода при изучаването, предлагането стои над налагането;

-втората най-важна концепция е тази на натоварването на паметта. Според Г. Лозанов натоварването на човешката памет с повече информация и материали действа позитивно, а не негативно – така тя става по-добра и резултатите се повишават.

Защо да изберем сугестопедията като метод на обучение?

Защото това е пътят, най-бързо и трайно да се няучи чужд език чрез забавление.

Цялостната организация на заниманията е съобразена с естествения начин за усвояване на нови знания чрез преживяване.

Всички ролеви игри и активности провокират сетивата и креативността и оставят трайни следи в паметта на учащите.

Психологическият подход в учебния процес допринася за хармоничната работа на двете полукълба в човешкия мозък, което е в основата за активизиране на дълготрайната памет.

Кое е различното от другите методи на обучение?

Сугестопедията използва множество психологически и художествени средства, с които да въздейства на всички сетива, за да се отключат скритите заложи (другото име на сугестопедията е „резервопедия“ – използване на резервите на човешкия мозък).

Няма домашна работа и човек не е ангажиран с нищо допълнително.

Създава се трайна емоционална връзка с езика и желание да надграждат уменията самостоятелно.

Използването на ролеви игри и класическа музика, при предлагане на новите знания, е различно от всички останали традиционни методики.

Граматиката и писането се усвояват неусетно като част от глобалната тема, която всички следват в обучението.

Методът има и психотерапевтичен ефект, не води до натоварване или напрежение, такова каквото познаваме от традиционните методи. Разнообразните занимания, редувани в специфични времеви модули, не водят до отегчение и претоварване.

Против – в какво се състоят негативните мнения

Доводите на противниците на метода се състоят основно в две направления – преподаването и преподавателите.

Естествено самият метод, както и всеки друг по-непопулярен такъв, бива поставян под въпрос. Много от концепциите му остават твърдение на хората, които го практикуват, но сякаш науката все още няма твърда позиция за това дали крайната ефективност е по-висока от традиционните начини на преподаване.

Преподавателите – към момента единственият начин някой да преподава по методът сугестопедия е да изкара курс и да получи лиценз, който обаче не се издава от някоя държавна институция с официален държавен лиценз.

Изучаването на граматиката е несистематично, писменото владение на езика неизбежно изостава от устното. И това са слабости, които трудно могат да бъдат премахнати.

Добрите резултати, постигнати чрез сугестопедичния метод, са видими в малки групи и при краткосрочни курсове.

Не се осъществява официално оценяване посредством тестове.

ИЗВОДИ

Идеите на създателя на сугестопедията – Георги Лозанов – се приемат от много държави по света с цел подобряване и ускоряване на чуждоезиковото обучение. Прилагането на сугестопедичния метод значително е повишило резултатите по чуждоезиково обучение в различни образователни институции по целия свят – Чикаго (САЩ), Лунд (Швеция), Москва (Русия). България е първата страна, която се възползва от възможностите на сугестопедичната методика.

Решението дали да бъде използвана сугестопедията заедно със съвременните технологии в чуждоезиковото обучение, е решение, което следва да бъде взето от преподавателите по чужд език в зависимост от целите, които се преследват.

При всички случаи най-важен е кайният резултат, а именно дали човек би могъл по-лесно и ефективно да научи чужд език чрез този метод за сметка на традиционните. За това и е най-добре всеки да опита и да се убеди сам за себе си.

REFERENCES

- Allegro vivage – suggestopedia center,
 Djumaiov G.(2020), “Application of modern technologies in language learning” – dissertation for awarding educational and scientific degree “doctor”, Sofia <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2021/01/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%94%D0%B6%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2.pdf> (Accessed on 30.04.2022)
https://suggestopediabg.com/suggestopedia/?fbclid=IwAR0NM_0BFMhZOV9fLJtsZ-J1QbQeAkwdyNPazo1JRE6Ey2LN7msZVPFlaH8 (Accessed on 28.04.2022)
 Lozanov G .(1971), Sygestology, Science and Art Publishing House, Sofia, (**Оригинално заглавие:** Лозанов Г.(1971), Сугестология, Идателство Наука и изкуство, София)
 Personal interview with Silvia Yordanova – suggestologist and student of G. Lozanov (20.04.2022), Dulovo Vihrovenia – Center for Classical Suggestopedia, https://www.vihrovenia.bg/suggestopedia/chesto-ni-pitate-7?fbclid=IwAR1hzKKArRPh7uUXnn-VnlkSO_GMJSq2Gt2xrXT5d--V1Wb9SB0GY0_Ot-Y (Accessed on 02.05.2022)
 Stoyanova M .(10.06.2019), “Learning English by the method of seggestopedia – pros and cons”, GRADSKI.BG https://gradski.bg/metod-suggestopedia-angliyski-ezik-za-protiv?fbclid=IwAR1lSeOzWjEVf13SbPbPYJRjv_hJV6SYmMXz1Z-49YqUuLxiwK564sziU9A (Accessed on 02.05.2022)
 Zhelezova-Mindizova, D. (2020). *Investigation of the interscientific nature of pedagogical reflection*. IN: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, стр. 19-25 (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). *Изследване на педагогическата рефлексия като интернаучен концепт*. В: International Journal Scientific Papers Vol. 39.1, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, SKOPJE, North Macedonia, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version) 2020, pp 19-25).
- Zhelezova-Mindizova, D. (2020). *New roles of the foreign language teacher when applying the competence approach in the digital classroom*. IN: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, pp 393-398, ISBN 2545 – 4439. (**Оригинално заглавие:** Железова-Миндизова, Д. (2020). *Нови роли на учителя по чужд език при прилагане на компетентностния подход в дигиталната класна стая*. В: 26th International Scientific Conference THE TEACHER OF THE FUTURE, published in International Journal Scientific Papers Vol. 40, Budva, Montenegro, INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT, 2020, стр. 393-398 стр., ISBN 2545 – 4439).

Zlatanov D. (20.03.2012) – Dimitar Zlatanov's blog, "Suggestopedia? Yes, but..."
<https://zloprav.wordpress.com/2012/03/28/%D1%81%D1%83%D0%B3%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%8F-%D0%B4%D0%B0-%D0%BD%D0%BE/> (Accessed on 05.05.2022)

PHILOLOGY AND PHILOSOPHY

FRI-110-1-SSS-PP(S)-01

FUNCTIONS OF THE PREPOSITION DESPITE THE EXPRESSION OF CONCESSIONAL RELATIONS IN THE BULGARIAN SIMPLE SENTENCE ²⁴

Donka Ilieva, Young Scientist

Vasil Levski High School – Dulovo

Phone: +359 88 636 8008

E-mail: drilieva@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, DcS

Department of Technical and Natural Sciences, Silistra Branch,

“Angel Kanchev” University of Ruse, Silistra Branch

Phone: 086-821 521

E-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Abstract: The report is part of research work on Sentences expressing concessive relations. The most common way to express the concessional relations in a simple sentence in the Bulgarian language is the adverbial of concession. Excerpts from the Bulgarian fiction were used for the research and – in particular – the article presents simple concessive sentences which the preposition “despite” is used as a formal indicator predominate.

Keywords: syntax, concessions, concessive relations, the preposition “despite”

ВЪВЕДЕНИЕ

Сред кръга от специализирани формални показатели, сигнализиращи наличието на отстъпка посредством включването им в обстоятелствен израз в простото изречение, предлогът *въпреки* заема особено място. В резултат на проведената проучвателна работа се установи, че предлогът *въпреки* е с най-голяма дистрибуция спрямо останалите формалните показатели и е предпочитан от авторите при изграждане на съчетания (обстоятелствени изрази) с отстъпителна семантика. До подобни изводи достига и В. Ченева (Ченева, 1995). Настоящото изследване няма за цел да илюстрира многообразието от употреби на предлог *въпреки*, а само част от по-интересните случаи. За демонстриране на отстъпителните отношения в простото изречение представяме разнообразни изреченски структури, в границите на които се наблюдава наличие на обстоятелствен израз, въведен с предлога *въпреки*.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. За генеалогията на предлога *въпреки*

Генеалогията на лексемата *въпреки* се свързва със старобългарски език, където е употребявана само като наречие: *въпрѣкы* глаголати. (Бабов, 1970). Предполага се, че от старобългарски език предлогът *въпреки* преминава в руски език, а след това отново е „презает“ от българския език. Ексерпираният езиков материал показва, че днес има широка сфера на употреба, като може да се срещне в текстове от различни стилове.

2. Семантика на предлога *въпреки*

Семантиката на предлога *въпреки* се свързва с наличие на *пречка*, която се преодолява, с *превъзможване на някакво обстоятелство или условие*, или *несъобразяване с него*. (Радева, 2015) Съчетанията, в които влиза предлогът *въпреки*, са разнообразни, като най-често това са

²⁴ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05.2022 в секция *Езикознание, литературознание и философия* с оригинално заглавие на български език: *ФУНКЦИИ НА ПРЕДЛОГА ВЪПРЕКИ ПРИ ИЗРАЗЯВАНЕ НА ОТСТЪПИТЕЛНИ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРСКОТО ПРОСТО ИЗРЕЧЕНИЕ*.

съчетания между предлога и някаква друга част на речта – абстрактни съществителни, числителни, местоимения, причастия, наречия и др.

3. Позиции на обстоятелствения израз с предлог *въпреки*

Позицията, която заема обстоятелственият израз в рамките на изреченската структура, не е строго фиксирана. Той може да се намира в *препозиция*, *интерпозиция* или *постпозиция*, като е важно при анализа да се локализира мястото му.

3.1. **Препозиция** на обстоятелствения израз с отстъпителна семантика, въведен с предлога *въпреки*

В част от ексцерпирания материал обстоятелственият израз се намира в **препозиция**, т.е. стои в началото на изречението. Отстъпителното отношение се изгражда на базата на противопоставянето между допълнително приписаното действие, представено чрез обстоятелствения израз, и основното действие. Обстоятелственият израз съчетава употреба на предлога *въпреки* и съществителното име, към което обикновено е включено и прилагателно име във функцията на определяемо и др., напр.: **Въпреки** всички допълнителни грижи точно в седем и половина Донев пристигна в кабинета си („Човекът в сянка“, Павел Вежинов).

Обстоятелственият израз „всички допълнителни грижи“ разкрива поредица от дейности, разположени във времето, заради чието изпълнение би следвало героят да закъснее за работа. Въпреки очакваното, това не се случва – той пристига навреме в кабинета си.

Подобно ярко противопоставяне на действия се наблюдава и следните няколко случая: **Въпреки** усилията положението на болната върху операционната маса ставало все по-лошо („Задочни репортажи“, Георги Марков). Съществителното име *усилията* също предполага наличие на поредица от дейности, които лекарите извършват, за да спасят болната. Отстъпителното отношение се създава въз основа на „сблъсъка“ между поредицата дейности и резултата от тях – очаква се болната да започне да се подобрява, тъй като лекарите не се отказват, а продължават работата си. Но това не се случва – положението не само е лошо, но и става все по-лошо. Употребата на наречието *все* в съчетание с наречието *лошо* в сравнителна степен създава усещането за непрекъснато увеличаване интензивността на посочения признак и допълнително усилва противопоставянето. **Въпреки** протестите на Васко майка му постави в куфара учебниците („Васко да Гама от село Рупча“, Братя Мормареви), т.е. тук не се осъществява очакването майката да се съобрази с протестите на сина си и да не сложи учебниците в куфара.

3.2. **Интерпозиция** на обстоятелствения израз с отстъпителна семантика, въведен с предлога *въпреки*

Обстоятелственият израз може да се намира в *интерпозиция*, като се вклинява в структурата на изречението, напр.: *Минута по-късно въпреки усилията им светлозелените линии на сивия монитор се изпънаха в права, неподвижна черта.* („Ритуалът“. Радко Пенев). В изречението се наблюдава противоречие между краткото, лаконично *въпреки усилията* (подразбира се, че става въпрос за действия на лекарите) и основното действие (линиите, които се изпъват в права черта, т.е. имплицитно се създава усещане за настъпила смърт).

3.3. **Постпозиция** на обстоятелствения израз с отстъпителна семантика, въведен с предлога *въпреки*

В трети случаи обстоятелственият израз може да стои в **постпозиция**, т.е. да се намира в края на изреченската структура, напр.: *През цялата зима аз не посмях да отида в този тайнствен дом **въпреки** голямото ми желание* („При извора на живота“, Камен Калчев).

Противоречието се създава на базата на очакването, че воден от огромното си желание, привлечен от тайнствеността, героят би посетил дома при първа възможност. Но това очакване не се оправдава – през цялата зима той не намира смелост да осъществи мечтата си. обстоятелственият израз се намира в *постпозиция* – в края на изречението.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представените примери са малка част от по-мощно изследване, но макар и малко на брой, те ясно разкриват особеностите на отстъпителните отношения в простото изречение. Примерите доказват, че предлогът *въпреки* е предпочитан от авторите и е с най-голяма употреба спрямо останалите формалните показатели. Влизайки в състава на различни съчетания, предлогът *въпреки* сигнализира наличието на отстъпителна семантика в рамките на изреченската структура.

ИЗВОДИ

Отстъпителните отношения в простото изречение се създават на основата на някакво противоречие, противопоставяне, базирано на очакваното действие и реалният резултат от него. Те се въвеждат посредством разнообразни формални показатели – предлози, съюзи. Изреченията с отстъпителна семантика и днес продължават да привличат изследователския интерес с богатството и разнообразието на отстъпителните репрезентации.

REFERENCES

- Babov, K. (1970) On the origin of some derived prepositions in the Bulgarian literary language. *Proceedings of the Institute of Bulgarian Language, Book XIX*, p. 305. (**Оригинално заглавие:** *Бабов, К. (1970). За произхода на някои производни предлози в българския книжовен език. Известия на института по български език, Книга XIX, 1970, с. 305*)
- Cheneva, V. (1995). On the expression of concessional relations in a simple sentence in the Bulgarian language. // In: *Proclamation. No. 4.*, pp. 5. (**Оригинално заглавие:** *Ченева, В. (1995) За изразяването на отстъпителните отношения в простото изречение в българския език. // В: Проглас. Бр. 4., с. 5.*)
- Grammar of the modern Bulgarian literary language. Volume III. Syntax. Edition of BAS, S., 1983. (**Оригинално заглавие:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Том III. Синтаксис. Издание на БАН, С., 1983*)
- Kanevska-Nikolova, E. (2020). Syntax of the modern Bulgarian language, Smolyan. (**Оригинално заглавие:** *Каневска-Николова, Е.(2020). Синтаксис на съвременния български език, Смолян*)
- Nedev, Iv. (2014). Bulgarian language. Syntax and Punctuation, Ed. RITT, Silistra. (**Оригинално заглавие:** *Недев, Ив. (2014). Български език. Синтаксис и пунктуация, Изд. РИТТ, Силистра*)
- Попов, К. (1963). Contemporary Bulgarian language. Syntax, S. (**Оригинално заглавие:** *Попов, К. (1963). Съвременен български език. Синтаксис, С.*)
- Radeva, P. (2015). Notes on the Syntax of the Modern Bulgarian Literary Language. Phrase and simple sentence. UI "St. St. Cyril and Methodius", VT, p.107. (**Оригинално заглавие:** *Радева, П. (2015). Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Словосъчетание и просто изречение. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, ВТ, с.107.*)
- Savova, Iv., Sn. Dobрева. (2016). Bulgarian syntax. Ed. Faber, WT. (**Оригинално заглавие:** *Савова, Ив., Сн. Добрева. (2016). Български синтаксис. Изд. Фабер, ВТ*)

FRI-110-1-SSS-PP(S)-02

THE BIBLE CODE IN YORDAN YOVKOV'S STORY "VALKADIN SPEAKS WITH GOD"²⁵

Krasimira Georgieva Nedkova – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse "Angel Kanchev" - Silistra Branch
Tel.: 0897274320
E-mail: krasivaia@abv.bg

Assoc. Prof. Romyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse "Angel Kanchev" - Silistra Branch
Phone: 0898585210
E-mail: lebedova@abv.bg

Abstract: The text clarifies the reasons for Yordan Yovkov's emotional connection with Dobrudja. Researcher's interest is focused on possible parallels of the story with biblical fragments that interpret eternal human problems of a philosophical and psychological nature.

Keywords: dialogue; literature; faith; morals; God.

JEL Codes:L10L11

ВЪВЕДЕНИЕ

Голяма част от авторите, които изследват творчеството на Йордан Йовков, открояват темата за мистичното и двата свята в Йовковото творчество (Е. Мутафов, Ив. Станков, В. Русева, Д. Ефендулов, Кр. Митева и др.). В сърцевината на Йовковите разкази са християнската философия и етика, които обаче са дискретно изразени, ненаатрапчиви, недидактични. Този факт обуславя възможността посланията да бъдат разчетени чрез библиейски код. Йовковото творчество е не само възможност да се отправят общи философски и нравствени послания, то е и себепознание, и една възможност да се взрем в националната душевност:

"Дълбоко и проникновено, то разкрива нашата национална душевност, с чистотата към която са устремени всички, с обреченост към вечност. Той не само ни изразява, но и ни напътства, съди ни и ни опрощава, заради моралния закон, който българинът иска, може и трябва да следва. Към творчеството му трябва да се отнасяме с чудната смесица от страх и любов, с която поглеждаме към Бога и която ни смирява и ни носи покой. Трябва да схващаме религиозното светоусещане в творчеството на Йордан Йовков като основа на неговата световност".

ИЗЛОЖЕНИЕ

Една от основните теми в ранното творчество на Й. Йовков е темата за войната. Този факт е обусловен от прякото му участие във военни действия. През 1912-13 г. е боеви офицер в Балканската и Междусъюзническата война. Мобилизиран е в бившия 41 пехотен полк със звание "младши офицер" от 20 септември 1912 г. От 3 ноември 1912 г. е приведен за командир на Пета рота в същия полк.

²⁵ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05. 2022 в секция Езикознание, литературознание и философия с оригинално заглавие на български език: Библиейският код в разказа на Йордан Йовков "Вълкадин говори с Бога".

Ранен е в сраженията за Гевгели – при с. Смол – в крака – войниците му го спасяват, като го носят на ръце. Отново е мобилизиран в бившата 9-та погранична дружина със звание “запасен поручик” от 19 септември 1915 до 31 март 1917 г.

В периода 1914-15 е граничен офицер в Беломорието, а до 1918 – военен журналист. Непосредствените му впечатления от случващото се на фронта пораждат текстове с изключителен реализъм и психологизъм на изображението. Всъщност с текстовете, в които е основна темата за войните, той привлича вниманието, уважението и подкрепата на редица литературни критици, които подчертават, че *«С тези разкази Йовков стана основател на българския военен разказ»* (Николай Райнов); *„От всичко, което е написано досега в литературата около Турско-българската война, това е най-ценно в художествено и в психологическо отношение“* (Боян Пенев); *«Във войните Йовков не намери темата си, но в тях откри героя си»* (С. Янев).

Макар че в много отношения тези първи разкази напомнят репортажи и очерци, факт, който подчертават почти всички изследователи на поетиката на Йовковото творчество, още в тях той се проявява като психолог. Йовков пише не само за преживяванията на тези, които са на бойното поле, а и за тревожната несигурност, в която живеят българите в окупираните области на Добруджа; не само за това, което бележи поведението на хората по време на военните действия, а и за дълбоките следи, които те оставят съдбите им, след като се завърнат у дома.

Един от най-покъртителните разкази, които интерпретират темата за болезнените последици от войните, сложили трагичен отпечатък върху съдбите и душите на българите в Добруджа, е «Вълкадин говори с Бога». Първоначално разказът е публикуван във в. "Зора" (бр. 3763 от 18 ян. 1932 г.), а по-късно е включен в сборника „Женско сърце“.

Болката за Южна Добруджа, която е откъсната от политическите граници на България през 1913 г.²⁶, Йовков разгръща в “Безотечественици”, “Баладжа”, “Балкан”, “На старата граница” и др. “Вълкадин говори с Бога” е писан по-късно, и представя последиците от войната. Разказът разкрива страданието на човека, преживял усещането за разкъсана връзка между себе си и света като катастрофа, която размества пластове на земния му живот и разрушава изначалните опори. Светът на реалността е контрапункт на спомена, в който Добруджа е «видяна, почувствана и изживяна като пространство, свързано с Онова време, когато светът е благословен и цялостен, Добруджа всъщност е визия на авторовото етично поле и светоглед. Разказът за нея я представя като пространство на вярата, активизираща сигурността в завръщането, в цикличната повторителност на всичко преминало, но непрестанно. В настоящето, когато за Йовков и героите му светът и неговите ценности са непознати и непознаваеми, митологизираният Друг свят носи утеха и обещава спасение, защото в яснотата на възкресения спомен са посочени значението, средствата, пътищата и начините на постигането му.

Житейската драма на Вълкадин поражда много асоциации, които отвеждат към библейски мотиви и образи, сякаш да се внуши идеята, че страданието е основа на земния ни живот, но в него има висш промисъл и част от него е в начина, по който го понасяме и преживяваме. То е като пробен камък за човешкия дух.

Върху Вълкадин се стоварват нещастия, без той да е виновен за това. В кратко време старецът е сполетян от най-голямата злочестина, която може да сполети човека - умират и тримата му сина, без да са живели достатъчно за себе си и за своите деца. Войната прекроява не само българския свят - селото, нивите, гробищата, къщите, съдбите, но и морално-етичния модел на общуване между хората. Началото на разказа насочва към темата за разделението, за

²⁶ През 1913 г. Южна Добруджа е окупирана от Румъния. С цената на много жертви и пролята кръв през 1916 г. е “осветена” като безусловно своя българска земя, но по силата на Ньойския договор (1919), който постановява като легитимна границата между Румъния и България такава, каквато е била на 1 август 1914 г., отново е изгубена.

трансформацията в човешките отношения. Синовете му се връщат от фронта живи, но коренно променени.

Следва трагедията и загубата, която ще накара Вълкадин да се изгуби, да се потопи в мълчание. Единият от синовете, Атанас, се поболява и умира. Никола - най-старият става кмет, забърква се в политическите междуособици на размирните следвоенни години, но го убиват. Не след дълго умира и третият, най-обичан син - жертва на общата беда, постигнала рода и родината, принуден да живее в отсечената от Отечеството земя. Вълкадин не може да назове точното име на злото. Писателят обаче го знае, разбира го и читателят –

това е несъответствието, разминаването между голямата световна несправедливост и човешката правда. Името на злото е политиката, която няма нищо общо с човешкия морал. Ето защо Вълкадин страда от нарушената хармония в света, от разкъсаните връзки между политиката, морала и нравствеността. И тъй като не може да намери отговори на своите въпроси сред хората, Вълкадин ги задава директно на Бога. Точно в това се крие и неговата чудатост в очите на другите. Затова героят не желае да говори със снаха си Милена. На отчаяния ѝ вопъл, Вълкадин отговаря по своему: "Иди си. Остави ме. Няма какво да приказвам. Аз приказвам с Бога." Изгубил способността да разбира логиката на човешкия свят, Вълкадин отказва да поддържа връзка с него и обръща поглед към Бога като упование. потъмнялото от болка съзнание на Вълкадин въпросите са степенувани в зависимост от обобщението, вложено в тях. Те започват с упрек към ония, които редят световните работи и завършват с обвинение срещу Бога. Ако се вгледаме в четирите питання на Вълкадин към Бога, ще забележим как емоционалното напрежение ескалира и в четвъртия въпрос стига своята кулминация. Чрез фини и привидно незабележими преходи са проследени степените, през които преминава емоционалното отношение на героя към онзи, в чиито ръце са световните наредби.

При първия въпрос заключителните думи на Вълкадин изразяват повече недоумение, неразбиране, отколкото очакване на отговор:

Кои са тез, дето съдят хората и редят световните работи, кой им дава таз сила, имат ли господ?... Как може да се тегли граница ей тъй е, дето се случи - да оставиш гробищата в една държава, а в друга - близките на умрелите?

Във втория и третия питащият настоятелно иска отговор: "Защо, Господи? Защо?".

Но несъмнено възлов момент за идейното тълкуване на разказа е четвъртото запитване. Неполучил отговор, Вълкадин сменя своята позиция с открит бунт към Бога:

"Защо в таквoз усилно време криеш себе си, Господи? Защо?"

Същият вик излиза и от сърцето на Исус, когато е прикован на кръста: "Боже Мой, Боже Мой, защо си Ме оставил?" Матей 27:46. Защото за Исус това е непознато чувство, защото между Него и Отец никога не е имало раздяла. В този момент Вълкадин също като Исус, търси помощ, защото се чувства изоставен, сам, обркан.

Болезненият разговор на Вълкадин с Бога извиква асоциация и с трагедията на библейския Йов.

Йов е богат мъж с много земи и добитък, също като Вълкадин. Той е знатен жител сред народа си, човек с авторитет, правдив и непорочен. Делата на ръцете му са благословени, земята му е умножена. И както в живота му всичко върви добре, изведнъж настъпва обрат. Лошите обстоятелства се занижават. Животните му са изстребени, земите и имотите му са изгорени, а синовете му - мъртви. След тези трагични събития, при които губи всичко земно, което е придобил с труд и честност, Йов започва своя разговор с Бога: "Защо се дава светлина на злощастния и живот на огорчения в душата...Защо се дава светлина на човека, чиито път е скрит и който Бог е прекратил. Защо вместо ядене идва ми въздишка и стенанията ми се изливат като вода. Защото, онова, от което се боях, ми се случи, и онова, от което треперях, се стовари върху мен" Йов 3:20 – 25

И Йов се потапя в мълчание и търси отговор от Бога: "Но аз бих говорил на Всемогъщия и желая да разисквам с Бога". Йов търси отговор от Бога за живота си, за бедите си. Той търси отговор за всяка своя несгода, за сполетялата го коварна болест, пояждаща костите и месата

му, за живота и смъртта. Той търси в Бога надежда за продължението на живота си. И той като Вълкадин търси отговор и спасение, опитва се да разбере какъв промисъл е скрит в страданието му.

Но гневът на Вълкадин и яростният му бунт ще спрат, когато стигне до бряста, защото там той ще открие своето преображение. Ще намери «тайната стаичка» на своето усамотение, където искрено и в мигове на безнадеждност ще търси Бога, ще вика и ще се моли, ще плаче и ще ридае, ще търси спасението си. Там, край бряста, Вълкадин носи още своите въпроси, но и там той очаква отговорите. Там създава сакрално пространство, откъснато от битовото, пространство за общение с Бога, пространство, в което сякаш прекрачва границите на реалното и се докосва до мистичното. Там излива болката си и очаква прозрение за скритото, това което не виждаме с плътски очи, но можем единствено да видим с духовните си очи - че винаги има надежда, че Бог има разрешение.

Бдението на Вълкадин, седнал под бряста, напомня на един друг герой от Библията, който се казва Йон. Вълкадин стои под бряста и гледа разрушението на семейството си. Няма милост, няма благодат. Всичко чезне. Така също Йона стои на сянка на хълма и гледа как цял град се окайва. " И Йона излезе от града и седна на изток от града, и си направи там колиба, и седеше под нея на сянка, докато види какво ще стане с града. /Йон 4:5/. Явно той не разбира, че не случайно вижда това, че не трябва да е просто наблюдател, но че е призван за действие, да направи нещо, да изяви Божиата правда. Така може би и Вълкадин ще стигне до момента, в който ще трябва да каже на хората защо светът е толкова объркан и несправедлив - защото сме се отвърнали от Бога, защото сме забравили да гледаме нагоре.. Когато посоката е само по хоризонтала на земното, тогава всичко е материя, суета на суетите, всичко е прах и гонене на вятъра. По-важната посока е вертикалната, тя е надежда за духовно спасение и откриване отговор на вечния въпрос: «Защо земята и мъката са близо, а Бог и небето далече?» /3Царе 19, 9/

Когато болката и мъката са прекалено тежки, ние всички притихваме и търсим смисъл, търсим надежда, търсим Бог, всички тичаме към Него на планината, в пещерата.... Това е основното внушение и в повестта «Жътварят» (1920), в която като противоядие на страданието, породено от националните катастрофи, Йовков посочва завръщането към Бога, земята и труда.

ИЗВОДИ

В разказа «Вълкадин говори с Бога» паралелите с библейски герои и ситуации подчертават универсалността на темата за смисъла на страданието, за границите на допустимото, за земното и небесното като мяра на Смисъла, и насочват към основни екзистенциални проблеми. Достолепието на героя и стоицизмът, с който понася страданието, му придават библейско достойнство.

С изключителна дискретност Йовков постига внушението за «всевиждащото божие око» и чрез човешката вяра във възможния разговор с Бог като откровение, поддържа надеждата, че може да бъде осветлен висшия промисъл. Страданието на човека в търсене отговор на това кой е коренът на злото, го приближава до трансцендентното и вместо да го ожесточи, го смирява, затваря го в болката, която засилва религиозността му, приближава го до небесното също като Стоил („Земляци“) и Люцкан („Последна радост“) и го представя като един от Йовковите „другосветци“ (Енчо Мутафов), които като морал, ценности, житейски избор и поведенчески модел са хора „не от мира сего“.

REFERENCES

- Bible (2005) Balgarsko bibleisko druzhestvo (Оригинално заглавие: "Библия" 2005, Издателство: Българско библейско дружество)
- Lebedova, R (2006). Golden Dobrudja. Sofia; Zaharii Stoyanov press (Оригинално заглавие: Лебедова. Р., 2006. "Златно Добруджа." София: Издателство "Захари Стоянов")

Miteva, K., Atanasova, S (2012). Yordan Yovkov. A Chronicle of his life and work. (32-33),
Stankov, I (1999). The Work Of Yovkov, Veliko Tarnovo; Slovo press (Оригинално
заглавие: Станков. И., 1999 "Творчеството на Йовков. Велико Търново": Издателство: "Слово"
Veliko Tarnovo; Faber press (Оригинално заглавие: Митева. К., Атанасова. С. 2012
Йордан Йовков. Летопис по неговия живот и творчество. Велико Търново: Издателство
"Фабер")

FRI-110-1-SSS-PP(S)-03

NESTINARSTVO – REALITY AND MISTYQUE²⁷

Anna Georgieva – Student

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

"ANGEL KANCHEV" UNIVERSITY OF RUSE

Tel.: +359886127020

E-mail: anna_a_g@abv.bg

Assoc. Doc.dr. Romyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Phone: +359887632741

E-mail: rlebedova@uni-ruse.bg

Abstract: *Object of research in the text are the origin, essence and specific features of the "nestinarstvo" as a unique Bulgarian rite. In the text are presented the main studies on the rite, its roots, symbolism of the ritual actions and the ways of practicing.*

Keywords: *rite; ritual; nestinarstvo; fire; bulgarian folklore;*

ВЪВЕДЕНИЕ

Общуването с огъня още от дълбока древност е важна част от ритуалите в обредната система на българите. В много култури по света важна част от култа към огъня е ходенето по жарава. То е запазено като наследство от шаманските практики и до днес е считано за ефективно средство за емоционално, психическо и физическо лечение. В богатата на мистерии Странджа планина, където легендите се преплитат с фактите, а науката с мистицизма, се е зародил и българският обичай – нестинарство. Обичаят се е запазил в двайсетина български и гръцки села, разположени между Бунархисар, Мидия и Ахтопол на Черно море и е напълно непознат другаде в Европа. В продължение на хилядолетия предизвиква интерес за много изследователи, а през 2009 г. ритуалът е включен в Списъка на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изследване на същността на Нестинарството, чрез сведения от видни фолклористи

Някои изследователи свързват нестинарството с Дионисиевите празници, а други смятат, че корените на ритуала се крият в езическото минало на тези земи и произхождат от култа към Слънцето при траките. Съществуват различни схващания за произхода на думата "нестинар" - според някои, името произлиза от гръцкото "анастенагмос" (въздишане, пъшкане), което издават нестинарите по време на ритуалния танц. Според други е възможно да произлиза от гр. "анастено" (възкръсване), което да навежда на мисълта за дълбока връзка с раннохристиянския обичай, свързан с Благодатния огън. Според трети източници, наименованието произлиза от гр. "(х)естия" (огън, огнище), което подсказва връзката на нестинарите с древните божества- покровители на домашното огнище и функциите им на медиатори, на сакрални лица при осъществяването на комуникация с тях.

През 1866 г. Петко Р. Славейков пръв описва огнената мистерия на нестинарите. Той е посетил селата Кости, Бродилово, Блага, Маджура, Пергоплово, Резово, Мързево и Агио – Стефано.

²⁷ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05.2022 в секция Езикознание, литературознание и философия с оригинално заглавие на български език: НЕСТИНАРСТВО – РЕАЛНОСТ И МИСТИКА.

Най- ранното му наблюдение на нестинарския обичай е в българското село Маджура, днес в Турция, публикувано във вестник „Гайда“ на 15 юни същата година. Следващите публикации са в изданията от П. Р. Славейков цариградски вестник „Македония“, брой 30 от 3 март 1870 г. и вестник „Ден“ бр. 11 от 21 април 1875 г.

Той пише: *“Когато аз обходих тези места, случих ся при такъв един обряд в Мъжера. Като бяхме на трапезата отстрани огъня и хванаха някои, та зеха да ся хвърлят в огъня да играят. Аз седях до домакина на къщата, в която бях слязъл, а насреца ни седеше невестата му и майка му. Бях ся загледал в огнеиграчите, когато мя побута домакинят и ми кивна да ся вгледам в невестата му: тя държеше детенцето си, но когато я погледнах, вече беше пребледняла, изстинала и студен пот беше я побил. После това тя се зе да почернява и завчас хвърли детето си пред свекърва си и викаше “ту-ту-ту, ето го, ето го, ту-туту”, рипна, завтече ся и скочи в огъня да играе с другите, и оттам отиде си в село”.*

“Тези, които ги прихваща Св. Костадин, та играят боси в огъня, казват ги ищинари”. Славейков обяснява наименованието “нестинари”: “Тая дума трябва да е вешинари – от вещь, вещер, вешица, тоест заюций, седящий.”

“Бивали са случаи, когато този обряд чрез съдействието на владиката е бил запретен от местните власти, но тогаз те са клали огневе скритом в къщата си и пак са играли.”

Нестинарите са били подложени на големи гонения през 1913 г. Много нестинари в гръцкото село Кости се отказват от ритуала. През 40-те години на XX-ти век нестинарските танци са съхранени само в няколко села – Кости, Граматиково, Бродилово и Българи. По време на комунистическия режим нестинарите отново са подложени на гонения. Чак в началото на 90-те години на миналия век ритуалът се възстановява. Обичаят е съхранен в автентичен вид само в с. Българи, където и до днес се практикува и демонстрира.

Проучвания върху нестинарството прави и професор Михаил Арнаудов, когото темата занимава още в началото на XX в. Той прави съпоставка на два мирогледа в човешката култура. Първият е научният, критическият, а вторият – преднаучният, магическият. Научният мироглед обхваща по-малката част от обществото, по- издигнатите духовно. Магическият мироглед обхваща по-голямата част от обществото, широките културни маси. Първият се променя с течение на времето и развитието в образованието, а вторият остава непроменен и до днес.

Каква е разликата между двата мирогледа?

Научният мироглед се осланя на разума, на рационалното, служи си с точни методи на изследването и изключва чудото. Той вижда само причини и следствия, както и физически и психически процеси, подчинени на строга закономерност.

Магическият мироглед се гради на суеверието и самовнушението. Той произволно смесва субективното с обективното и се основава на вярата в овладяването на природните или свръхестествените сили чрез най-прости и достъпни за всеки средства. При магическия ум няма съмнение. Магията лежи на една образна и емоционална мисъл, която е чужда на трезвото познание.

Екстазата, като най- типична форма на мистическата мисъл, е чужда на обикновената магия, замислена изключително за успех в дребните земни грижи и тревоги. В своята психологична същност образува необходима предпоставка за всяка история на религиозната мисъл, както и за разгадаването на известни социални явления.

М. Арнаудов пише: *“Човек и бог са два полюса, които в момент на вътрешна концентрация съвпадат, и единичната личност става съсед на безконечното, на божественото. Това сливане с бога означава върховно блаженство за душата, която страда в земното си ограничение и в тленните си вериги; той е нирвана, рай за нея; и тя се чувства отърсена от греховност и в една чистота на помислите, която я прави способна за ясновидство.”*

През 1933 г. той посещава нестинарското село Българи и описва подготовката и провеждането на обряда:

Всичко у тях е инстинкт, несъзнателно приобщаване към една общоселска традиция, липса на съзнание за верска истина или догма. Не съзнавали какво преживяват в момента на „префатанъниято“. „Туко се изгубиш, та не ти се гледа, че огънет те пари...“ Тва не ти е огънь, а ти е хубос, хубос...“ Изгубва и поглед, и снага, не усеща нищо. Изпитва ли горец? — не може да каже. Отговаря само: „Хубавко...“ Защо се прави обичаят, от какво е останало да се гази огън? Господ и света Богородица са наредили това.“ Като удари тъпънет и засвири гайдата, туко трепнеш, та се загубваш: гаче госпокъ те управля (насочва). Не вигъваш ни хора ни нищо.”

Така е отговаряла на професор Арнаудов главната нестинарка на с. Българи баба Нуна преди повече от седемдесет години. Дарбата на баба Нуна е наследена от нейната внучка.

За пророчествата на последната нестинарка от предишното поколение нестинари, Злата Даскалова, си спомнят и нейните близки и съселани:

Кат влезеше в огинет, кат земеше да се перка, да се блъска и викаше – казуваше, та чак жилите хи изскачаха от зор: „Черно и грозно иде, Божей!“, викаше. – Молете се на Бога да го развее! Лошо иде за чувяците! Кат кучета, кат вълци ше станат! Брат от брата ше се дели и син баца си ше намрази!“

„...Като я прифанеше, та викаше: “Хора –а–а, ше додат години хората нема да имат спокойствие! Неска ше са в едно царство, утре ше са в друго! По небе ше фърчат, по земя ше търчат! И тез, дет са най-отгоре нема да са спират при царцината си. Тук ше ходат, там ше ходат, пък народа няма да има кой да го поглени. Черно и грозно ми са гледа, хора-а –а!...“

Жителите на с. Българка твърдят, че нейните предсказания за бъдещето на България от 1940 г. до сега са се сбъднали. Последните ѝ нестинарски игри били през 1946 г. Умира на 31 януари 1970 г. За съжаление нито едно от петте ѝ деца не наследява традициите от нея. И до ден днешен къщата ѝ – сега „вила Нестинарка“, може да се види в югоизточния край на селото, откъдето се открива великолепна гледна към мистичните гори на Странджа планина.

Нестинарите са посредници между боговете и хората, между Небето и Земята, между висшето и низшето, между света на мъртвите и живите. Знанието се предава през поколенията, без да се допускат външни хора. Това гарантира, че ритуалът ще остане чист. Казват, че умението се дава само на праведни хора с ясновидско умение. Нестинарите обикновено са хора, живеещи в уединение, откъснати от суетата на околния свят. Най- често са жени, имащи по-изострена сетивност и изразителна емоционалност. Те се уважават дълбоко от общността.

С мнението на Главната нестинарка са се съобразявали не само нестинарите, но и цялото село. Нейно основно право и задължение е да ушие ризите, с които се обличат иконите, преди да бъдат взети за игра в огъня. Тя определя и епитропа (църковен настоятел) на селото измежду най- честния и отдаден на Бога мъж. Волята и решението на Главната нестинарка се изпълнява безпрекословно.

Празникът на светите равноапостоли Константин и Елена в народните представи е известен и като "денят на игрите в огъня" на нестинарите. Чества се на 3 юни или 21 май по стар стил. Денят е преход от пролетта към лятото. В деня на светеца в зори бие камбаната за черковна сужба. След службата момчета вземат опашатите икони с ликовите на патрона и ги отнасят в параклиса- нестинарската столнина, където се съхранява свещеният тъпан. Там на комина горят три запалени дървета, на желязната поставка (маналъя) горят свещи, а в кадилницата е запален тамян. Подготовката е направена от главната нестинарка и помощничките ѝ - „обличането“ на нестинарските икони - върху тях се слага яркочервен плат, обшит със стари сребърни пари и украсен с цветя. Свещеникът отслужва ново богослужение за светеца. Пристигналите гайдарджии и тъпанджията засвирват мелодията на нестинарския танец. Миряните се залавят на хоро и с него започва настройването „първото прехващане (префатанъния) на нестинарките“. Шествието се отправя към аязмото — лековития извор. Покритият през останалите дни на годината извор е открит и почистен. Прави се водосвет.

Поръсените с босилкова китка и светена вода миряни пият от изворовата вода за здраве. С музика и движещо се хоро, но по други пътища, шествието се завръща в селото.

Донесени са опашатите икони и свещеният тъпан. Привечер нестинарите, заедно с епитропа, отиват в параклиса на Св. св. Константин и Елена, където вдишват от тамяновия дим и се молят пред иконите.

Ритуалният танц е насочен и към преодоляване на злото, към осигуряване на покровителството на свръхестествените сили при постигането на здраве, плодородие и благоденствие в новия аграрен цикъл. Нестинарите в състояние на транс влизат в кръга с подвиквания, като първият прекосява жаравата на кръст, след което в огнения кръг навлизат и другите нестинари. Особено характерна е ситната и равна стъпка, с която нестинарите ходят върху жаравата и въпреки това не нараняват краката си. След като ритуалният танц приключи, хората се хващат на Костадинското хоро за здраве. На ритуала присъстват и гайдаря и тъпанджията, които свирят три специални мелодии - първата се свири при придвижването от параклиса до жаравата, втората по време на самото ходене по огъня и накрая на така нареченото Костадинско хоро.

Въздействащата сила на мелодията обхваща всички присъстващи. Минаването през огъня бива бавно „сурнене“ (влачене на крака) или бързо преминаване. Спасяването от бедите ще настъпи с обещан и пренесен в дар оброк (курбан) на светеца покровител.

След полунощ се прекратява свирнята. Успокоени от целебната сила на огъня, пречистени от духа на светеца покровител, нестинарките се връщат в „столнината“.

Огънят в християнството е свещен, той има разрушителна, но и съзидателна функция - не отделя топлина и не причинява изгаряния. Подобно на водата, той има способността да пречиства. Ритуалният огън е езическа култово-обредна практика, която има пряка връзка както с култа към Слънцето, така и с покровителите на домашното огнище.

Облеклото е един от задължителните елементи при всеки обред – при нестинарите е важно присъствието на златни и сребърни монети - с блясъка и формата си те наподобяват слънчевия диск, изразяват съвършенство и божественост. Златото и среброто са само символ на благополучие, те имат функция да предпазват от зловредни влияния. Нерядко се приемат и като символ на отвъдното и това обуславя присъствието им в нестинарския обреден танц. В народните представи златото и среброто са нетленни и непреходни - всичко нетленно и непреходно е свято.

Хорото представлява вид имитативна магия за предизвикване на плодородие, при която човек прехвърля своите положителни качества върху природата и явленията. Танцуващите обикновено са жени, което говори за връзка с култа към богинята- майка, към пораждащото начало. Важно е те да имат много деца, да се радват на дълъг живот и добро здраве. Хорото е отворено, което говори, че участниците са отворени за социума и осъзнават важността на мисията си. Подскоците, които танцуващите правят, са своеобразна магия за растеж на житото, трикратното въртене носи в себе си енергията и посланието на числото 3, а движението наляво има пряка връзка с нощния завой на Слънцето към нов ден, ново начало, към пролетното пробуждане на природата за нов живот. Хороводните напеви на участниците в ритуалния обряд са вид вербална магия за плодородие, но и същевременно подпомагат нестинарското навлизане в състояние на транс. Понятието "хор" изразява единство, постигнато чрез участието и съвместяването на група хора.

Водата е символ на живота с неговата неизчерпаемост и необятност. Водата има и съзидателната и очистителната функция и поради това е предпоставка за наличието ѝ в повечето очистителни ритуали. Колективното почистване на кладенците и изворите в населеното място и околността представлява своеобразно маркиране на територията, отделяне на урбанизираното пространство от чуждото, неусвоеното.

Тъпанът заема особено важно място в ритуалната обредност на празника. Нестинарският, светият тъпан се съхранява в дома на главния нестинар при иконите на Св. Св.

Константин и Елена. Обикновено се предава по наследство. Магията на звуците и ритъмът на тъпана подпомагат навлизането на нестинарите в състояние на транс и в осъществяването на връзката им с отвъдното. Според много от изследователите на народния обичай музиката може да се възприема като космичен ритъм, като сакрална ос, по която се осъществява посредничеството между световите.

Свирачът също не се избира случайно - владеейки магията на музиката, той също има функциите на медиатор, на посредник между световите. Често свирачът е овчар или пастир, което говори за прерогативите му на водач, на лидер, а оттам произхождат и функциите му на жрец.

ИЗВОДИ

Нестинарите са възприемани от народното мистично съзнание като посредници между боговете и хората, между Небето и Земята, между висшето и низшето, между света на мъртвите и живите. Обредът, в основата на който е ритуалният танц, е реалност, която според народните вярвания е мистичен опит, насочен към преодоляване на злото, към осигуряване на покровителството на свръхестествените сили при постигането на здраве, плодородие и благоденствие в новия аграрен цикъл. В момента на прихващането, когато изпадат в екстаз и са „несвои“, нестинарите сякаш се сливат с бога, те възплъщават представата за абсолютна обредна чистота – помислите им са чисти и се чувстват отърсени от греховност, което ги прави способни за ясновидство. Пророчествата им са още един израз на особената връзка между реалното и мистичното, кодирана в обреда.

REFERENCES

Angelova. M, How to reveal the secrets of the nestinari? Published at: https://www.peika.bg/statia/Da_razkriesh_taynite_na_nestinarite_1.a_i.90129_na_nestinarite_razkriesh_taynite.html%20%20 (**Оринално заглавие:** Ангелова. М. Да разкриеш тайните на нестинарите.) Публикувано на: www.peika.bg на 06.06.2014 г. на адрес: https://www.peika.bg/statia/Da_razkriesh_taynite_na_nestinarite_1.a_i.90129_na_nestinarite_razkriesh_taynite.html%20%20

Arnaudov. M., Studies of bulgarian folklor., 1968., Sofia: Bulgarian writer (**Оринално заглавие:** М. Арnaudов., Очерци по български фолклор., 1968., София: Български писател)

Arnaudov. M., Studies on Bulgarian rites and legends., 1971., Sofia: BAN (**Оринално заглавие:** Арnaudов. М., 1971 г., Студии върху българските обреди и легенди., София: БАН)

Bubalov. I., Petko Rachov Slaveykov and the way of life and culture in Strandzha region. Available at: <https://www.meridian27.com/article/petko-rachov-slaveykov-i-strandzhanskiya-bit-i-kultura> (**Оригиналното заглавие:** Бубалов И., Петко Рачов Славейков и странджанския бит и култура. Публикувано в meridian27.com на 07.07.2016 г. на адрес: <https://www.meridian27.com/article/petko-rachov-slaveykov-i-strandzhanskiya-bit-i-kultura>)

Grandmother Zlata Daskalova – the last real nestinarka from Bulgari village. Available at: <https://mysticallegends.wordpress.com/2012/12/29/%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/> (**Оригиналното заглавие:** Баба Злата Даскалова – последната истинска нестинарка от с. Българи. Публикувано в mysticallegends.wordpress.com на 29.12.2012 г. на адрес: <https://mysticallegends.wordpress.com/2012/12/29/%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/>)

Ivanova I., The lost Bulgaria – Nestinari enter the fire on St. Konstantin and Elena's day. Published at: <https://glasove.com/categories/izgubenata-bylgariya/news/na-praznika-na-sv-sv-konstantin-i-elena-nestinari-vlizat-v-ognya> (**Оринално заглавие:** Иванова И., Изгубената България - На празника на Св. Св. Константин и Елена нестинари влизат в огъня.

Публикувано в *glasove.com* на 19.09.2020 г. на адрес: <https://www.tsarevo.info/istoriq/baba-zlata-daskalova-poslednata-istinska-nestinararka-ot-selo-balgari/>)

Kaloyanov A., 1995. The Bulgarian shamanism. Sofia: Impresarsko (**Оригинално заглавие:** *Калоянов А., 1995. Българското шаманство. София: Импресарско*)

Neykova. R., Fire and music., 2000., Sofia: AI „Marin Drinov“, Tilia. (**Оригинално заглавие:** *Нейкова. Р., Огън и музика., 2000., София: АИ „Марин Дринов“, Тилиа*)

Radoynova D., 1995. The phenomena of Strandzha (**Оригинално заглавие:** *Радойнова Д. 1999. Феномените на Странджа, София: „ИУ Св. Климент Охридски“.*)

Raichevski S., Nestinarstvoto. The sacred world of Trakia., 2021., Sofia: Zaharyi Stoyanov (**Оригинално заглавие:** *Райчевски С., Нестинарството. Сакралният свят на Тракия., 2021 г., София: Захарий Стоянов*)

The nestinarstvo and St. Konstantin and Elena day's. Published at: <http://nikitova-art.com/> (**Оригинално заглавие:** *Нестинарството и празникът на светите равноапостоли Константин и Елена*) Публикувано на: <http://nikitova-art.com/faq-ikons/321-nestinarstvoto-i-praznikat-na-svetite-ravnoapostolni-konstantin-i-elena.html>

FRI-110-1-SSS-PP(S)-04

POETICS OF THE ICON²⁸

Ivelin Atanasov Iliev, PhD student

Vasil Levski High School – Dulovo

Phone: +359 89 369 8841

E-mail: iiliev@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Romyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch

Phone: +359 887632741

E-mail: rlebedova@uni-ruse.bg

Abstract: The icon is part of the pictorial system that illustrates the philosophical and ethical nature of Christianity. It is organically connected with Eastern Orthodoxy and has cognitive, ideological, cult-ritual and aesthetic significance. The icon is a sacred non-verbal text. What gives it special value is its perception as a spiritual image, through which it is possible to touch the divine essence. It has the ability to join the perfect afterlife, to introduce consciousness into the world of the spiritual. Conceived as a space of encounter between man and God, as a space of revelation – the human before God.

Keywords: poetics, icon, iconography, art, Christianity

JEL Codes: L10, L11

ВЪВЕДЕНИЕ

*„Една богата, красива и творческа култура
е жизнено свързана с християнската мистика и символика,
с култа към духа, създал иконата и запалил пред нея лампада с тамян.”*
Николай Бердяев

Средновековните хора са почитали иконите не заради тяхното естетическо въздействие, а заради божествената благодат и любов, с която те са изпълнени. Иконата е органично свързана с източното православие и има познавателно, идейно, култово-обредно и естетическо значение.

Иконата е свещен невербален текст. Това, което му придава особена стойност, е възприемането му като духовен образ, чрез който е възможно да се докосне до божествената същност. Има способността да се присъединява към съвършения отвъден живот, да въвежда съзнанието в света на духовното.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Езикът на иконата

Иконата не е просто изобразителна система, а духовен комуникативен свят, изпълнен с култово-ритуална организираност. Каноничният език на иконата е един особен вид философия и средновековно православно светоусещане. Духовният комуникативен канал присъства и в своеобразния разговор между човека и Бога – дори преди и в момента насътворяване на иконата. Тук светът на идеите и светът на нещата се взаимопроникват. Такъв холистичен маниер на „общуване” е характерен за целия църковен живот и църковното православно пространство.

Православната иконопис като визуална концепция на църковното учение може да бъде изразена със стремежа на хората към небесния Йерусалим и цялото христологично устройство на света на вярващия. Иконата е духовен портал, в който се срещат божественият и човешкият

²⁸ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05.2022 в секция *Езикознание, литературознание, психология* с оригинално заглавие на български език: **ПОЕТИКА НА ИКОНАТА**

свят, миналото, сегашното и бъдещето, светът на предците, нашият свят и този на следовниците ни. Тя е генеалогично самосъзнание и общуване с предците, завети и наставления към децата. Вярващият не се нуждае от естетическа оценка на иконата, защото тя е носител на естетизма чрез Божията благодат.

Комуникацията, която протича между иконата и вярващия, е изцяло антропоцентрична. Бог не се намесва в света на човека, ако самият той не заяви това. Иконата е духовен свят, в който материалният свят съществува, развотен във перспективата на вечността. Затова и той е изобразен схематично и символно в нея. Именно така човек общува с вечността и осъзнава своята безпомощност без божията помощ. В допълнение на казаното за обратната перспектива на П. Флоренски бихме изразили мнението, че това е една кръстообразна перспектива на вечността. В нея се събират вербални и невербални комуникативни канали, както и езикови кодове на няколко нива, някои от които напълно неразбираеми за човека. Загубил божествената еденска комуникация заради първородния грях, на човека му остават вярата и любовта като верен път за ориентация. Иконата е и сотериологичен и харматалогичен канал, в който грях, опрощение и спасение намират обяснение и осмислят живота на вярващия. Светостта е нишката, която ни води в цялата тази многообразна духовна вселена. Тя организира земния живот и ни подготвя за бъдещия. По този начин се явява своеобразен разговор с небесния застъпник, приобщаване към неговото битие, както и на светеца към битието на вярващия. По този начин сакралното пространство се разширява в битието на човека. Затова и човек общува не само със своите застъпници, а и със самия себе си. Иконата е Логосът, осъществено Божие слово, възплътено в Христос, разкрит от Бог. Дори на иконата да има изобразен друг светец, той е част от христологичната идея за пътя към Иисус чрез неговия застъпник. Това се потвърждава от думите на Йоан Дамаскин: *„Синът е жив, естествен и във всичко подобен образ на невидимия Бог, носещ в себе си целия Отец”*. Именно затова всяка икона съдържа в себе си Светия Дух, образа на Сина и благодатта на Бог Отец.

Символът в иконата е конкретно проявен. Той е означаващо, но не и означаемо – оприличава това, което символизира. Поради слабостта на човешкото възприятие, ние изобразяваме Логоса като видима част от реалността и това е мястото за творческа свобода на зографите. Именно затова времето и мястото в иконата може да присъстват, но те са условни и по-скоро подчертават духа на вечността.

2. Поетика на цветовото изграждане

Символиката и йерархията на цветовете в иконата се зараждат още във Византия. Иконата трябва да е изографисана с натурални багри и само върху устойчив материал – обикновено върху дъска или стена, но не върху хартия. Така се подчертава устойчивостта и естествеността на творението. Иконата е свидетелство за истиността на Божията благодат. Заради това и цветна фотография не може да бъде икона – фотографията не създава цветната палитра, тя само я уподобява. Заради това не може да притежава духа на иконата. Фалшивите скъпоценни камъни и уподобяващи метали, не могат да бъдат част от иконата по същата логика. Не се одобрява и серийното производство и щампиране на иконите. Изографисването на иконата е акт на божествена любов и благодат. По тази причина то може да се извършва само от хора, носещи Бог в сърцето си. Всяка една икона бива благословена (осветена) – своеобразно официално одобрение на църквата за тази икона и използването ѝ в религиозната практика. Не бива да се смесва това с тайнствата, които извършва църквата. Няма как повторно върху нея да се вмени светостта, тя вече я съдържа в себе си.

Иконописът е своеобразна литургия, а не творчество в съвременния смисъл на думата. Създадена в духа на литургията, иконата е част от това духовно пространство и прониква и бива проникновена, бива съпричастна на отдадеността ни на Бог. Всеки иконописец внася личен духовен почерк в творчеството си, без да се отклонява от общоприетите норми. Така всяка икона има своя образност, отличаваща се от другите.

Но съществуват иконографски канони, които никой творец не би нарушил. Канонът само приобщава твореца към тази духовна общност. Иконописецът не допуска отклонение, защото свободата на вярата е факт, но има истини, които не могат да се прекратят, защото това би означавало да се наруши връзката с Бог. В творческия акт зографът е изкушен да се поддаде на блян и въображение, които могат да сътворят образи, изглеждащи живи и привлекателни, като това е проява на неговото его. Всъщност неговата непречистена духовност и душевна тревога да се прехвърли върху хората, които търсят спокойствие и духовен мир от иконата. Така иконата би се доближила до същността на идола. Именно затова зографът трябва да е в мир със себе си и в духовно равновесие. И в творчеството му да се чувства пълна отдаденост на Бог. Затова и всеки иконописец се моли да бъде очистен от тази светска емоционалност и да остане само връзката му с Бога. Иконата е едновременно небесно и земно творение и този баланс трябва да се спазва много умело. Зографът не може да си позволи да не бъде отдаден изцяло на идеята, че той е създаден „по образ и подобие Божие”. Той е творец именно благодарение на тази Божия благодат. Отклонението от тази същност би лишило иконата от нея и тя би се превърнала в обикновен предмет от бита, лишен от духовния заряд. Иконописецът не смята иконите за свое творчество, а за божие вдъхновение и благодат. Затова много от зографите не подписват иконите, които рисуват, защото те са продукт на тази благодат.

В символиката присъстват почти всички цветове, но основните за иконописца са: златният цвят, който още от дълбока древност е символ на Божествената светлина; това е цветът на светостта, на Царството небесно. Със златна краска се изписват някои одежди на светци. Същото е внушението на сребристия/понякога той е асоцииран с чистота/, и наситения жълт цвят. Червеното е Светата евхаристия – виното и кръвта Христова.

За разлика от иконата, картината изобразява конкретен човек в определен период от живота му, пейзаж - в определено време на годината или деня, събитие - в момента на нейното създаване. На иконите се изписват не лица, а ликове – нереални, а с обобщени черти, с дълбок проникновен поглед и разширени очи. Тези ликове са изпълнени с меланхолично съзерцание и покой. Перспективата е силно преувеличена и детайлите са "заглушени" от разстоянието, а целият фон е пресъздаден в съдържани тонове. Иконата използва така наречената обратна перспектива, която се създава от разминаващи се линии. Това се постига благодарение на факта, че точката на изчезване на линиите се намира не вътре в изображението (на заден план), а пред него, където се намира зрителят. Поради това изглежда, че всички линии в изображението се разминават, сякаш разширяват пространството на изображението.

Рисувайки, иконописецът е обзет от сакралното съпреживяване на християнските свещени текстове. Именно затова иконата се възприема – и от твореца, и от вярващия – като холистичен и синкретичен продукт, извън реалните измерения на битовизма. Иконата, съдържайки и бидейки самата текст, е част от метатекста на христологичното ни наследство: иконопис, литургическо пеене, църковна архитектура, камбанен звън и словото на свещенослужителя. Те създават един своеобразен комплекс от духовни преживявания, които помагат на вярващия да надмогне реалността и да пренастрои вътрешния си свят. Иконата е визуално и емоционално съпреживяване на текста и в този си смисъл има водеща роля в единението на вярващия с Божието слово. Един процес на превръщането на хомо сапиенс в хомо литургикос. Чрез нея, уповавайки се на Божията милост, вярващият прекраща във вечността и се докосва до Бог.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Иконата е едновременно *вербален и невербален текст*, тя съчетава в себе си две същности: *плат и връзка* (думата *текст* е латинска по произход и се превежда със значение на: *textus* – плат, връзка). Иконата е едновременно и платно, и връзката между Бог и вярващия. Това е особен интерактивен текст, носещ и изискващ специални кодови послания и познания. За разчитането на тези послания са необходими задълбочени теософски познания и

специфично съзнание. Основният ключ към тази религиозна кодификация е символът. Неотделим от цялото средновековно светоусещане, символътотразява холистичния поглед на тогавашния човек, който съчетава в своето възприятие видимия и невидимия свят. На преден план се изтъква идейно-образното мислене, което се опира на човешкия емпирично-сетивен опит. Иконата е един паралелен свят на духовност, проникващ в нашия.

ИЗВОДИ

Иконата принадлежи към категорията на онези явления, в които се коренят духовните ценности от миналото, осмислени са от настоящето и носят завети към бъдещето. Иконата е опит да се докоснем до пълнотата на божествения свят, без да губим устоите на реалния. Тя е опит да се пресъздаде вечността. Почти всички хора са приютили в съзнанието си образ не на светците като реални хора, а на техните икони.

REFERENCES

- Bozhkov, A. (1984). The Bulgarian Icon. Ed. Bulgarian artist, S. (**Оригинално заглавие:** Божков, А. (1984). *Българската Икона*. Изд. Български художник, С.)
- Bulgakov, S. (1994). Orthodoxy. S. (**Оригинално заглавие:** Булгаков, С. (1994). *Православието*. С.)
- Florenski, P. (1994). Iconostasis, LIK, Castalia. (**Оригинално заглавие:** Флоренски, П. (1994). *Иконостас, Лик, Касталия*)
- Mavrodinov, N. (1946). Old Bulgarian painting with 66 images in the text, Ed. Bulgarian Historical Society, S. (**Оригинално заглавие:** Мавродинов, Н. (1946). *Старобългарската живопис с 66 образа в текста*, Изд. Българско историческо дружество, С.)
- Ostrogorski, G. (2013). History of the Byzantine state. Ed. A window. (**Оригинално заглавие:** Острогорски, Г. (2013). *История на Византийската държава*. Изд. Прозорец)
- Uspensky, L. (2001). Theology of the icon. Ed. Omofor, S. (**Оригинално заглавие:** Успенски, Л. (2001). *Богословие на иконата*. Изд. Омофор, С.)

FRI-110-1-SSS-PP(S)-05

**THE “SYNDROME OF GROWTH” AND THE “SYNDROME OF DECAY” IN “THE HEART OF MAN: ITS GENIUS FOR GOOD AND EVIL”
BY ERICH FROMM²⁹**

Ivo Dimov – Young Scientist

Department of Philosophy,
University of Sofia “St. Kliment Ohridski”
Tel.: +359 89 5671030
E-mail: dimov.ivo.d@gmail.com

Assoc. Prof. Rumyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch
Phone: +359 879267776
E-mail: Lebedova@abv.bg

Abstract: *The paper explores the human tendencies toward death and life, evil and its meaning and manifestation in our lives. The report is a tribute to the work of Erich Fromm, the famous psychologist and social scientist from the second half of the previous century, and more specifically his book “The Heart of Man” published in 1964. Fromm sees necrophilia, extreme narcissism & incestuous symbiosis as the “syndrome of decay.” People are free to choose between good and evil, but with each bad decision, it gets harder to choose right. Different forms of violence and their roots are also being explored.*

Keywords: Psychology, Erich Fromm, Good, Evil, Violence

ВЪВЕДЕНИЕ

През 1964, когато е първото издание на книгата „The Heart of Men”, в контекста на (тогава) задаваща се ядрена война Ерих Фром решава да изследва феномена „безразличие към живота“ както той се изразява „в съвременната все по-механизирана промишлена система, в която човекът се превръща във вещ, в резултат от което целият се изпълва с тревожност и безразличие, а даже и с омраза към живота.“ (Фром : 2013: 6)

Другото намерение на Фром в книгата си е да разгледа теориите на Фройд, но от друга перспектива. Фром твърди (с което можем да се съгласим), че откритията на Фройд имат за отправна основа философската система на механистичния материализъм, която е широко разпространена в науката от началото на 20. век. За Фром откритията на Фройд – като Едиповия комплекс, нарцисизмът, влечението към смъртта – са неизбежно обусловени от философските им предпоставки и ще придобият още по-голяма значимост и смисъл, ако „се пренесат в нова отправна система“. (Фром : 2013: 8)

В най-кратък вид, Фром стига до следния извод. Съществуват две нагласи към живота, които могат да бъдат сведени до „синдром на израстването“ и „синдром на падението“. „Синдромът на израстването“ включва в себе си: любов към живота (биофилия), независимост и преодоляване на нарцисизма. Обратно, „синдромът на падението“ съдържа: любов към смъртта (некрофилия), инцестна симбиоза (или привързаност към майката) и злокачествен нарцисизъм. Под инцестна симбиоза се има предвид мисловна нагласа на двама души да обитават едно емоционално (а понякога и физическо) пространство, когато за тяхното щастие би трябвало да обитават две различни пространства. Трите елемента образувачи „синдрома на падението“ карат хората „да разрушават заради самото разрушение и да мразят

²⁹ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция „Езикознание, литературознание и философия“ с оригинално заглавие на български език: „СИНДРОМЪТ НА ИЗРАСТВАНЕТО“ И „СИНДРОМЪТ НА ПАДЕНИЕТО“ В „СЪРЦЕТО НА ЧОВЕКА И НЕГОВАТА СПОСОБНОСТ ЗА ДОБРО И ЗЛО“ НА ЕРИХ ФРОМ.

заради самата омраза“. (Фром : 2013: 19) В следващите части на настоящия текст ще бъдат разгледани тези три елемента, какво точно представляват те и какви са техните прояви.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Овце или вълци?

Мислейки за въпроса за доброто и злото Фром разсъждава и върху друг въпрос – дали човекът е овца или вълк. Аргументите и в двете посоки са лесни. Хората, според някои, са овце, защото лесно могат да бъдат манипулирани да правят неща, дори когато са в тяхна вреда. Такъв пример са войните – пълни с насилие и разрушаващи многобройни човешки животи. Също така, хората вярват на всякакви глупости, ако им бъдат представени достатъчно енергично или ако произтичат от даден авторитет. Изглежда, че *„едва ли не повечето хора са податливи на внушение, че като полужаснали деца са готови да се подчинят на всеки, който им говори достатъчно заплашително или достатъчно сладко, за да ги омае.“* (Фром : 2013: 10) Великите диктатори и водачи постигат господството си върху предпоставката, че хората са овце. Нещо повече – те биват *„водачи, които свалят от плещите му [на човека] бремето на чувството за отговорност и свобода.“* (Фром: 11)

Но защо, чуди се Фром, ако хората са овце, животът им се различава толкова от живота на овцете. Човешката история е написана с кръв. Хитлер и Сталин не са убили хилядите жертви на техните режими самостоятелно – те са имали многобройни подчинени, които да убиват и измъчват за тях – при това с удоволствие. Оттук, Томас Хобс ще каже *„homo homini lupus“* („човек за човека е вълк“). И щом е вълк, той може да бъде възпрян от склонността си да убива само чрез страха от по-силен убиец (в контекста на неговото произведение – държавата, суверенът).

Въпреки убедителността си тези аргументи не премахват объркването за Ерих Фром. А може би истината е „по средата“ – т.е. мнозинството от обикновени хора са вълци в овча кожа и тази тяхна „същност“ ще се прояви при изчезване на ограниченията, които ги спират да се държат като зверове? Това също не е напълно сигурно, защото, казва Фром, *„във всекидневието съществуват безброй възможности за проява на жестокост и садизъм и от тях хората могат да се възползват без страх от възмездие, но повечето не го правят – всъщност те се отвращават, когато се сблъскват с такива прояви.“* (Фром: 12)

Тогава може би съществуват малък брой вълци сред мнозинство от овце – вълците искат да убиват, а овцете искат да следват водачите; вълците принуждават овцете да убиват и те го правят, въпреки че не им харесва, заради желанието да бъдат водени. Но дори тогава убийците трябва да оправдаят своето дело и да представят насилието като „свещен дълг“. А дали и това не е грешно? Може човекът да е едновременно вълк и овца, или пък нито вълк, нито овца?

„Въпросът дали човекът е вълк или овца, е само една особена форма на един друг въпрос, който, на едно по-широко и по-общо равнище, е сред основните проблеми на западната теологична и философска мисъл: дали в своята същност човек е зъл и покварен, или пък същността му е добра и способна да се подобрява?“ (Фром: 14)

Според Стария завет човек има способности и за двете – за добро и за зло – и има постоянната задача да избира между тях. Бог го насочва към доброто, но не прави избора вместо него. При християнството, обаче, неподчинението на Адам и Ева (Грехопадението) е толкова тежък грях, че покварява човешката природа, и човек може да бъде спасен чрез проява на Божията милост и явяването на Христос, ако Ги приеме.

Ренесансовите мислители правят „рязък завои“ казвайки, че всяко зло в човека е резултат на обстоятелствата, и ако се премахнат обстоятелствата пораждащи зло, ще се прояви естествената доброта на човека (възглед характерен и за Маркс). Ерих Фром допълва:

„Вратата в доброто у човека е последица от новата му вяра в самия себе си, придобита благодарение на огромния политически и икономически напредък започнал от Ренесанса. И обратното, отново напред излиза традиционното подчертаване на човешката склонност към злото поради нравствения банкрут на Запада, започнал с Първата световна война и

водец отвъд Хитлер и Сталин, Ковънтри и Хирошима до днешната подготовка за всеобщо унищожение. Това подчертаване е лечебна противоотрова срещу подценяването на съществуващата вътре в човека способност за зло...“ (Фром: 16)

Тези разсъждения водят до възгледа, че войната не може да бъде избегната заради вътрешно присъщата на човека разрушителност. Това е грешен възглед по две причини – едната е, че силата на стремежите към разруха не означава, че не могат да бъдат преодолявани, а втората е заблудата, че войните са последица на психологически сили. Войните са решения на политически и военни водачи с цел придобивка на нови земи, ресурси, предимства. Всъщност *„главната опасност за човечеството не е престъпникът или садистът, а обикновеният човек с изключителна власт. За да води война той има нужда от оръжия, но за да накара милиони хора да убиват, той има нужда от страстите на омразата, възмущението, разрушителността и страха.“* Тези страсти са необходими условия за война, без да са нейни причини.

Различните форми на насилие

За да разберем по-добре кои са насочените към смърт (некрофилни) форми на насилие, е добре да ги различим от формите на насилие, повече или по-малко, насочени към живота.

Най-нормалната и неболестна форма на насилие, според Фром, е *насилието в играта*. Това насилие се проявява при силно желание да се покаже някакво умение и то не е насочено към разрушение, защото не е задвижвано от омраза.

По-голямо значение в своята разрушителност има *реактивното насилие*. То е насилие, което се прилага при защита на живота, свободата, достойнството или собствеността. Неговите корени са в страха и поради това то е често срещано – без значение дали страхът е основателен или не, осъзнаван или не. Реактивното (или отговорно) насилие служи на живота, а не на смъртта, защото цели неговото съхраняване, а не разрушение. Затова много често и двете страни в една и съща война представят положението си като защита вместо нападение.

Друг вид насилие е *причиненото от фрустрация* – когато дадено желание или потребност на индивида не бъдат задоволени, обикновено се наблюдава агресивно поведение. Тази агресия е опит (който често е неуспешен) за постигане на неосъщественията цел чрез употреба на насилие. Към този вид насилие допринасят явленията завист и ревност.

Следващата форма на насилие, подобна на реактивното, но задълбочена в посока на болестността, е *насилието за отмъщение*. Поради присъствието на нараняването като цел, това насилие няма защитна роля – то има неразумната цел да предотврати случването на нещо, което вече в действителност се е случило. Отмъщението понякога може да бъде генерална нагласа към живота, т.е. след преживяването на „разклащане на вярата“ човек е настроен зле към самия живот.

Още по-болестно е т.нар. *компенсаторно насилие* – то е насилие компенсиращо (заместващо) продуктивните действия при безсилния човек. „Безсилен“ човек е този без сила. Тук под „сила“ разбираме „способността на човека да полага системни усилия към постигането на дадена своя цел“. Според Фром, когато човек поради „слабост, тревожност или бездарност“ не е способен да действа, той страда от това безсилие – защото човек не може да търпи пълното бездействие. Проблемът е и че да си „човек“ означава да надмогваш света на вещите, да надмогваш живота. Докато, за да го създаваш, са необходими някои качества, за да го рушиш, е нужна само употребата на насилие. Затова човек може да се стреми да унищожи живота с друго или в себе си, вместо да го създава. Компенсаторно е „насилието, което замества безсилието“. (Фром: 32) С компенсаторното насилие е свързан и садизмът, който представлява „желанието за пълно господство над друг човек, за превръщането му в безпомощен обект на нашата воля“. Чрез контрол върху живота му се отнема едно от същностните му качества – свободната воля.

Последният вид насилие е *„древната кръвожадност“*. Тя представлява жаждата за кръв на човека подвластен на природата, човек в неотделено състояние, който чрез превръщането

си в животното, се освобождава от тежестта на разума, защото се страхува да върви напред като изцяло човек. За този човек убиването се превръща с същност на живота и проливането на кръв го кара да се чувства силен. Това е така, защото единствената възможност освен да убиваш, е да бъдеш убит, според закона на природата. В този смисъл, макар и на най-ниското ниво на упадък, това насилие не обслужва смъртта, а живота, защото е някакъв вид негово обслужване и превъзможване.

Некрофилия – любов към смъртта

В този контекст думата „некрофилия“ не се използва в тесния ѝ смисъл на сексуално извращение с мъртво човешко тяло, а във вече споменатата най-обща нагласа към живота. Тя е противоположна на биофилията, която е буквално „любов към живота“. Некрофилията и биофилията са идеални положения и в емпиричните личности се срещат и двете нагласи, но в различно съотношение.

Некрофилната насоченост е подобно, но не еднаква, на понятието на Фройд за „анално-садистичен характер“. Последният, от своя страна, е противоположен на „гениталния характер“. Разликата е, че понятията на Ерих Фром имат претенция за по-голям обхват.

Какво всъщност представлява некрофилията и какъв е некрофилният човек? На първо място, той е омагьосан от всичко неживо, всичко мъртво – трупове, гниене, изпражнения, мръсотия. (Фром: 42) Некрофилът е истински развълнуван, когато наблюдава или мисли за тези неща – особено когато говори за тях (напр. за болести, погребения, смърт).

Некрофилът живее винаги в миналото, а не в настоящето, съвсем не в бъдещето, защото се страхува от него. Той преувеличава сантиментално и носталгично стойността на отминалите чувства, които са прекрасни (или поне си мисли и ги помни като такива).

За некрофила, най-висше качество е силата. Но този път не „силата“, която е възможност за съзидание и прилагане на човешки способности, а „силата“, която означава чисто и просто „възможност да убиваш“. Некрофилите делят хората на две категории: убиващи и убивани. Те обичат убиващите и мразят убиваните. Дори се възхищават на убиващите (понякога възхищението е неосъзнат страх).

Животът, на биологично ниво, означава растеж, развитие и свързаност. Некрофилът подхожда към живота механично. Той е воден от стремеж да превърне органичното в механично и това прави за него хората, чувствата, мислите им обикновени вещи:

„Той обича контрола, а контролиращото действие убива живота. Той е дълбоко изплашен от живота, защото по самата си същност е лишен от вътрешен контрол и вътрешен ред.“ (Фром: 45)

На последно място, човекът некрофил е винаги привлечен от тъмнината, мрака, нощта. В митологията той се стреми към пещери или океански дъна, които са символно връщане към утробата на майката. Където всичко е сигурно и съществуването е по-скоро „неорганично“, животинско. Оттук идва и жаждата му за сигурност.

Накратко, „некрофилната нагласа представлява определен отговор на живота, който е напълно противоположен на живота“. (Фром : 49) Докато цикълът на живота включва свързване, раждане, растеж, този на смъртта включва – прекъсване, разпад и смърт.

Нарцисизъм

Ерих Фром предоставя различни примери за нарцисизъм. Един от най-често срещаните такива е свързан с отношението към собственото ни тяло. Най-често, човек изпитва отвращение към екскрементите принадлежащи другиму, но същевременно проявява голяма търпимост към собствените си. Тук едва ли можем да говорим за някаква дълбока и значима разлика в естетиката или мириса в двата различни случая. Налице е самовлюбеност насочена към собственото тяло.

Друг пример е човекът, който иска да отиде на час при своя лекар. Той звъни на лекаря си по телефона и му казва, че е свободен на следващия ден в 15 ч. следобед. Лекарят, от своя

страна отговаря, че в съответния ден няма свободни часове. Героят ни отговаря, че живее близо до кабинета и ще му отнеме само пет минути да стигне до прегледа. Това е типичен отговор на нарцисист – за него лекарят не съществува като отделна личност със свои потребности и желания.

Следващият типичен пример е този на самовлюбен човек, който е влюбен в жена, която не отвръща на чувствата му. Поради несподелеността на чувствата, той започва да измисля оправдания като „Тя се страхува от чувствата си“ или „Тя не осъзнава чувствата си“, или „Тя иска да ме изпита, да ме тества“. Проблемът тук отново е, че нарцисистът не успява да възприема реалността на друг човек, като различна от своята.

И втрите примера, подобно на митологичния образ на Нарцис, нарцисистът се характеризира с *липса на искрен интерес към външния свят*. (Фром: 85) И също като при Нарцис, тази нагласа е всъщност водеща до самоунищожение – знаем, че Нарцис се дави в езерото, в което не спира да гледа своето отражение. Освен това, нарцисистът може да се познае по това, че не умее да слуша какво говорят другите (защото това не го интересува) и не умее да понася критика към себе си, дори и градивна (защото „себе си“ е всичко, което го интересува и е идентично на „реалността“).

„Колкото е по-силен нарцисизмът, толкова по-малко нарцисистът може да приеме някакъв свой неуспех или каквато и да е основателна критика от другите. Той просто изпада в ярост от уж оскърбителното поведение на другия човек или смята, че другият е прекалено нечувствителен, необразован и т.н., за да може да дава правилна оценка.“ (Фром: 87)

Нарцисистът е влюбен в „образа за самия себе си“, но нещо, което е от особено значение и усложнява нещата, е че той е склонен да „удължи“ този образ привързвайки се освен към образа си, също и към всичко *негово* – неговите идеи, неговите знания, неговата кола, неговите деца и т.н..

Инцестна привързаност

„Инцестна привързаност към майката“, „инцестна симбиоза“, „кръвосмесителна фиксация“ са все различни имена на един и същ феномен. Отново, както при некрофилията, не говорим за буквален сексуален акт на кръвосмешение (инцест). В много по-голяма степен става въпрос за психологическа нагласа и това е нагласата на привързаност към майката. Става ли дума за психология и за майки едновременно, разбира се, се сещаме за теорията на Фройд и едно от любимите му открития – едиповото влечение (към майката) при малкото момче. Ерих Фром обаче говорейки за „инцестна връзка“ ще има предвид, както той казва, предиповата фаза в развитието на детето – в нея полът (момче или момиче) е без значение и за нея е характерно предиповото влечение. Т.е., за сравнение, едиповото влечение към майката е характерно само за момчетата (защото е намесено генитално привличане), а предиповото влечение към майката – и за двата пола. (Чисто и просто едиповото влечение на момичето е насочено към неговия баща, но това не е сегашната тема.) За Фром предедиповата фаза е първостепенна, а едиповата свързана със сексуалност – второстепенна. Предедиповото влечение не е обект на „генитално полово влечение“. Какво представлява тогава то?

В същността си, то събира *„жаждата за закрила, удовлетворяването на нарцисизма, копнежа по освобождаване от рисковете на собствената отговорност, свободата и съзнанието, жаждата за безусловна любов, която се предлага без никакви очаквания за подобен отговор от другата страна“*. (Фром: 126) Безспорно е, че бебето се нуждае от майчинска фигура, по-интересното е, че и възрастният човек също търси такава и също е безпомощен. Защото, ако имахме майки за цял живот, в живота нямаше да има рискове и трагедии, твърди Фром.

Често инцестната зависимост освен копнеж за майчина любов, включва и страх. Страхът се дължи на самата зависимост, която отслабва усещането на отделния човек, че е силен и самостоятелен. Последици на този тип връзка са неспособност и страх от независимост,

изкривена представа за реалността (изкривяване на разума)(защото мнението на майката е винаги правилно), и не-възприемането на другия човек като пълноценен човек.

ИЗВОДИ

Ерих Фром се стреми да отговори на въпроса за природата на човека – дали той е добър или лош (дали е „вълк или овца“). Правейки това, Фром надгражда психологическата теория на Фройд и стига до съответстващия на неговите хуманистични възгледи извод, че съществуват две нагласи („два отговора“) на живота – синдром на „синдром на израстването“ и „синдром на падението“, като последният бива по-внимателно разгледан в настоящия текст.

Що се отнася до това в каква йерархия и взаимосвързаност се намират некрофилията и биофилията, Фром казва, че биофилията е „първична човешка способност“, а некрофилията е „вторична възможност“. Можем да пренесем същата логика и върху двата по-големи „синдрома“ – на растежа и падението. Както при цветята, казва Фром, при подходящите условия – температура, влажност, светлина – се случва растежът, без подходящите условия в човека се развиват некрофилните нагласи.

И двете нагласи са силно заразни, затова най-важно условие за развиване на любов към живота у едно дете, е да бъде с хора, които обичат живота. Разбира се противоположните условия водят до тъкмо обратното.

Като типичен представител на хуманистичната психология, Фром достига до генералния извод от изследването си, че човекът е склонен както към добро, така и към зло, но злото е отсъствие на добро, а не обратното.

REFERENCES

Fromm, E. (1964) *The Heart of Man, its genius for good and evil*, (**Оригинално заглавие:** Фром, Е. (2013) *Сърцето на човека и неговата способност за добро и зло*. Изд. „Захарий Стоянов“, преводач: Росен Ангелов)

Exploringyourmind. *Exploring your mind. Erich Fromm and Humanistic Psychoanalysis* [Blog post] Retrieved from < <https://exploringyourmind.com/erich-fromm-humanistic-psychoanalysis/> >

FRI-110-1-SSS-PP(S)-06

FOR SOME USES OF THE CONJUNCTION, ALBEIT IN A SIMPLE COMPLEX SENTENCE WITH RETREATING SEMANTICS³⁰

Donka Radeva Ilieva, Young Scientist

Vasil Levski High School – Duloovo

Phone: +359 88 636 8008

E-mail: drilieva@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Todorka Georgieva, DcS

Department of Technical and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse “Angel Kanchev”, Silistra Branch

Phone: 086-821 521

E-mail: tgeorgieva@uni-ruse.bg

Abstract: *The report traces the use of simple sentences expressing concessive relations. Emphasis is placed on the union, although it is used as a formal indicator signaling the introduction of the discount. The position that the union, although it takes in the sentence, is also traced. Excerpts from Bulgarian fiction were used for the study.*

Keywords: *syntax, concessions, concessive relations*

ВЪВЕДЕНИЕ

Простото изречение с отстъпителна семантика разкрива отношения на противопоставяне, противоборство, противодействие. Включването на обстоятелствени изрази, съдържащи обособени части, деепричастни конструкции или конструкции с отглаголно съществително на *-не*, в рамките на синтактичната структура, води до усложняване на простото изречение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Прости усложнени изречения с отстъпителна семантика

Определяни като особен тип изречения (Пометкова, 2012), простите усложнени изречения се локализируют на границата между простите и сложните. Това от своя страна предполага проява и съчетаване на някои от особеностите и на простото, и на сложното изречение: формалната структура на простото усложнено изречение е изградена около едно предикативно ядро, което го характеризира като просто, но според семантиката си то изразява същия обем и съдържание, каквито има сложното изречение.

Проученият езиков материал е ексцерпиран (извлечен) от произведенията на новата и най-новата българска художествена литература, което позволява да се очертае цялостната картина на отстъпителните отношения в простото усложнено изречение в съвременния български език. Акцент се поставя на прости усложнени изречения, в които *макар* е специализиран формален показател, изпълняващ функцията на синтактично средство за връзка и сигнализиращ наличие на отстъпителна семантика.

2. Функции на *макар* като свързващо синтактично средство и специализиран формален показател за отстъпителна семантика

2.1. Генеалогия на *макар*

Относно генеалогията на *макар* приемаме, че той има гръцки произход. В досегашните изследвания *макар* е съотнесен както към групата на предлозите (ГСБКЕ, 1994), така и към

³⁰ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05.2022 в секция *Езикознание, литературознание, психология* с оригинално заглавие на български език: ЗА НЯКОИ УПОТРЕБИ НА СЪЮЗА МАКАР В ПРОСТОТО УСЛОЖНЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ С ОТСТЪПИТЕЛНА СЕМАНТИКА.

групата на съюзите. Някои изследователи го определят като *прост съюз* (Попов, 1963), а други като *част от сложен съюз* (Генадиева-Мутафчиева, 1979). Поради малкия обем на доклада (който е част от по-голямо изследване) са подбрани изречения, в които **макар** е употребен като прост отстъпителен съюз, визирайки реализация на отстъпително отношение в простото усложнено изречение с помощта на *обособена част*.

2.2. Особености на обособените части

Посредством обособените части се откроява конкретна важна информация в рамките на изреченската структура – чрез обособяването тази информация добива смислова и интонационна самостоятелност (според думите на К. Попов) и върху нея се поставя акцент, напр.:

*Двубоят, **макар** и неравен, продължи доста дълго* („Златният век“, Андрей Германов).

Отстъпителната семантика тук е ясно видима – случва се обратното на очакваната кратка продължителност на неравния двубой. В простото усложнено изречение е употребена обособена част, въведена чрез един от типичните изразители на отстъпителна семантика – **макар**. Употребата на **макар** внася обстоятелствен оттенък, което позволява обособената част да се определи като *квалифицираща с адвербиално-качествена семантика*. (Георгиева, 1983)

Друга особеност на обособените части е, че при семантично-структурното им преобразуване *могат да се развият в подчинени изречения*. Това е своеобразно доказателство за наличието на семантичната характеристика *полупредикативност* при обособените части:

*През тази година Кабакчиоглу десетки пъти беше се явявал незван в Стамбул, бе сменял провинен везир или посичал заловен подпалвач. **Макар** от бедната си колиба в Румели фанар, Кабакчиоглу продължаваше да бъде висшата власт в столицата* („Летопис на смутното време“, В. Мутафчиева). **Макар** тук е част от редуцирания сложен съюз *макар и да*, който при преобразуване се възстановява, срв.: ***Макар и да** бе в бедната си колиба в Румели фанар, Кабакчиоглу продължаваше да бъде висшата власт в столицата*.

Подобно редуциране на сложния съюз наблюдаваме и в изречението:

*Подпоручикът, **макар и** възпиран от фелдшера, все налиташе към него* („Частният учител“, Йордан Йовков). Тук обособената част е въведена от редуциран сложен отстъпителен съюз, който при преобразуване се възстановява, като по този начин се подчертава противопоставянето, на базата на което се изгражда отстъпителното отношение, срв.: *Подпоручикът, **макар и** да бе възпиран от фелдшера, все налиташе към него*. Разкрива се сблъсък на човешки действия – фелдшерът „възпира“ (спира) подпоручика, който в състояние на невъздържаност „налита“ на Палазов. Поредицата от действия на подпоручика, упоменати в разказа (в изреченията преди посочения пример): „...подпоручикът го залови за раменете, раздруса го и тъй силно го тласна, че Палазов политна няколко крачки назад, блъсна се в масата и падна. Подпоручикът тръгна пак към него“ предполагат евентуален злощастен финал на побоя, което фелдшерът ясно осъзнава и иска да предотврати. Освен това фактът, че героите са зрели хора, които ясно осъзнават постъпките си, също предполага осъзнаване на подпоручика и – съответно – спиране на побоя. Но това очакване не се осъществява: в състояние на афект той продължава да върши необмислени постъпки.

3. Реализация на отстъпителна семантика чрез употребата на обособени части в простото усложнено изречение

Експерпираният материал се анализира с оглед на изразените отстъпителни отношения, като акцент се поставя и върху позицията на обособената част (изпълняваща функция на обстоятелствен израз).

Възможните варианти за позиция на обособената част в границите на простото усложнено изречение за отстъпка са следните:

❖ **препозиция** – обособената част стои в началото на изречението, като заема позиция пред поясняваната дума: **ТОЗИ ПРИМЕР МОЖЕ ДА СЕ**

ПРОПУСНЕ: **Макар и** *вън от всяка опасност, **тя** (бялата вълчица – Д.И.) все още продължава да се мята в уморен и неравен галоп („Грехът на Иван Белин“, Й. Йовков).*

Макар и *късно, прозорците на хана още светеха („Под игото“, Иван Вазов).*

Тук се наблюдава употреба на обстоятелствен израз (обособена част), поясняващ сказуемото *светеха*, в който е включена морфологизирана част (Недев, 2014) на изречението (наречие). Наречието традиционно служи за изразяване на обстоятелствено пояснение в просто изречение. Този начин за изразяване на отстъпка е често срещан в съвременния български език. В примера обстоятелственият израз е изграден на базата на съчетание на редуцирания съюз *макар и* и наречието *късно*, срв. преобразуваното изречение: **Макар и** *да бе късно, прозорците на хана още светеха.*

Включваме и други примери на употреба на наречие в състава на обособената част, намираща се в препозиция, които след преобразуване на редуцирания съюз *макар*, той се възстановява и откроява по-ясно отстъпителните отношения:

✓ отново съчетаване на *макар и* наречието *късно*: **Макар и** *късно, пак трябва да стигнат до него (до „вика“ на Стефка). („Лавина“. Блага Димитрова).*

✓ съчетаване на *макар и* наречието *негласно*, изграждайки квалифицираща обособена част в препозиция. И тук *макар* е редуциран вариант на сложен съюз, който при преобразуване се възстановява.

*Щом ще бъде един, явно бе кой ще е. **Макар** негласно, размирието вече имаше своя водач. Срв. с: **Макар и** *да бе негласно, размирието вече имаше своя водач.**

Макар и *по-рядко, понякога и моретата напуцат бреговете си. („Те победиха“, Й. Йовков). Срв. с: **Макар и** *да се случва по-рядко, понякога и моретата напуцат бреговете си.**

В някои случаи срещаме „непълна“, „редуцирана“ обособена част, чийто смисъл се „попълва“ при прилагане метода на преобразуването, напр.: **Макар и** *с две заплати, семейството живееше доста притеснено*, срв. с: **Макар и** *да получаваше две заплати, семейството живееше доста притеснено*. След преобразуването простото усложнено изречение с обособена част се трансформира в подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка – по-ясно се откроява противоречието, създавано от очакването (двете заплати би трябвало да подсилят финансово добре семейството) **И** *крайният резултат* (семейството живееше доста притеснено).

❖ **интерпозиция** – обособената част се „вмъква“ между елементите на изречението, като в едни случаи заема позиция след поясняваната дума, а в други случаи – пред нея. Случаи с обособена част непосредствено *след* поясняваната дума:

*Но борбата, **макар жестока**, не биде дълга („Под игото“, Ив. Вазов).* Тук усещането за противопоставяне е засилено още повече посредством употребата на съчинителния съюз *но*, който се намира в началото на изречението до поясняваната дума.

*Въздухът, **макар и** замотан в мъгла, го обгръща с нежна ласка („Лавина“, Блага Димитрова); **Лекарството, **макар и** мощно и вносно, може да се окаже** *закъсняло с няколко минути („Лице“, Блага Димитрова); Един **младеж** от съседната маса, **макар и** далече, правеше опити да флиртува с поглед („Тютюн“, Д. Димов).**

Случаи с обособена част непосредствено *пред* поясняваната дума:

*Тревожните радиосигнали на обикновената, **макар и** кодирана, **радиовръзка** *провираха своя зов между нарастващите вълни (Любен Дилов); Все пак, **макар и** изпреварил в някои отношения възрастта си, **той** не беше прекратил още прага на 20-тях си години („Чудакът“, Андрей Гуляшки); *Ето я отново, **макар и** отдалече, слънчевата **страна** на улицата (Богомил Райнов. Голямата скука • Денят не си личи по заранта).***

❖ **постпозиция** – обособената част стои в края на изречението, в позиция след поясняваната дума, напр.: *Едва опазих равновесие горе, **макар и** вързана с предпазния колан* („Лавина“, Блага Димитрова).

Обикновено обстоятелственото пояснение за отстъпка **се свързва със сказуемото, което изразява състояние**: *Нощта беше все още лятна, **макар вече доста хладна*** („Хилендарският монах“, Д. Талев). Отстъпката тук се откроява както чрез употребата на *макар*, така и чрез антонимното противопоставяне на „лятна“ и „хладна“ в рамките на контекста. Освен това отстъпителната семантика е допълнително подчертана чрез включването в изречението на две наречия, употребени последователно: *вече* (със значение на усилване, увеличаване) и *доста* (със сходно значение – „в голяма, висока степен“).

Отстъпителна семантика със значение на състояние се наблюдава и в случая: *„Едва към края на деня той изказа мъката си, **макар само с няколко неясни думи.**“* (Д. Талев). И тук употребата на *макар* откроява отстъпителната семантика, като наречието *само* внася допълнителен смислов оттенък със значение на „малко, крайно пестеливо“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Простите усложнени изречения с отстъпителна семантика са особен тип изречения, които се локализируют на границата между простите и сложните изречения. Усложняването на простото изречение се постига чрез включването на обстоятелствени изрази, съдържащи обособени части, деепричастни конструкции или конструкции с отглаголно съществително на -не в рамките на синтактичната структура.

ИЗВОДИ

Простото усложнено изречение съчетава някои от особеностите и на простото, и на сложното изречение: то се характеризира като просто поради формалната му структура, която е изградена около едно предикативно ядро, но същевременно – според семантиката си – то изразява същия обем и съдържание, каквито имат сложното изречение. Именно тези специфични особености на простото усложнено изречение привличат изследователския интерес и в съвременността и допълнително провокират проучвания в тази насока.

REFERENCES

- Genadieva-Mutafchieva, Z. (1970). The subordinate union in the modern Bulgarian language. Ed. BAS, S. (**Оригинално заглавие**: Генадиева-Мутафчиева, З. (1970). Подчинителният съюз да в съвременния български език. Изд. БАН, С.)
- Georgieva, E. (1964) Separate parts in the Bulgarian literary language. BAS, S. (**Оригинално заглавие**: Георгиева, Е. (1964). Обособени части в българския книжовен език. БАН, С.)
- Grammar of the modern Bulgarian literary language. Volume III. Syntax. Edition of BAS, S., 1983. (**Оригинално заглавие**: Граматика на съвременния български книжовен език. Том III. Синтаксис. Издание на БАН, С., 1983)
- Kanevska-Nikolova, E. (2020). Syntax of the modern Bulgarian language, Smolyan. (**Оригинално заглавие**: Каневска-Николова, Е. (2020). Синтаксис на съвременния български език, Смолян)
- Nedev, Iv. (2014). Bulgarian language. Syntax and Punctuation, Ed. RITT, Silistra. (**Оригинално заглавие**: Недев, Ив. (2014). Български език. Синтаксис и пунктуация, Изд. РИТТ, Силистра)
- Pometkova, J. (2012). Sentences with Complicated Semantic Structure in the Bulgarian Language, Ed. "Lenny Ann", Ruse. (**Оригинално заглавие**: Пометкова, Я. (2012). Изречения с усложнена семантична структура в българския език, Изд. „Лени Ан“, Русе.)
- Popov, K. (1963). Contemporary Bulgarian language. Syntax, S. (**Оригинално заглавие**: Попов, К. (1963). Съвременен български език. Синтаксис, С.)

Radeva, P. (2015). Notes on the Syntax of the Modern Bulgarian Literary Language. Phrase and simple sentence. UI "St. St. Cyril and Methodius", VT, p.107. (**Оригинално заглавие:** Радева, П. (2015). Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Словосъчетание и просто изречение. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, ВТ, с.107.)

Savova, Iv., Sn. Dobрева. (2016). Bulgarian syntax. Ed. Faber, WT. (**Оригинално заглавие:** Савова, Ив., Сн. Добрева. (2016). Български синтаксис. Изд. Фабер, ВТ)

FRI-110-1-SSS-PP(S)-07

THE LIFE OF ST. ALEXIS THE MAN OF GOD³¹

Ivelin Iliev, PhD Student

Vasil Levski High School – Dulovo

Phone: +359 89 369 8841

E-mail: iiliev@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Rumyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: +359 887632741

E-mail: rlebedova@uni-ruse.bg

Abstract: *Hagiography bears the typical features of the Byzantine canon and is sustained in the spirit of the early medieval literary tradition. The artistic image is clearly hierophanic and theophanic in nature. Theophany is expressed in the manifestation of the divinity of the essence of the "Man of God", while hierophany is a physical manifestation of the sacred, serving as a spiritual standard for imitation and worship. Thus, the image and the creator are in deep religious syncretism, drawing everything into a theocentric spiritual universe of the interaction of different religious and cult images in their historical development.*

Keywords: *poetics, icon, iconography, art, Christianity*

JEL Codes: *L10, L11*

ВЪВЕДЕНИЕ

Агиографията носи типичните черти на византийския канон и е издържана в духа на ранносредновековната литературна традиция. Художественият образ е ясно йерофаничен и теофаничен по своята същност. Богоявлението се изразява в проявление на божествеността на същността на „Божия човек“, докато йерофанията е физическа проява на свещеното, служеща като духовен стандарт за подражание и поклонение. Така образът и творецът се намират в дълбок религиозен синкретизъм, увличайки всичко в една теоцентрична духовна вселена на взаимодействието на различни религиозни и култови образи в тяхното историческо развитие.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Особенности на *Житието на Алексий Човек Божий*

Житието на Алексий е едно от най-популярните произведения на средновековната житийна литература. То е преведено на почти всички славянски езици и е обект на почит както на православната, така и на католическата църква. Името на св. Алексий всъщност е неизвестно (в превод от гръцки Алексий означава ‘ходатай, предпазващ от нещастие, спасител, т.е. светец’). В младостта си той се отказал от богатството и светската суета и следвайки убежденията си до последните дни на своя живот, стоически извършва подвизите на безсребърничеството и се обрича на доброволна бедност.

Събитията се развиват през IV – V в. в Рим при императорите Хонорий и Аркадий и папа Инокентий I, както и във владенията на Римската Източна (Византийска) империя, Кападокия, Киликия, Осроена и Сирия.

Легендите за Божия човек са известни на всички християнски литератури: най-старата от тях е сирийска (все още безименна), съставена в „сирийския“ район на Едеса, където светецът започва аскетизъм (запазена в преписи от V – VI век); гръцката версия възниква в средата на VIII век (известна е по преписи от X – XII в.); през IX век се появява латинска версия,

³¹ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05.2022 в секция *Езикознание, литературознание и философия* с оригинално заглавие на български език: ЗА ЖИТИЕТО НА СВ. АЛЕКСИЙ ЧОВЕК БОЖИ.

базирана на гръцката; след това има преводи от гръцки и латински на други езици, включително и на славянски.

Житието е обект на противоречиви мнения и оценки в научните изследвания. В. П. Адрианова-Перец, един от най-големите изследователи на св. Алексей, изказва мнението, че подвигът на светеца е в следването на посланието от Светото евангелие. Той оставя баща си, майка си своята невеста, за да следва пътя към духовния си отец, като се отказва от всичките си земни блага. Животът на Алексей отговаря на житийния канон и с типичния топос за благочестиви родители, въпреки че според някои изследователи осъществява глупава агресия срещу тях (С.А. Иванов). Нарушена е брачната клетва и нейната святост.

„Дойдох да разделя човек от баща му“; „врагове на човека - неговия дом“ (Матей 10:35, 36)

Вярата трябва да е действена и човек да се стреми към единението с Бог. Алексей не се отказва от родителите си, а прави съзнателен и мотивиран избор. Съзнателно в житието се набляга на образованието, като се прави асоциация с идеята за мъдростта в Библията. Аскезата, която избира Алексей, е твърде модерна сред младите му съвременници. В много случаи тя се предприема като инициация за зрялост. В случая с отказа му от своята невеста разбираме, че той не е духовно готов да живее живота, който му е отреден.

В текста има явно изразени : елементи на тайнственост (неразпознат син живее в къщата на родителите си) и особен лиризм на трогателния разказ; от друга страна възникват редица въпроси относно мотивите за поведението на отделните герои и преди всичко на самия Алексей във връзка с неговото отношение към най-любимите му хора. *Евангелие от Матей*, където много ясно е казано:

„...защото, който изпълни волята на Моя Отец Небесен, той Ми е брат, и сестра, и майка“ (Матей 12:50)/

Този стих съдържа обяснението за постъпките на героя, който избира да изпълни Божията воля и да води смирен и скромен живот, чрез който да се доближи до Бога.

Много често географията е изпълнена с християнска символика. Едеса е градът на Авгар, който се е излекувал чрез докосване до лика на Христос. Поклоническите пътувания са се извършвали и тогава – като духовно търсене или намиране на смисъла на живота, както става и при Алексей. Бягайки отново от светската слава, той неволно се завръща в родния си град Рим (този мотив се асоциира с „Притчата за блудния син“). Благодарение на Алексей, неговите родители и съпругата му също се докосват до страданието, изпитват вярата си и се доближават до Бога. Именно това дава разбиране за причините, поради които светецът е назован с името Алексей – той се застъпва за своите близки пред Създателя.

В житието има повтарящи се мотиви, които се надграждат, като духовните преживявания се привеждат във възходящ ред. Притворът на църквата е сменен с двора на бащината къща. Акцентира се на силата на изкушението с цел Алексей да се откаже от своя подвиг. Благовонието на тялото, единено със Светия Дух след смъртта, е често използван топос в житията след това. Такова е и значението на безутешната скръб след смъртта на Алексей. Тук мотивът за брачното ложе е съпоставен със смъртния одър - смъртта се представя като тайнство, каквото е и бракът. Самият Иисус на няколко пъти говори, че е венчан за църквата.

2. Структура на житието като агиографски жанр

Обикновено всеки разказ за живота на светец започва с кратко споменаване на неговите родители, които се оказват предимно благочестиви и в същото време благородни хора. Но понякога светецът имази родители и този факт подчертава неблагоприятните условия на възпитание, въпреки които той все пак става аскет.

След това следва представяне на поведението на бъдещия светец в детството. Той се отличава със скромност, послушание, усърдие в общуването с книгите, избягва игрите с връстници и е напълно изпълнен с благочестие.

В бъдеще, често от младостта му, започва неговият аскетичен живот, предимно в манастир или в пустинно уединение. То е придружено от аскетично „умъртвяване“ на плътта и борба с всякакви страсти. Често светецът е преследван от демони, в които се въплъщават същите греховни изкушения, но чрез молитва, пост и въздържание светецът преодолява дяволската мания. Той има способността да върши чудеса и да общува с небесните сили.

Смъртта на един светец е в по-голямата си част спокойна и тиха: праведникът безболезнено отива в друг свят и тялото му излъчва благоухание след смъртта; на гроба му стават чудотворни изцеления: слепите проглеждат, глухите чуват, болните се изцеляват. Житието обикновено завършва с възхвала на светеца.

Съдържанието на житието се характеризира като цяло със същите черти, които са присъщи и на светската наративна литература: присъстват психологическите характеристики на героите, особено на главния герой; монолозите са честосрещани, разкриващи душевното състояние на героите, през цялото време под формата на лирически плач; често срещана е и диалогичната форма на речта, която служи за оживяване на разказа и за драматизирането му. В някои жития присъства портрет на светец, схематично нарисуван чрез просто изброяване на основните му черти.

Каноничната форма на житието се очертава във Византия през IV век. Своеобразен образец за следване става *Житието на Антоний Велики*, написано от Атанасий Александрийски. Традицията на агиографския шаблон е затвърдена от делото на житиеписеца от втората половина на X в. Симеон Метафраст.

3. Поетика на светостта в *Житието на Алексий Човек Божий*

Днес култът към семейството е толкова засилен, че сме готови да угодим на своето дете или член от семейството дори с цената на извършване на несправедливост. Разбира се, ние засилваме едни други христологични повели за сметка на тези.

Най-високата ценност днес е семейството и неговото здраве и благополучие на всяка цена. Агиографското съпреживяване на текста, чрез поетиката на уподобяването, ни връща към позабравения християнски манталитет и обичта към другия. Истинската християнска любов може да замени любовта към близките, защото:

„Който обича баща или майка повече от Мене, не е достоен за Мене; и който обича син или дъщеря повече от Мене, не е достоен за Мене” (Матей 10:37)

Много светци следват словото Божие и напускат своето семейство в търсене на единение с Бог – св. Симеон, юродивият негов съратник монах Йоан, монах Теодосий от пещерите, монахиня Мария от Витиния и много други. Всички те действат според словото на Писанието:

„И който напусне къщи, или братя, или сестри, или баща, или майка, или жена, или деца, или земи, заради Моето име, ще получи стократно и ще наследи вечен живот” (Матей 19:29).

Тези думи и поведението много трудни за възприемане положително в основния поток на съвременния начин на мислене, защото християнската философия е друга: „Не мислете, че дойдох да донеса мир на земята, не мир дойдох да донеса, а меч, защото дойдох да разделя човек от баща му и дъщеря от майка ѝ, и снаха от свекърва си. И враговете на човека са неговият дом” (Матей 10:34-36). Всъщност тук близките се противопоставят на възможността за спасение.

Житието на Алексий Човек Божий е с високо фикционален характер, присъщ на много преводни жития от византийски произход. Разказът за животът му е свързан със сюжетното развитие и представя светеца, основанието за святост и йерофания. Агиографът се стреми да покаже един съвременен човек, който има своите основания да избере пътя на светостта. Сюжетът на житието е силно повлиян от символичното възприемане на света.

В началото на повествованието и през първата му част визуалните образи изразяват материалната, външната страна на живота. Така описанието на бащата, когото агиографът нарича „благочестив” (за което има основание - неговата милост и благочестие), се свързва с изброяването на неговото богатство: посочен е броят на домашните роби (300 души), които

също се обличат богато - в „свилни (копринени) роби“, „златни колани“, което може да се разглежда като знак за особеното богатство на техния собственик, но не само, също така е знак и за благочестието на бащата, който така добре се грижи за своите роби. И все пак това са признаци на земно богатство, а образността е, условно казано, прагматична.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Житието на Алексей Човек Божи е агиографско наследство, което обогатява православния и католическия жанр *житие*. Култът към Алексей оказва влияние и върху други изкуства: иконография, архитектура, народните песни, което прави агиографския жанр силно синкретичен. *Житието* носи типичните черти на византийски канон и е издържано в духа на ранната средновековна литературна традиция. Художественият образ е с ясно изразен йерофаничен и теофаничен характер. Теофанията се изразява в проява на божествената същност на „Човека Божи“, докато йерофанията е физическо проявление на святото или свещеното, служейки като духовен еталон за подражание и поклонение. Така образ и създател са в дълбок религиозен синкретизъм, увеличавайки всичко в една теоцентрична духовна вселена на взаимовлиянието на различни вероучителни и култови образи в тяхното историческо развитие. Синкретизмът се проявява като обединение на антропологични и космологични учения и понятия. В православията това се наследява от древногръцкия и византийския еklektizm в литературата и философията.

ИЗВОДИ

Житието на св. Алексей е своеобразно изпитание на любовта ни към Бога и нашата духовна зрялост. Алексей е светец, който разрушава стереотипите и подтиква мислещите хора към размисъл за същността на истинската вяра. За да разбере божествената логика на неговото поведение, човек трябва да изостави всички си идеи свързани „този свят“

„Защото мъдростта на тоя свят е безумство пред Бога, както е писано: "Той улавя мъдрите в тяхното хитруване". "(1 Кор. 3:19).

REFERENCES

- Bulgakov, S. (1994). Orthodoxy. S. (**Оригинално заглавие:** Булгаков, С. (1994). Православията. С.)
- Florenski, P. (1994). Iconostasis, LIK, Castalia. (**Оригинално заглавие:** Флоренски, П. (1994). Иконостас, Лик, Касталия)
- Internet source: http://krotov.info/acts/05/marsel/alexy_bozh.html (04.20.2022г. 16:23)
- Internet source: http://krotov.info/spravki/1_history_bio/20_bio/1994poly.html
- Ivanova, Kl. (1986). Old Bulgarian literature. Vol. 4. Biographical works. S. (**Оригинално заглавие:** Иванова, Кл. (1986). Стара българска литература. Т. 4. Житиенписни творби. С.)
- Mavrodinov, N. (1946). Old Bulgarian painting with 66 images in the text, Ed. Bulgarian Historical Society, S. (**Оригинално заглавие:** Мавродинов, Н. (1946). Старобългарската живопис с 66 образа в текста, Изд. Българско историческо дружество, С.)
- Ostrogorski, G. (2013). History of the Byzantine state. Ed. A window. (**Оригинално заглавие:** Острогорски, Г. (2013). История на Византийската държава. Изд. Прозорец)
- Paykova, A.V. (1990). Legends and legends in the monuments of Syrian hagiography. - Palestinian Collection, 30. (**Оригинално заглавие:** Пайкова, А. В. (1990). Легенды и сказания в памятниках сирийскойагиографии. – Палестинский сборник, 30.)
- Polyakova, S. (1995). Lives of Byzantine saints. SPb., 321–332. (**Оригинално заглавие:** Полякова, С. (1995). Жития византийских святых. СПб., 321–332.)
- Savova V. (2014), The Life of St. Alexy the Man of God as an Example of Transformation in a Christian Context - In: Yearbook of the Angle Association, Vol. XIII, S. (**Оригинално заглавие:** Савова В. (2014) ,Житието на св. Алексей Човек Божи като пример за трансформация в християнски контекст – В: Годишник на Асоциация „Онгъл“, Т. XIII, С.)

TECHNICAL SCIENCES

FRI-216-1-SSS-ITS(S)-01

INVESTIGATION ON SOME ELECTRICAL POWER QUALITY INDICES OF A METALS MELTING ELECTRIC INDUCTION FURNACE³²

Assist. Svetlozar Grigorov, M.Sc.Eng. – PhD Student

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”

E-mail: sgrigorov@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Konstantin Koev, PhD

Department of Electric Power Supply and Electrical Equipment,
Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,
University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: +359 82 888/ 201, 661

E-mail: kkoev@uni-ruse.bg

Abstract: The paper analyses some electric power quality indices of a metals melting electric induction furnace 800 kW. The measurements of some of electric quantities have been made in the second of the furnace transformer. The measured values of the quantities are recorded by three-phase power quality analyser MI 2885 Master Q4. The conclusions of experimental results on some electric power quality indices of the investigated induction furnace are drawn.

Keywords: metals melting electric inductance furnace, electric power quality indices.

ВЪВЕДЕНИЕ

Качеството на електрическата енергия влияе на енергийната ефективност на електрическите уредби и съоръжения (Belgaum Foundry Cluster, Gönen, T., 2014, Stefanov, St., V. Ruseva, 2010).

Изследвани са някои показатели на качеството на електрическата енергия на електрическа индукционна пещ за топене на стомана, с мощност 400 kW (Grigorov, Sv., K. Koev, 2021). Анализирани са формата и хармоничния състав на тока в захранващата мрежа. Установени са недопустими отклонения на стойностите на показателите, характеризиращи качеството на електрическата енергия.

В същия промишлен обект работи и по-голяма индукционна пещ, с мощност 800 kW.

Целта на изследването е да се измерят параметри на електрическите вериги и да се анализират някои показатели на качеството на електрическата енергия на електрическа индукционна пещ с мощност 800 kW.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Характеристики на изследвания обект

Основният елемент на електрическата индукционна пещ е намотка, която е разположена така, че обвива външната повърхност на цилиндричния съд (тигел). В него се топят металите, а намотката е без стоманен магнитопровод. Необходимата температура за топене е около 1600°C

³² Докладът е представен на сесията на 2022 с оригинално заглавие на български език: ИЗСЛЕДВАНЕ НА НЯКОИ ПОКАЗАТЕЛИ НА КАЧЕСТВОТО НА ЕЛЕКТРИЧЕСКАТА ЕНЕРГИЯ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКА ИНДУКЦИОННА ПЕЩ ЗА ТОПЕНЕ НА МЕТАЛИ.

(точната стойност зависи от вида на метала), а масата на разтопения метал може да бъде до 1600 kg. Електрическата мощност на уредбата е 800 kW, а захранващото напрежение е трифазно променливо, с ефективна стойност 380 V. То се преобразува от токоизправител в постоянно напрежение и след филтриране отново се преобразува в променливо чрез тиристорен инвертор на ток. Честотата на променливото напрежение, което захранва намотката на индукционната пещ, е 430 Hz, която е по-висока от честотата на напрежението на захранващата мрежа 50 Hz. Намотката на пещта е изработена от тръбен проводник, по който циркулира вода, като по този начин се осигурява подходящо охлаждане на намотката.

Измервателна апаратура и методика на измерването

Параметрите на електрическата енергия се измерват и записват чрез трифазен анализатор MI 2885 Master Q4, производство на фирмата Metrel, Словения (MI 2885 Master Q4, Metrel, 2021). Уредът измерва всички величини в трифазни или еднофазни мрежи, както и показатели за качеството на електрическата енергия.

Точността на измерване на фазните и линейните напрежения е $\pm 0,1\%$ от номиналната стойност. Точността на токовете входове на анализатора са $\pm 1,5\%$, а точността на токовете измервателни преобразуватели (навивка на Роговски), с обхват (3...6000) A, е $\pm 1\%$. Записаните данни в microSD картата на анализатора се прочитат и анализират на компютър с помощта на специализиран програмен продукт PowerView.

Параметрите на електрическата енергия се измерват в разпределителна уредба 0,4 kV. Анализаторът се свързва към трите фазни и неутралната шини на извода, захранващ индукционната пещ. Измерването се провежда за кратък период, по време на процеса топене на метала.

Изследване на качеството на електрическата енергия

Качеството на електрическата енергия е важен фактор за повишаване енергийната ефективност и надеждност на електрическите уредби и системи. По тази причина е необходимо да се провеждат изследвания на параметрите в електрическите вериги, с цел определяне показателите за качеството на електрическата енергия. Те се сравняват с предписанията в стандартите и ако не съответстват, следва да се предложат и реализират подходящи решения за повишаване ефективността и надеждността. В някои електрически уредби, като тези с полупроводникови преобразуватели, се извършват нелинейни преобразувания на електрическата енергия и се изменя качеството ѝ. Оценяването на тези промени може да се извърши с конкретни показатели, като например коефициентите на несинусоидалност на напреженията и токовете (Gönen, T., 2014, Iagar, A. et al., 2009, Rajalakshmi, D. et al. 2019). Техните означения, съответно, са THD_U (Total Harmonics Distortion of Voltage) и по ток THD_I (Total Harmonics Distortion of Current), според (BDS EN 50160:2010/A3:2020). Стойностите на посочените коефициенти се определят по формулите:

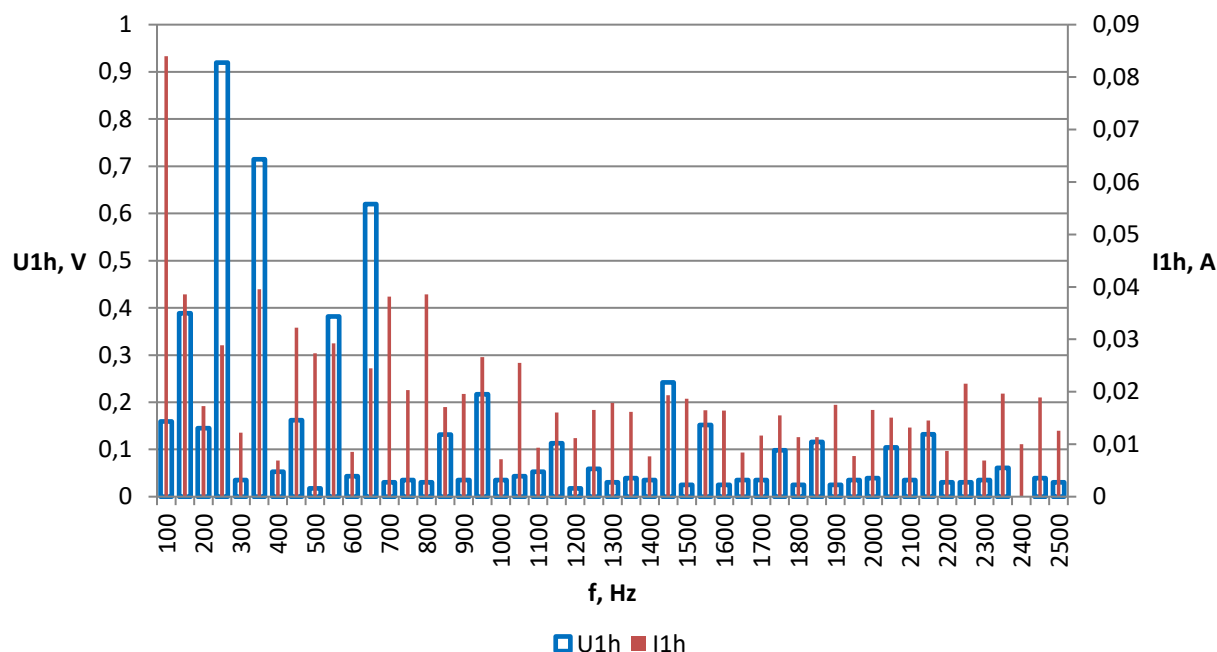
$$\text{THD}_U = \frac{\sqrt{\sum_{i=2}^{50} U_i^2}}{U_1} \cdot 100, \%; \quad (1)$$

$$\text{THD}_I = \frac{\sqrt{\sum_{i=2}^{50} I_i^2}}{I_1} \cdot 100, \%; \quad (2)$$

където U_i (I_i) е ефективната стойност на i -тия хармоник на напрежението (тока); $U_1(I_1)$ – ефективната стойност на първия хармоник на напрежението (тока).

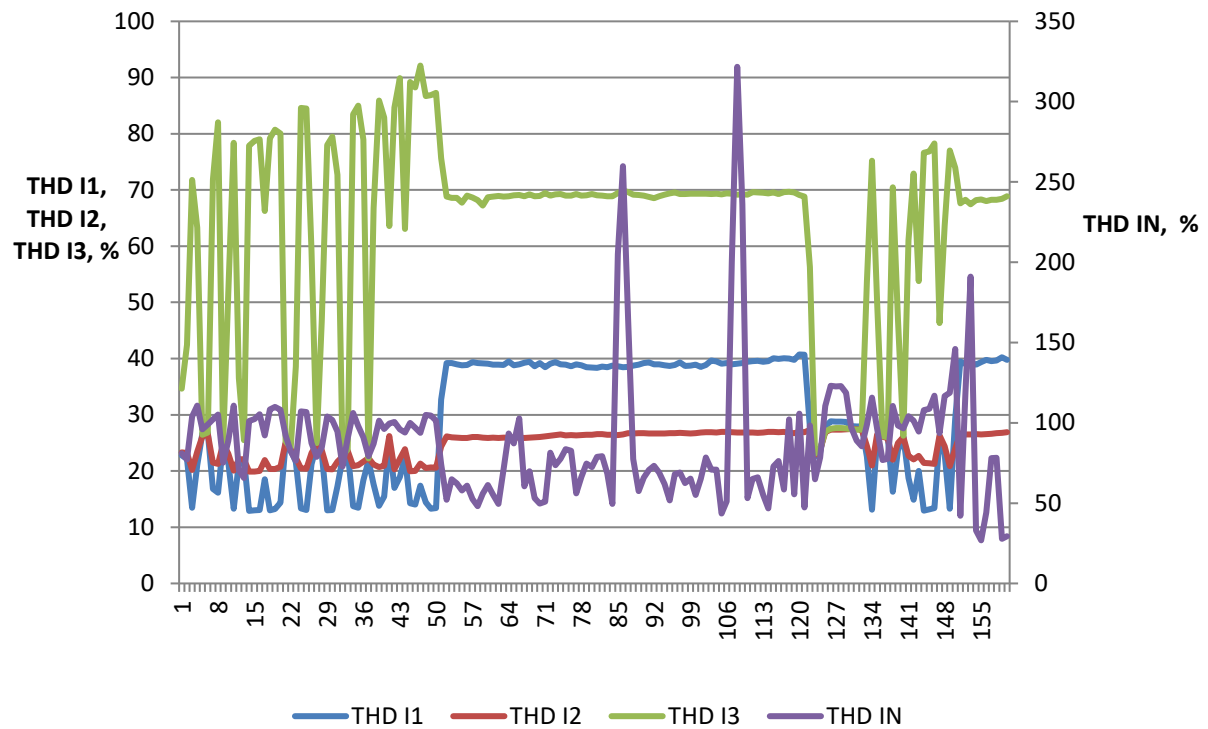
Използваният анализатор на електрическа енергия МІ 2885 Master Q4 измерва хармониците до номер 50 и представя стойностите на коефициентите на несинусоидалност в абсолютни единици и в проценти, спрямо основния хармоник (първи).

Ефективните стойности на хармониците на тока и напрежението в първата фаза на захранващата мрежа, са представени графично, в абсолютни единици на фиг.1. Основните хармоници не са представени, за да се виждат по-добре стойностите на останалите хармоници и да се сравнят.

Фиг.1. Ефективни стойности на на хармониците на напрежението (U1h) и на тока (I1h) в първа фаза на захранващата мрежа.

Ефективните стойности на тока и напрежението на основните хармоници са най-големи: 1,11 A и 237,43 V, съответно. Най-голямата ефективна стойност на тока (фиг.1) е на 2-ия хармоник - 0,084 A, а на напрежението – на 5-ия хармоник: 0,92 V. Други хармоници с по-значими стойности са: за напрежението - 3-и, 7-и, 11-и и 13-и, а за тока - 3-и, 7-и, 14-и и 16-и.

Фиг.2. Общи коефициенти на несинусоидалност на тока в четирите проводника на захранващата мрежа.

На фиг.2 са показани измененията на общите коефициенти на несинусоидалност на тока (THD_I , %) в трите фазни и неутралния проводници на захранващата мрежа. Най-малки са стойностите на коефициента за втората фаза THD_{I2} – максималната стойност е 27,48 %, а измененията на стойностите на коефициента, за представения интервал, не надвишават 10%. Измененията на коефициента за първата фаза THD_{I1} се характеризират с форма, подобна на тази за втората фаза. Размахът на стойностите на THD_{I1} не е по-голям от 30 %, а максималната стойност е 40,74%. Най-големите изменения на коефициента THD , при сравнение на трите фази, са регистрирани в третата фаза – промените са в интервал от 67%. Максималната стойност е 92,13%. Измененията на коефициента THD за неутралния проводник са най-големите от всички разглеждани проводници и се характеризират с две големи амплитуди – 259,91 % и 321,69%.

Измененията на стойностите на коефициента THD за трите фази са подобни – по-големи периодични колебания с почти постоянна амплитуда се наблюдават в първата $1/3$ и в последната $1/4$ от графиката. В средната област измененията са незначителни, защото тогава печта не работи, а консумираният ток от захранващата мрежа не надвишава 10 А (собствена консумация на електрическата уредба). Колебанията на стойностите на коефициентите THD в двете крайни области на графиката повтарят измененията на токовете в трите фазни и неутралния проводници. В тези интервали печта работи с мощност, близка до номиналната, като токовете в трите фази са значителни – няколкостотин А и достигат 1000 А, а токът в неутралния проводник е до 5 А.

Стойностите на изследваните показатели за качеството на електрическата енергия са сравнени в табл.1., като са представени средните абсолютни и относителни (в %) стойности на коефициентите на несинусоидалност по напрежение и ток.

Стойностите на THD_I не трябва да са по-големи от 8 %, според (BDS EN 50160:2010/A3:2020, **IEC 61000-4-30-2015**). Представените резултати в табл.1 са (3,7...7,9) пъти по-големи от предписаните, от което следва, че изискването на стандарта за стойностите на THD_I не е изпълнено.

Таблица 1. Стойности на коефициентите на несинусоидалност по напрежение THD_U и по ток THD_I за всяка фаза L1, L2 и L3

№	Коефициенти	Фази на захранващата мрежа		
		L1	L2	L3
1	THD_U , %	3,8	4,0	3,9
2	THD_U , V	8,9	9,3	9,2
3	THD_I , %	29,6	24,7	63,5
4	THD_I , A	54,0	54,0	54,3

ИЗВОДИ

Проведени са изследвания за показатели на качеството на електрическата енергия в електрическа уредба, храняваща електрическа индукционна пещ за топене на метал, с мощност 800 kW.

Измерените стойности на коефициентите на несинусоидалност по напрежение THD_U , за трите фази, са от 3,8% (L1) до 4,0 % (L3). Стойностите на коефициентите на несинусоидалност по ток THD_I , за трите фази, са от 29,6 % (L1) до 63,5 % (L3).

Най-значими ефективни стойности на хармониците на тока са 2, 3, 7, 14 и 16, а за напрежението – 3, 5, 7, 11 и 13.

Значителните несъответствия на стойностите на коефициента THD_I с предписанията на стандартите е основание да се анализират схемата на уредбата и работните режими, за да се предложат подходящи решения за повишаване на качеството на електрическата енергия.

REFERENCES

BDS EN 50160:2010/A3:2020 Voltage characteristics of electricity supplied by public electricity networks. (**Оригинално заглавие:** БДС EN 50160:2010/A3:2020. Характеристики на напрежението на електрическата енергия, доставяна от обществените разпределителни електрически мрежи).

Belgaum Foundry Cluster, Best Operating Practices (2017), **A GEF-UNIDO-BEE Project**, Promoting Energy Efficiency and Renewable Energy in Selected MSME Clusters in India, Ministry of New and Renewable Energy, Bureau of Energy Efficiency, MICRO, SMALL & MEDIUM ENTERPRISES, <https://beeindia.gov.in/sites/default/files/BOP-Belgaum.pdf>.

Gönen, T. (2014) Electric Power Distribution Engineering. 3rd Edition, CRC Press, Boca Raton.

Iagar, A., G. N. Popa, C. M. Dinis (2009). Assessment of Power Quality for Line Frequency Coreless Induction Furnaces. WSEAS TRANSACTIONS on CIRCUITS and SYSTEMS, Issue 1, Volume 8, January, ISSN: 1109-2734.

IEC 61000-4-30-2015 (2015). Electromagnetic compatibility (EMC) – Part 4-30: Testing and measurement techniques – Power quality measurement methods.

Kermeli, K. et al. (2016). Energy Efficiency and Cost Saving Opportunities for Metal Casting. An ENERGY STAR® Guide for Energy and Plant Managers. Document Number 430-R-16-001. United States Environmental Protection Agency. January.

Rajalakshmi, D., R.Kavitha, K.Premalatha (2019). Harmonic Research and Mitigation Techniques in Induction Furnace. International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT), Volume-8 Issue-6S, August 2019, ISSN: 2249 – 8958.

Stefanov, St., V. Ruseva (2010). Electric power supply. University of Ruse “Angel Kanchev” press, Ruse. (**Оригинално заглавие:** Стефанов, Ст., В. Русева (2010). Електроснабдяване. Русенски университет „Ангел Кънчев”, Университетско издателство Русе).

Grigorov, Sv., K. Koev (2021). Investigation the electrical power quality of a metals melting electric induction furnace. 60th Science Conference of Ruse University - Ruse. (**Оригинално заглавие:** Св. Григоров, К. Коев (2021). Изследване качеството на електрическата енергия на електрическа индукционна пещ за топене на метали. 60-та научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев”).

Power Quality Analyser MI 2885 Master Q4. Manual. Metrel, 2021.

FRI-216-1-SSS-ITS(S)-02

COMPUTER GRAPHICS WITH C # AND SCRATCH COMPARATIVE ANALYSIS³³

Marieta Tcvetanova – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra
Tel.: +359 988 777 374
E-mail: mimihuli55@gmail.com

Kristiyan Marinov – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev” - Silistra
Tel.: 0899643221
E-mail: kriskristiqn@gmail.com

Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: 086-821 521
E-mail: egoranova@uni-ruse.bg

Abstract: The publication presents two different ways to create graphic elements rectangle and triangle in different software environments. One environment is for block programming Scratch, which is studied in the 5th grade in the subject Computer Modeling and Information Technology. The other environment is the C # programming language, which is studied in the 8th grade in the subject of Informatics. Continuity in the creation of computer graphics in different classes is a prerequisite for more successful mastering of its creation. While in the 5th grade ready-made program objects are used and only their parameters are changed, in the 8th grade program objects are created and their parameters are determined. This is a higher level of conscious creation and use of computer graphics.

Keywords: Computer graphics, Information technology, Informatics, Scratch, C#

ВЪВЕДЕНИЕ

Езикът C# се изучава в осми, единайсети и дванайсети клас по учебен предмет – Информатика. В раздел Компютърна графика се изчертават елементарни графични примитиви и сложни вписани фигури.

В пети клас се изучава блоковата среда Scratch по учебен предмет - Компютърно моделиране и информационни технологии. В пети клас също се изучава Компютърна графика – рисуване на елементарни фигури и на сложни фигури.

Какво е общото и различното между двата програмни езика е темата на нашия доклад.

³³ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Природни и технически науки с оригинално заглавие на български език: КОМПЮТЪРНА ГРАФИКА СЪС C# И SCRATCH – СЪПОСТАВИТЕЛЕН АНАЛИЗ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изчертаване на правоъгълник и триъгълник с програмата SCRATCH

Фиг.1. Програмна среда Scratch

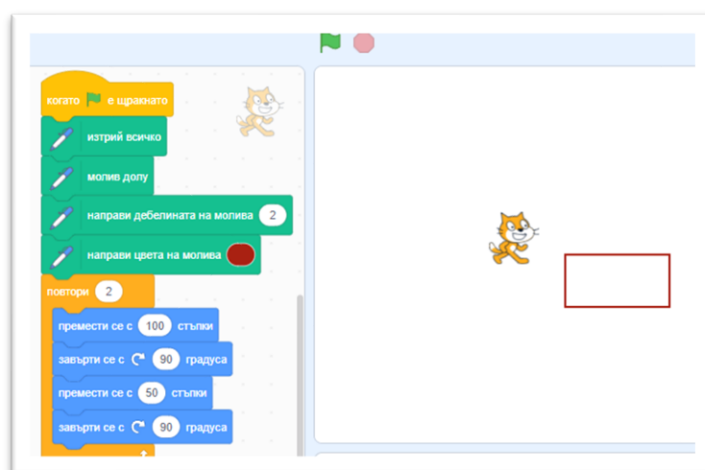
Фигурите, които искаме да изчертаем, зависят от движението и позиционирането на нашия герой. Координатите на героя се отразяват в абциса x и координата y . В блокчетата *Движение* - отиди на x , y се задава всяко преместване на героя. В самото начало, за да изчертаем правоъгълник, стартираме със събитие и маркираме знамето. Събитието стартира всички наши действия.

От блока *Движение*, можем да избираме различно позициониране на героя. Например координати $x=0$, $y=0$. След това, избираме молив, определяме неговите параметри, дебелина и цвят. За да изчертаем правоъгълник, поставяме молива долу на листа. За страните ще зададем 100 стъпки на нашия спрайт. Поставяме блока *премести* и задаваме броя на стъпките, колкото ще ни е дължината на страната. Ъгълът на фигурата се получава, като завъртим героя - в нашия случай на 90° . Задаваме в цикъла повторение 2 пъти, тъй като двете по две страните са равни.

Така и с другите параметри, зададени от нас, тъй като в един правоъгълник всяка двойка срещуположни страни са успоредни, а всяка двойка прилежащи страни сключват прав ъгъл.

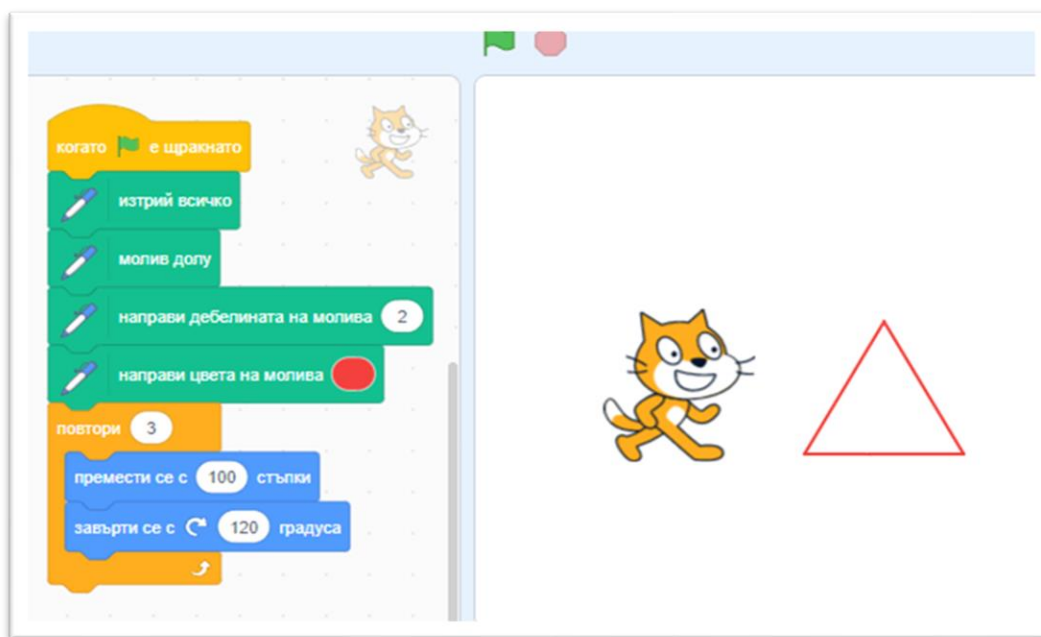
Възможно е да се промени не само позицията, а и размерите на изчертаната фигура. Освен размерите, можем да променяме и цвета на изчертаната фигура чрез блокчето „направи цвета на молива“.

Ето така изглежда нашият правоъгълник след като сме готови с вмъкването на програмните блокове (Фиг. 2) (Nikolova et al, 2022)

Фиг.2. Изчертан правоъгълник със Scratch

За да начертаем триъгълник, използваме същите блокове от изчертаването на правоъгълник, но променяме някои от стойностите на ъгъла. В цикъла променяме броя на повторенията на 3 пъти, защото страните са 3. Страната е с еднаква дължина 100 стъпки - а градуса на завъртане променяме от 90 на 120 (Фиг. 3) (Nikolova et al, 2022).

Фиг. 3 Изчертан триъгълник със Scratch

С програмата SCRATCH, можем да променяме, не само цвета, но и дебелината на молива, по този начин фигурите стават още по-нагледни. Тя ни дава много възможности за получаване на различни видове фигури, само с промяна на параметрите.

Ако добавим и определен брой повторения на циклите за изчертаване на геометрични фигури, ще получим красиви розетки.

Изчертаване на правоъгълник и триъгълник с програмата C#?

За да се изчертае правоъгълник и триъгълник в езика на програмиране C#, трябва да се създаде приложение с графичен интерфейс, за да се изчертаят графични изображения. Такъв е следния код (Manev et al, 2017):

```
protected override void OnPaint(PaintEventArgs e)
{
    Graphics g = e.Graphics;
}
```

За да се започне чертаенето, трябва да се зададе обект от класа Pen: Pen p = new Pen(<цвет>, <дебелина>).

Цветът е обект от класа Color с 140 свойства, всяко от които е някакъв цвят и се избира от списъчна кутия, която се отваря след написване на знака точка след името на класа. Например, операторът Pen p = new Pen(Color.Red, -3); създава писалка с червен цвят и дебелина 1 пиксел (Manev et al, 2017). Всяка стойност на дебелината по-малка от 1 се приема за дебелина 1. Ако искаме да създадем писалка с цвят, който не е избираем от класа Color, трябва да използваме статичния метод Color.FromArgb(<червен>, <зелен>, <син>), който създава цвят, базиран на модела RGB (червен-зелен-син), т.е. чрез интензитетите (цели числа от 0 до 255) на трите образуващи цвята – червено, зелено и синьо:

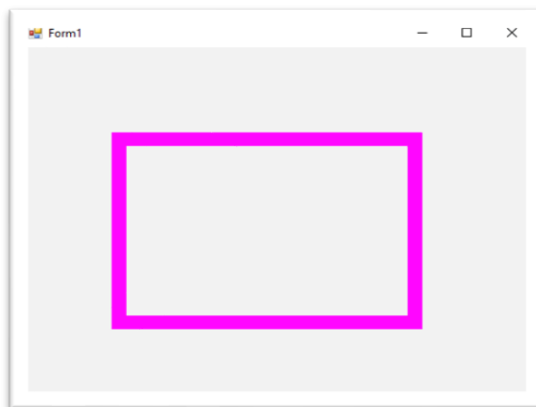
Pen p = new Pen(Color.FromArgb(255, 0, 255), 15); - ще се изчертае с лилав цвят с дебелина 15 пиксела. Правоъгълник може да се изчертае с четири изисквания на метода DrawLine, но тъй като е най-разпространеният обект, то има специален метод за чертане на правоъгълници:

```
void DrawRectangle(Pen p, int x, int y, int width, int height).
```

Писалката, както при чертаене на линии, задава цвета и дебелината на линията на контура. Параметрите *x* и *y* съдържат координатите на горния ляв ъгъл на правоъгълника, а параметрите *width* и *height* – задават ширината и височината на правоъгълника. Ясно е, че ако зададем ширина, която е равна на височината, методът ще изрисува квадрат. Ширината и височината се измерват в пиксели и трябва да са положителни числа. Ето и целият програмен код:

```
protected override void OnPaint(PaintEventArgs e)
{
    Graphics g = e.Graphics;
    Pen p = new Pen (Color.FromArgb(255,0,255),15);
    g.DrawRectangle(p, 100, 100, 300, 200)
}
```

С този програмен код се получава следният правоъгълник:

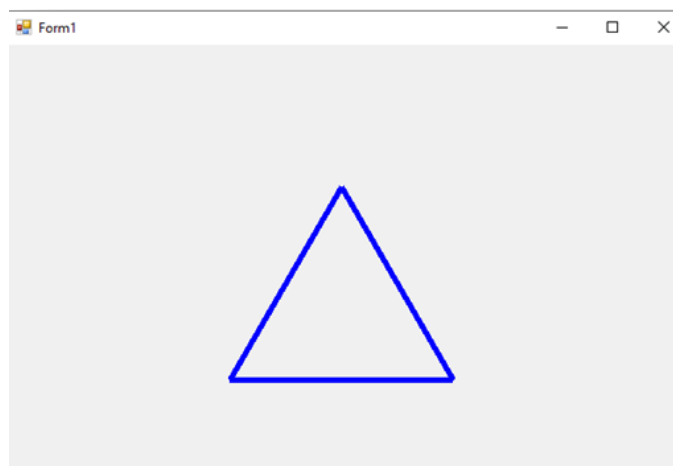
Фиг. 4 Изчертан правоъгълник със C#

За да се изчертае триъгълник, трябва да се изчертаят трите му страни. За целта, трябва да се намерят координатите на върховете му, тъй като те ще бъдат параметри на метода *DrawLine*. За да бъде триъгълникът равнобедрен, стойностите за координатите на другите два върха трябва да бъдат пресметнати математически.

Ето така ще изглежда програмният код:

```
protected override void OnPaint(PaintEventArgs e)
{
    Graphics g = e.Graphics;
    Pen p = new Pen(Color.FromArgb(0,0,255),5);
    int side=200, x1=200, y1=300, x2, y2, x3, y3;
    x2 = x1 + side; y2 = y1; x3 = (x1 + x2) / 2;
    int h = (int)(side * Math.Sqrt(3) / 2);
    y3 = y1 - h;
    g.DrawLine(p, x1, y1, x2, y2);
    g.DrawLine(p, x2, y2, x3, y3);
    g.DrawLine(p, x3, y3, x1, y1)
}
```

С този програмен код се получава следния триъгълник:

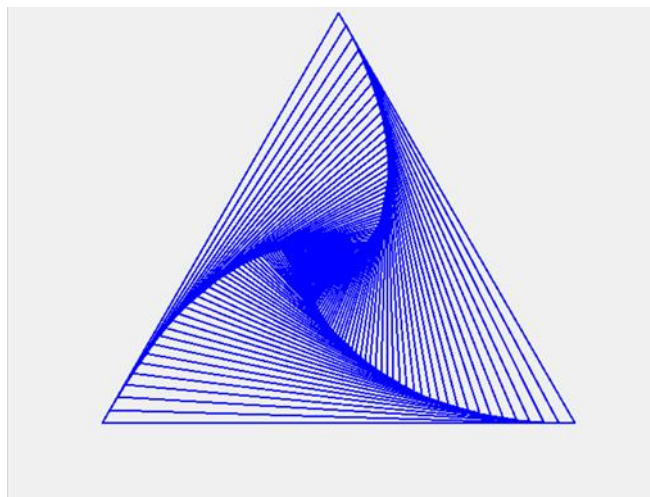

Фиг. 5 Изчертан триъгълник със C#

Изчертаването на по-сложни фигури изисква създаване на програмен код и математически изчисления, с което се правят ефективни междупредметни връзки. Например, създаването на множество вписани триъгълници с промяна на тяхното местоположение позволява генерирането на сложни фигури, които имат приложение в архитектурата и други конструктивни задачи. Представеният по-долу код (Manev et al, 2017) води до създаване на сложна фигура, за която се използват циклични структури.

```
protected override void OnPaint(PaintEventArgs e)
{
    Graphics g = e.Graphics;
    Pen p = new Pen(Color.Blue, 2);
    //изчертаване на първия триъгълник
    int x1 = 100, y1 = 500, side = 500;
    int x2 = x1 + side, y2 = y1;
    int h = (int)(side * Math.Sqrt(3) / 2);
    int x3 = (x1 + x2) / 2, y3 = y1 - h;
    g.DrawLine(p, x1, y1, x2, y2);
    g.DrawLine(p, x2, y2, x3, y3);
    g.DrawLine(p, x3, y3, x1, y1);
    //изчертаване на вписаните триъгълници
    //задаване на пропорции
    int n = 1, m = 30;
    for (int i = 1; i <= 80; i++)
    {
        int x = x1, y = y1;
        x1 = (n * x1 + m * x2) / (n + m);
        y1 = (n * y1 + m * y2) / (n + m);
        x2 = (n * x2 + m * x3) / (n + m);
        y2 = (n * y2 + m * y3) / (n + m);
        x3 = (n * x3 + m * x) / (n + m);
        y3 = (n * y3 + m * y) / (n + m);
        g.DrawLine(p, x1, y1, x2, y2);
        g.DrawLine(p, x2, y2, x3, y3);
        g.DrawLine(p, x3, y3, x1, y1);
    }
}
```

}

Фиг. 6. Вписани триъгълници със C#

ИЗВОДИ

Има приемственост в изучаването на Компютърна графика в различните училищни класове. Знанията получени от пети клас ще допринесат за по-лесното усвояване на уменията за създаване на графични обекти в шести, седми и осми клас. Разликата е, че в осми клас, компютърна графика се реализира с език за програмиране C#, който изисква самостоятелно дефиниране на програмни обекти и техните параметри. Общото е, че и с двете програмни среди крайният резултат се визуализира веднага и при необходимост могат да се извършват незабавни корекции.

REFERENCES

Manev, K., Maneva, N., Hristova, V., (2017). Informatics for 8th grade - general education. Publishing House of Izkustva-2017 (**Оригинално заглавие:** Манев, К., Манева, Н., Христова, В., 2017. Информатика за 8 клас – общообразователна подготовка. София, Издателство: Изкуства-2017)

Nikolina, N., Stefanova, E., Miroslava Nikolova, M., Petrova, D., Konstantinov, O., & Ivanov, S., (2022). Computer modeling and information technology. Education 1945, Sofia (**Оригинално заглавие:** Николина, Н., Стефанова, Е., Мирослава Николова, М., Петрова, Д., Константинов, О., & Иванов, С., (2022). Компютърно моделиране и информационни технологии. София: Издателство „Просвета 1945“)

FRI-216-1-SSS-ITS(S)-03

APPROACH TO CHOOSING AN ELECTRIC VEHICLE FOR THE NEEDS OF A HOUSEHOLD³⁴

Mladen Nikolaev Kulev – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: theprofm1@gmail.com

Principal Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: msapundzhiev@uni-ruse.bg

Abstract: This report describes an approach to justify the choice of electric car for the needs of a household in the town of Silistra. It describes sample routes for each day of the week, including normal daily transport needs.

Keywords: Electric vehicles, Energy Consumption

ВЪВЕДЕНИЕ

Движението в градски условия се характеризира с голяма интензивност, чести спирания и потегляния и с продължителна работа на двигателя на празен ход. Като резултат от повишения разход на гориво значително се повишава замърсяването на въздуха с вредни емисии.

Правителствата в различни страни прилагат мерки за стимулиране използването на екологично по-чисти транспортни средства и производство на електрическа енергия от възобновяеми енергийни източници.

В редица страни се насърчава използването на електромобили, като вече се отделя внимание по изграждане на инфраструктурата за движението им.

В голямата част от съществуващите е реализирана възможност за генериране на енергия за зареждане на акумулаторната батерия при спиране или движение по наклон надолу.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Целта на настоящата работа е да се направи обоснован избор на електромобил за нуждите на едно домакинство в град Силистра. Като основна характеристика за семеен електромобил на четиричленно семейство може се постави комфорта при пътуване (5 врати) и обема на багажника.

Подходите при избора на електромобил могат да бъдат два:

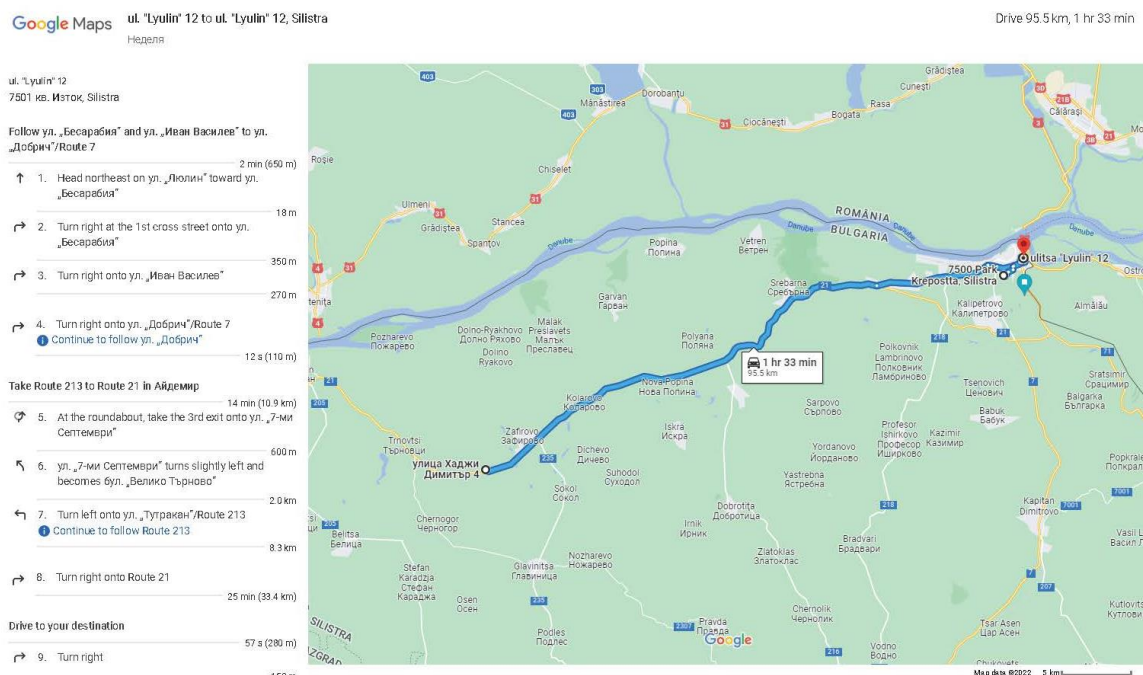
1 подход – пробег с едно зареждане на акумулатора – избор се извършва според предварително планираните нужди за пътуване;

2 подход – цена на електромобила - избор се извършва според бюджета на семейството.

Съставени са примерни маршрути, които описват основните направления, по които ще се движи електромобила всеки ден от седмицата. За по-лесно пресмятане дните от понеделник до петък са приети с един и същ маршрут.

Примерните маршрути са показани на електронните карти.

³⁴ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Технически науки с оригинално заглавие на български език: ПОДХОД ПРИ ИЗБОР НА ЕЛЕКТРОМОБИЛ ЗА НУЖДИТЕ НА ЕДНО ДОМАКИНСТВО.

Фиг. 3. Маршрут 3 (неделя)

Маршрут 3 включва в себе си ангажименти като: посещение на роднини (извън град Силистра), пазаруване, разходка до парк и т.н. Обща дължина на маршрута: 95,5 км.

Маршрут 1 – 8,4 км x 5 дни = 42 км

Маршрут 2 – 23,7 км

Маршрут 3 – 95,5 км

Общо за седмицата: 161,2 км

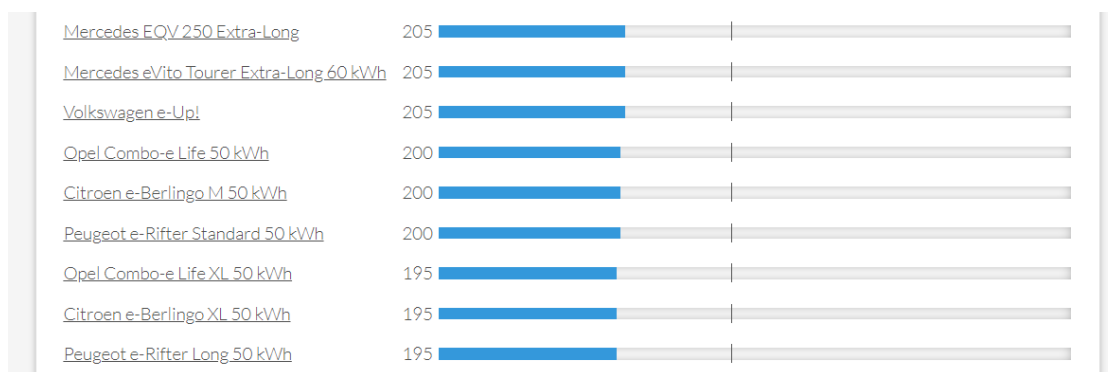
От направения предварително план може да се направи извода, че най-голям преход за седмицата има маршрут 3 – около 95 км; а общия преход за седмицата е около 161 км.

За целта на проучването е необходимо да се предвиди по-голям пробег на електромобила при инцидентна необходимост. За това приемаме най-големия преход за седмицата да е около 120 км, а за цялата седмица – около 200 км.

При **1 подход**, пробег с едно зареждане на акумулатора, са възможни два варианта – капацитетът на акумулаторната батерия да обезпечава седмичните нужди или най-дългия преход.

Като данни за капацитета и реалния пробег на съвременни електромобили ще използвам информацията от ev-database.org/cheatsheet/energy-consumption-electric-car

Подход 1, вариант 1: избор на електромобил с капацитет на батерията, който да осигури около 200 км пробег. На фиг. 4 са показани марките и моделите електромобили, които отговарят на дадения критерий. На фиг. 5-13 са показани електромобилите заедно с цената им към момента.

Фиг. 4. Електромобили в диапазона 195-205 км реален пробег

Фиг. 5. Mercedes EQV 250 Extra-Long - €68,711

Фиг. 6. Mercedes eVito Tourer Extra-Long 60 kWh - €61,571

Фиг. 7. Volkswagen e-Up! - €26,895

Фиг. 8. Opel Combo-e Life 50 kWh - €38,100

Фиг. 9. Citroen e-Berlingo M 50 kWh - €36,590

Фиг. 10. Peugeot e-Rifter Standard 50 kWh - €37,590

Фиг. 11. Opel Combo-e Life XL 50 kWh - €42,400

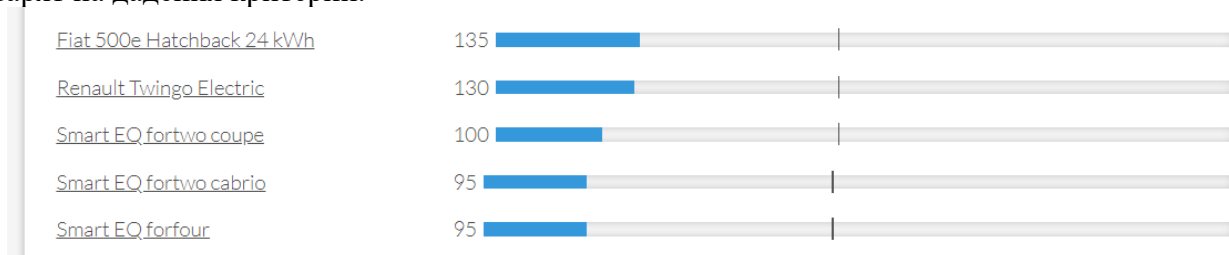
Фиг. 12. Citroen e-Berlingo XL 50 kWh -
€41,040

Фиг. 13. Peugeot e-Rifter Long 50 kWh -
€42,590

От гореизброените електромобили може да се направи извода, че ценовия диапазон варира от около 26 до 48 хил. €. Всеки от тях има 5 врати и са с различен обем на багажника.

Подход 1, вариант 2: избор на електромобил с капацитет на батерията, който да осигури около 120 км пробег. На фиг. 14 са показани марките и моделите електромобили, които отговарят на дадения критерий.

Фиг. 14. Електромобили в диапазона 135-95 км реален пробег

На фиг. 15-19 са показани електромобилите заедно с цената им към момента.

Фиг. 15. Fiat 500e Hatchback 24 kWh -
€23,560

Фиг. 16. Renault Twingo Electric - €24,790

Фиг. 17. Smart EQ fortwo coupe - €18,460

Фиг. 18. Smart EQ fortwo cabrio - €21,720

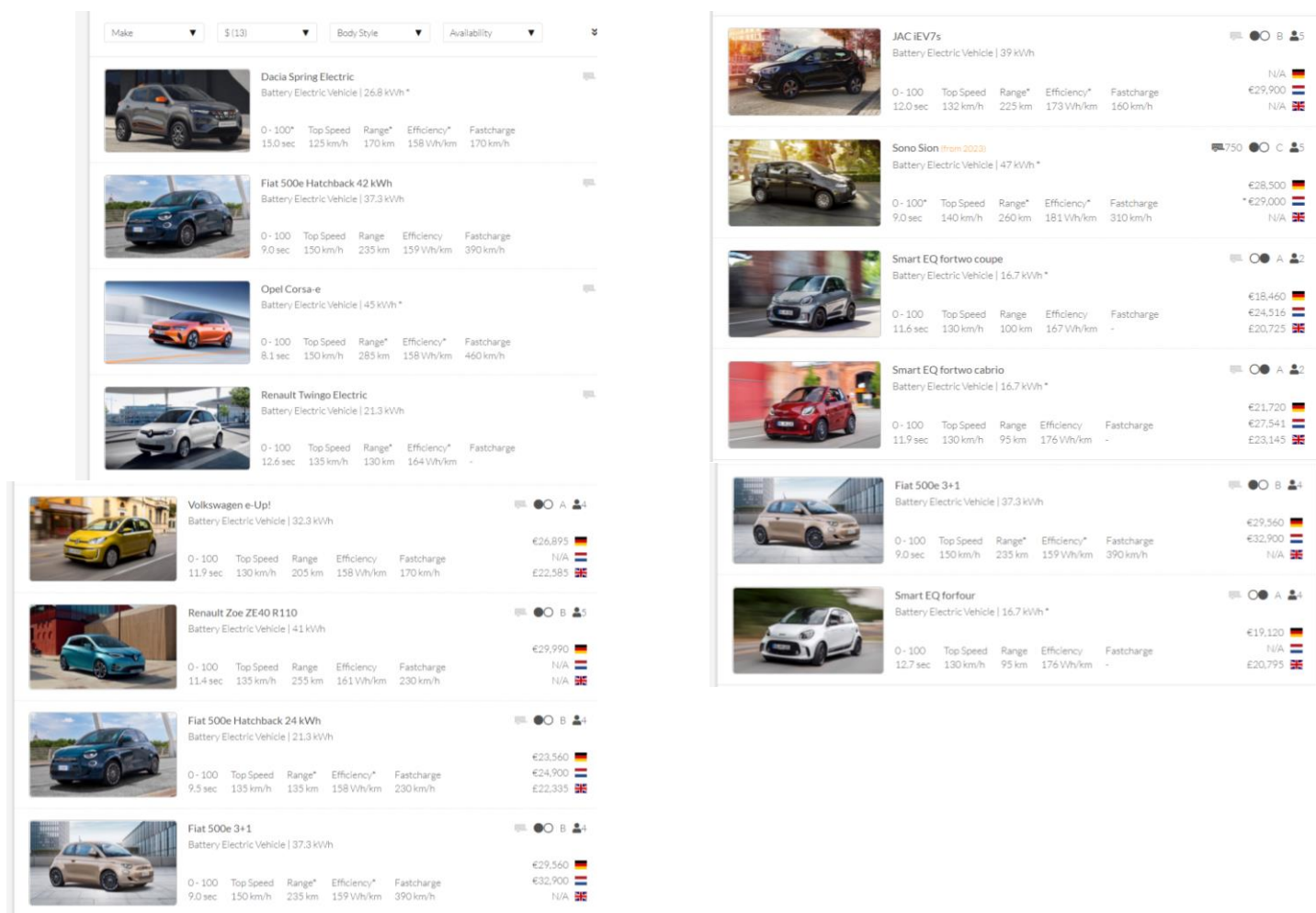

Фиг. 19. Smart EQ forfour - €19,120

От гореизброените електромобили може да се направи извода, че ценовия диапазон варира от около 18 до 24 хил. €. Всеки от тях има 3 врати, което не отговаря на поставените в началото изисквания.

Подход 2: според цената на електромобила - избора се извършва според бюджета на семейството.

На фиг. 20 са показани електромобилите с най-ниска цена според статистиката и информацията от ev-database.org/cheatsheet/energy-consumption-electric-car

Фиг. 20. Електромобили с най-ниска цена

На фиг. 21-24 е показан общият вид на електромобилите 5 врати и най-ниска цена към момента.

От гореизброените електромобили може да се направи извода, че ценовия диапазон варира от около 20 до 30 хил. €.

Фиг. 21. Dacia Spring Electric - €20,490

Фиг. 22. Opel Corsa-e - €29,900

Фиг. 23. Volkswagen e-Up! - €26,895

Фиг. 24. Sono Sion - €28,500

От направените изследвания по различните критерии до тук може да се обобщят следните изводи:

1. електромобилите, които могат да осигурят преход около 200 км отговарят на поставеното изискване – 5 врати. Те са в ценовия диапазон от около 26 до 48 хил. €;
2. електромобили с преход от около 120 км не са подходящи за семеен автомобил и не отговарят на критерия да имат 5 врати. Ценовия им диапазон е около 18 до 24 хил. €;
3. електромобилите с най-ниска цена варират от около 20 до 30 хил. €. Сред тях има и такива, които отговарят на изискването 5 врати;
4. според критерия за най-ниска цена на първо място се поставя Dacia Spring Electric (€20,490), а на второ Volkswagen e-Up! (€26,895);

5. електромобилът Volkswagen e-Up! Отговаря и на двата критерия – преход от около 200 км (205 км) и най-ниска цена - €26,895.

REFERENCES

Evtimov I., Ivanov R. (2011). Electric Vehicles. University of Ruse, Bulgaria, ISBN 978-954-712-521-6. (Оригинално заглавие: Евтимов И., Р. Иванов. Електромобили, Русе 2011, ISBN 978-954-712-521-6).

Evtimov I., Ivanov R., Valov N. (2012). Investigation of Electric Bicycle's Energy Consumption in Different Running Conditions. Sozopol, Bultrans-2012, стр. 212-216 (Оригинално заглавие: Евтимов И, Р.Иванов, Н. Вълков. Изследване разхода на енергия на електровелосипед при различни режими на движение. Созопол, BULTRANS-2012, pp. 212-216)

Electric vehicles and the energy sector - impacts on Europe's future emissions, European Environment Agency

<https://ev-database.org/cheatsheet/energy-consumption-electric-car>

<https://www.google.com/maps>

Stela Tsenkova – Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 086-821-521
E-mail: steli_cenkova@mail.bg

Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: 086-821 521
E-mail: egoranova@uni-ruse.bg

Abstract: A subprogram is a named sequence of instructions that implements an algorithm that can be used repeatedly in a computer program. The subprograms allow you to divide a complex task into several easier subtasks. Once created in Scratch, subprogram can be easily edited and reused. They help reduce duplicate code in a program by making the program code clearer and thus reducing errors. In Scratch suitable for forming in subprograms are activities in which the repetitive actions of the character are performed - jump, fall, specific activity (dance, message for correct / wrong answer), repetitive actions on the stage - start / end of the game, rules of play, changing the background, sounds, drawing motifs with a basic element, calculating formulas, relationships between numbers, words and more. In this development, subroutines are used to create complex graphics.

Keywords: subprogram, parameter, own block, Scratch

ВЪВЕДЕНИЕ

С помощта на езика за блоково програмиране Scratch могат да се създадат интерактивни истории, игри, анимации, музика, изкуство и презентации. Той предоставя пълен набор от мултимедийни инструменти, с които се създават различни програмни продукти (Scott, 2018).

Това е забавен начин за навлизане в света на програмирането. От няколко години в България този език се използва за придобиване на основни знания и умения по програмиране, благодарение на готовите блокове с команди, с които разполага този език.

Подпрограма е явление от програмирането, чрез което се описват поредица от програмни инструкции, които решават даден проблем – може да приема параметри и да връща стойност. Подпрограмата може да се приеме като строителен блок на програмата, т.к. в нея се извършва цялостната обработка на данни, която трябва да се извърши, за да се реши поставената задача.

В различните езици за програмиране може да срещнете различни наименования за подпрограма – функция, метод, процедура. В Scratch тя се реализира чрез собствен блок. Всяка подпрограма има име, което е препоръчително да подсказва какво е предназначението на подпрограмата. След името на подпрограмата може да има списък с входни данни – параметри, които да се обработват в хода на подпрограмата, като параметрите не са задължителни (Nikolova et al, 2022).

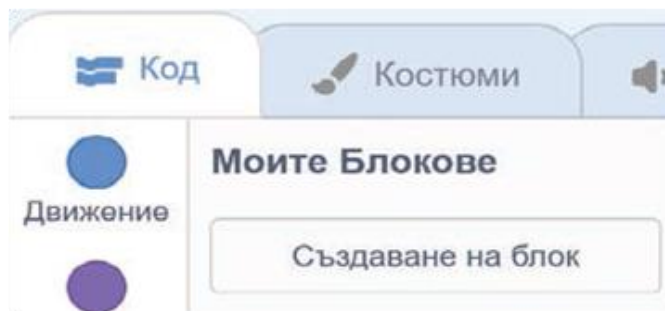
ИЗЛОЖЕНИЕ

В средата за визуално блоково програмиране може да създавате собствени блокове (подпрограми), които да включват блокове от менютата или други вече създадени от вас блокове. Собствените блокове се използват, когато в кода има многократно повтарящи се части с цел намаляване на размера на кода и по-лесното му управление.

Етапи при **създаването на собствен блок** :

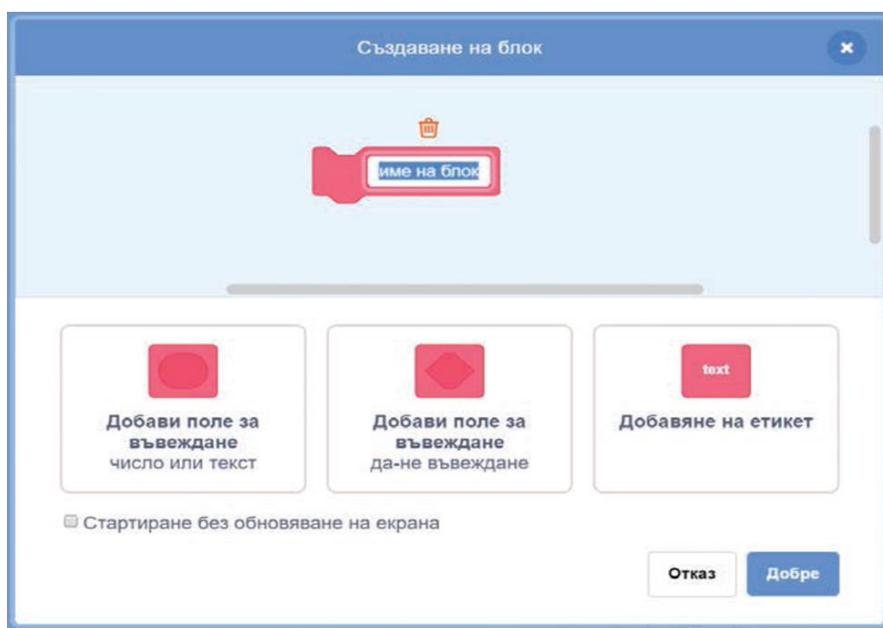
³⁵ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Природни и техническа науки с оригинално заглавие на български език: ПОДПРОГРАМИ С БЛОКОВО ПРОГРАМИРАНЕ НА SCRATCH.

- Изберете менюто **Моите Блокове (My Blocks)**.
- В списъка с блокове се появява бутон **Създаване на блок (Make a block)** (фиг.1) (Scott, 2018) . Изберете го.

фиг.1 Създаване на блок

➤ Отваря се прозорецът **Създаване на блок (фиг.2)**, в който има няколко полета. На мястото на **име на блок** въведете името на вашия блок и потвърдете с бутона **Добре**.

фиг.2 Име на блок

- В полето за писане на код на средата се появява розов блок **дефинирай (define)**. Добавете необходимите блокове към него.

Препоръчително е името на собствения блок да отговаря на действията, които ще извършва героят с него, или на промените, които ще се случват на сцената.

Собствените блокове действат само за героя или за сцената, за които са създадени. За да използвате подпрограма в кода на друг герой, трябва да прехвърлите с влачение кода, описан в блока **дефинирай**, върху другия герой и да промените името на блока (Nikolova et al, 2022).

За **редактиране** дефиницията на вече създаден блок:

- щракнете с десния бутон на мишката върху блока **дефинирай**;
- изберете **Редактиране**;
- в отворилия се прозорец за създаване на собствен блок направете съответните промени.

За **изтриване** дефиницията на собствен блок:

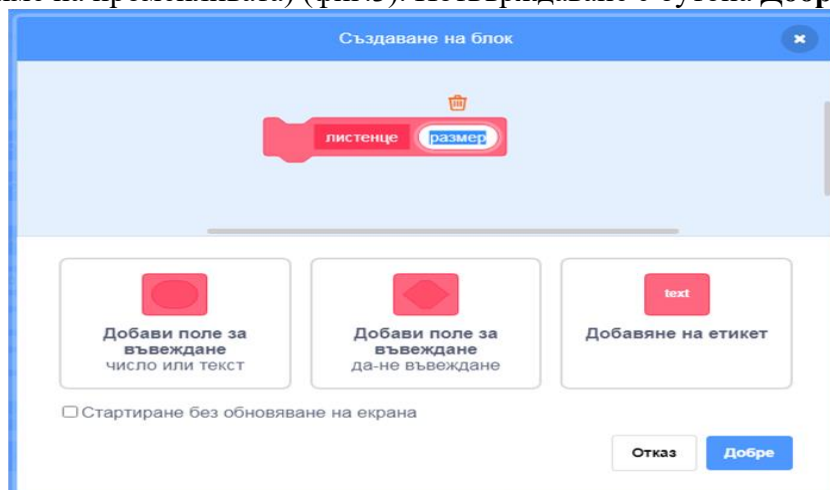
- премахнете блока от кода;
- щракнете с десния бутон на мишката върху дефиницията му и изберете **Изтрий Блок**.

Подпрограмите може да предават стойност към останалата част от програмата – например да изчисляват резултат или да генерират текст. В Scratch предаването на стойност се осъществява с помощта на променливи.

За да **създаването на блок с входни числови или текстови данни**, е необходимо използването на **Добави поле за въвеждане *число или текст*** от прозореца за създаване на блок. Може да добавите и **етикет**, който да подсказва предназначението на полето за въвеждане.

За създаването на блок за изчертаване на единн фрактал (листенце) със страна, чиито размер се подава като **входни данни** за блока:

- От менюто **Моите блокове** и от него – **Създаване на блок**.
- В прозореца **Създаване на блок** задайте име на блока.
- Използвайте **Добави поле за въвеждане *число или текст* (Add input number or text)** – променлива, чиято стойност ще се използва в блока, и **Добавяне на етикет (Add a label)**. За да бъде кодът по-лесно четим, променете текста *число или текст* например на *размер* (име на променливата) (фиг.3). Потвърждаване с бутона **Добре**.

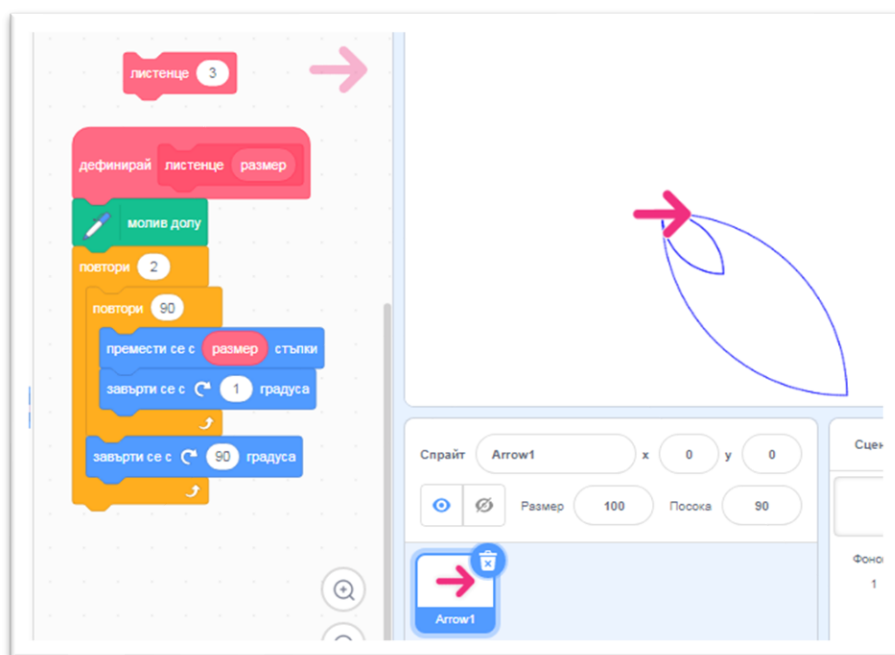

фиг.3 Добавяне на поле за въвеждане на число или текст

- В дефиницията на блока ще се появи полето *Размер*.
- Чрез мишката провлачваме полето *Размер* до мястото в кода, на което ще се използва неговата стойност. В случая това е блокът

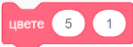

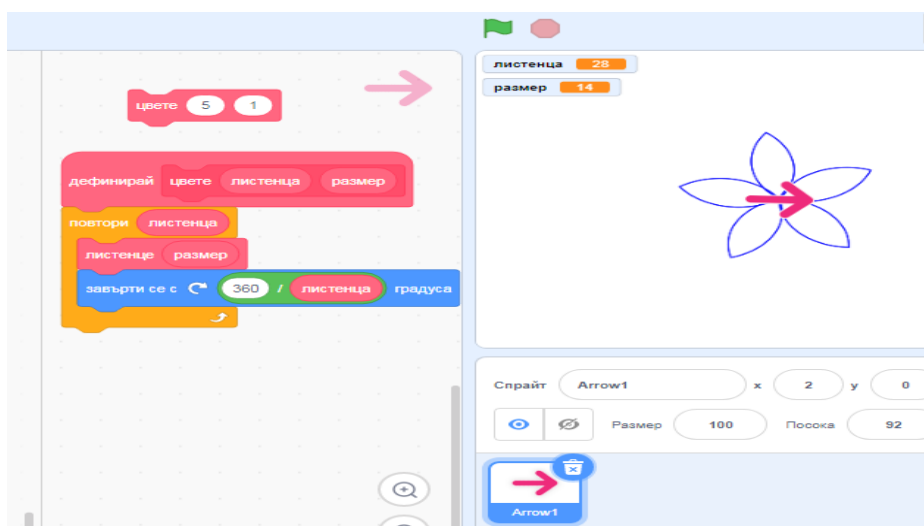
Чрез използване на подпрограма изчертаваме един фрактал (листенце), съответно при промяна на параметъра *размер* изчертаваме същия фрактал (листенце), но с различен размер (фиг.4) (Scott, 2018) .

фиг.4 Изчертаване на фрактал с използване на подпрограма

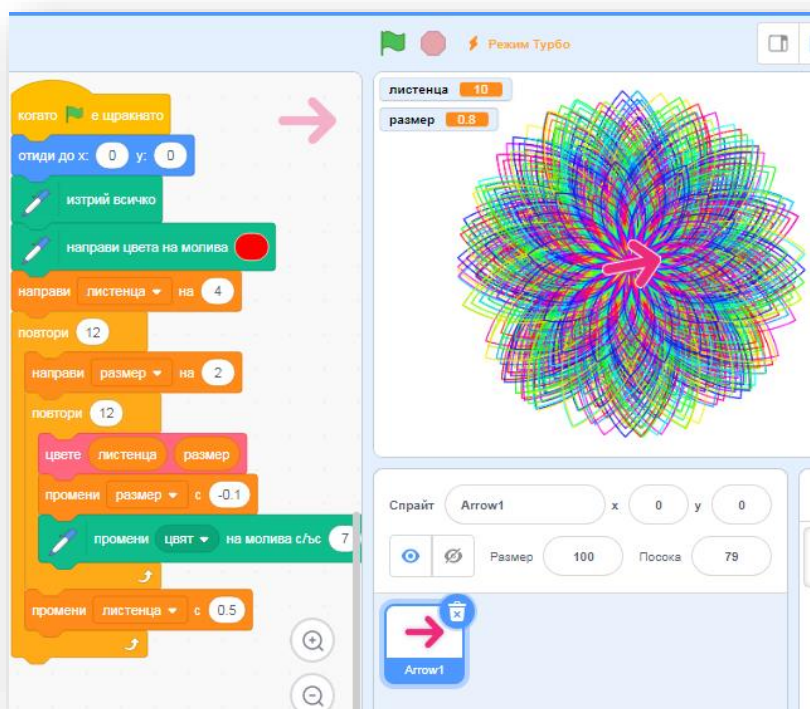
С това листенце, можем да се изчертае цяло цвете, като за целта е необходимо да се създаде собствен блок (подпрограма) с два числови входа (фиг.5).

Изтеглянето на едно блокче в работната зона, без да е необходимо да се свързва, чрез промени съответно в лявата променлива (листенца) на блока – ще се променят броя на листенцата. Промяната на стойността в дясната променлива (размер) – ще променя размера на листенцата.

фиг.5 Изчертаване на цвете

С използване на подпрограми с параметри (размер, брой и цвят), които се променят в циклични структури е възможно създаването на много сложни и красиви суперцветя (фиг.6) (Scott, 2018).

фиг.6 Изчертаване на суперцвете

ИЗВОДИ

Блоквата среда за програмиране Scratch е особено подходяща за първоначално запознаване на учениците със света на програмирането. Тя предлага използването на програмни оператори под формата на „блокове“, които подобно на конструктор „Lego“ децата могат да подреждат и сглобяват, а изпълнителят на действието (героят) да ги изпълнява, и да показва незабавно резултата. Този игрови и забавен начин на програмиране позволява и усложняването на главните програми с подпрограми, което надгражда забавната част с елементи на „осъзнатост“. Използването на параметри, управлявани от циклични структури, в подпрограмите позволява получаването на сложни фигури, създаването на които изисква познания и по математика.

REFERENCES

- Nikolina, N., Stefanova, E., Miroslava Nikolova, M., Petrova, D., Konstantinov, O., & Ivanov, S., (2022). *Computer modeling and information technology*. Education 1945, Sofia (**Оригинално заглавие:** Николина, Н., Стефанова, Е., Мирослава Николова, М., Петрова, Д., Константинов, О., & Иванов, С., (2022). *Компютърно моделиране и информационни технологии*. София: Издателство „Просвета 1945“)
- Scott, M., (2018). *A Beginner's Guide to Coding*. Sofia: (**Оригинално заглавие:** Скот, М., 2018. *Уча се да програмирам*. София: Издателство „Фют“)

FRI-216-1-SSS-ITS(S)-05

EXPERIMENTAL STUDY OF THE ENERGY CONSUMPTION FOR MOVEMENT OF ELECTRIC SCOOTER “MOTOR1” IN THE CONDITIONS OF THE CITY OF SILISTRA³⁶

Teodor Radanov Todorov – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: teodor06@abv.bg

Principal Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: msapundzhiev@uni-ruse.bg

Abstract: *This report presents the field test results of an electric scooter for individual transport. During the experiment, results were obtained for distance traveled, average speed and energy consumption. A route in the town of Silistra has been studied.*

Keywords: *electric scooter, energy consumption, field experiment*

ВЪВЕДЕНИЕ

Движението на мотоциклетите в градски условия се характеризира с голяма интензивност, чести спирания и потегляния и с продължителна работа на двигателя на празен ход. Като резултат се повишава разхода на гориво, а от там и замърсяването на въздуха с вредни емисии.

В редица различни страни се прилагат мерки за стимулиране използването на екологично по-чисти транспортни средства.

В европейски и азиатски страни се насърчава използването на велосипеди като особено внимание се отделя на инфраструктурата за движението им. Една особена категория превозни средства са електромопедите и електроскутерите. Те съчетават някои предимства и от класическия велосипед и от електромобила като по-малки загуби за самопредвижване, характерни за двуколесното превозно средство и възможност за електрическо задвижване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Засега не са достатъчно изучени предимствата и недостатъците при използване на електримеските мопеди в условията на гр. Силистра, тъй като все още са рядкост.

Целта на настоящата работа е да се изследва разхода на енергия на конкретен електромопед в частен случай на движение условията на град Силистра.

Обект на изследването

За обект на изследването е избран електрически мопед MOTOR1. Той има следните характеристики:

- тегло: 58 кг;
- товароносимост: 120 кг;
- максимална скорост: 25 км/ч;
- размер на гумите: 14 x 2,5;
- електромотор: безчетков, 500 W;

³⁶ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Технически науки с оригинално заглавие на български език: ИЗСЛЕДВАНЕ РАЗХОДА НА ЕНЕРГИЯ ЗА ПРИДВИЖВАНЕ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКИ СКУТЕР С АКУМУЛАТОРНА БАТЕРИЯ MOTOR1 В УСЛОВИЯТА НА ГРАД СИЛИСТРА.

- батерия: 12 АН, литиева;
- напрежение на батерията: 48 волта;
- време на зареждане на батерията: 4-6 часа;
- среден пробег с едно зареждане: 20-25 км.

На фиг. 1 е показан общия вид на електрически мотопед MOTOR1.

Фиг. 1. Общ вид на електрически мотопед MOTOR1

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Условия за провеждане експерименталните изследвания на електрически мотопед MOTOR1

По време на провеждане на изследването на електрически мотопед MOTOR1 температурата на атмосферния въздух е 80С, източен вятър със скорост 2 м/сек.

Преди експеримента се проверява изправността на превозното средство, спирачките и светлините. Батерията е заредена до 100% според инструкциите за експлоатация. Налягането в гумите е според предписаното от производителя. Водачът е екипиран със защитен шлем за главата и светоотразителна жилетка.

Характеристика на използваната апаратура

За провеждане на изследването се използва LCD цифров волтметър (фиг. 2) 12-84 V с индикатор за капацитета на батерията. Той може да измерва напрежението на: 12 V оловни батерии, 3,7 V литиево полимерни батерии, 3,2 V литиевойонни батерии и 1,2 V NiMH батерии. Също така има възможност за измерване капацитета на батериите.

Фиг. 2. Общ вид на LCD цифров волтметър 12-84 V с индикатор за капацитета на батерията

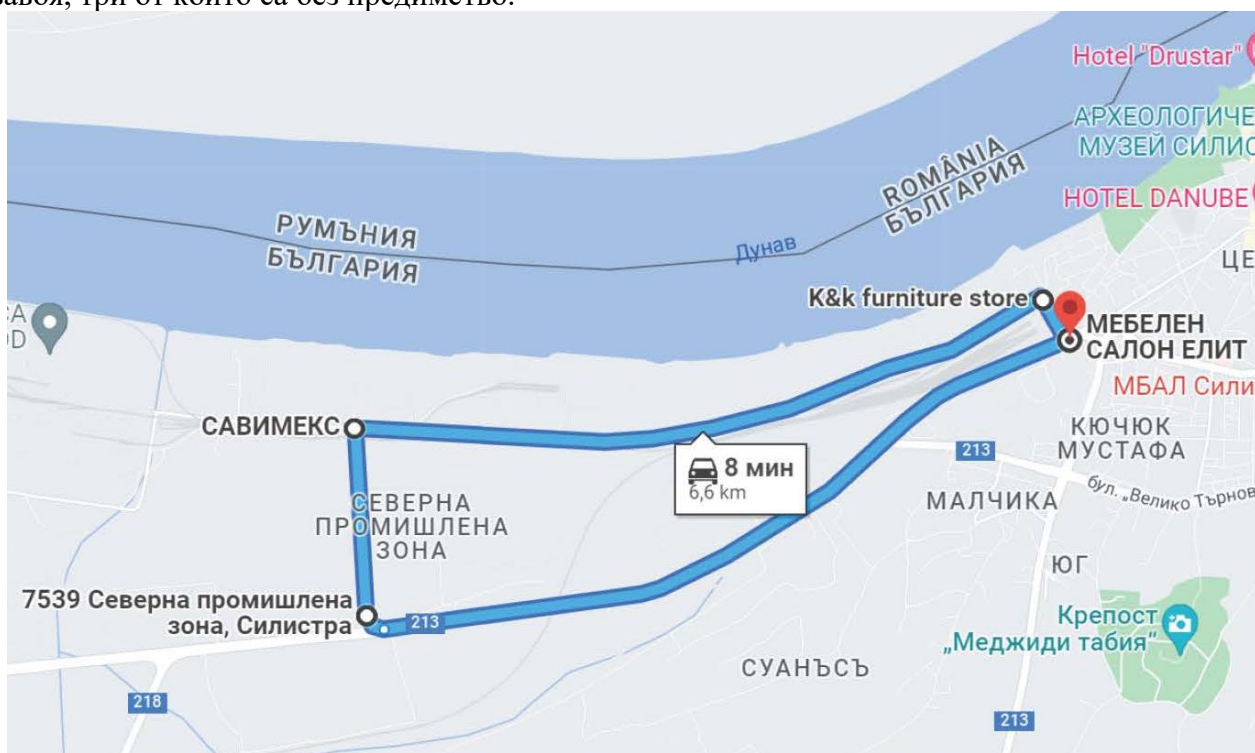
Методика за изследване разхода на електроенергия за придвижване на електрически мотопед

Изпитваното превозно средство, оборудвано с описаната апаратура, се намират в началото на измервателния участък от пътя. При неподвижен мотопед апаратурата се включва за работа и се записват показанията. Водачът потегля по предварително зададения маршрут като спазва ЗДП – с включени светлини и подаване на необходимата светлинна сигнализация при извършване на маневри. След края на изминатия маршрут отново се записват показанията от измервателната апаратура.

Заради безопасността на водача и останалите участници в движението по пътищата няма да се проведе изследване на време за ускорение до V_{max} и изминат преход с едно зареждане на батерията.

Описание на маршрута за изпитване на превозното средство

Избраният маршрут се намира в края на жилищната част на град Силистра (фиг. 3), в посока с. Айдемир. Той е с обща дължина 6,6 км. Подбран е така, че включва четири десни завоя, три от които са без предимство.

през ул. „Тутракан“ 8 мин
8 мин без трафик 6,6 км

Фиг. 3. Маршрут за изпитване

РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

В табл. 1. са показани резултатите от изследване разхода на електроенергия за изминаване на определен маршрут с електрически мотопед. Общото време е 21 мин. и 27 сек. Средната скорост на движение е около 18,6 км/ч, а разходът на електроенергия за целия преход (6,6 км) е около 32%.

Табл. 1.

	Начало	Край
--	--------	------

Изминато разстояние (км)	6,6	
Време	21 мин. 27 сек.	
Средна скорост (км/ч)	18,6	
Ниво на акумулаторната батерия (%)	100	68
Напрежение на акумулаторната батерия (V)	48	40,8
Разход на акумулаторната батерия (%/км)	4,85	

ИЗВОДИ

1. Изминатото разстояние по маршрута е 6,6 км за време 21 мин и 27 сек. със средна скорост приблизително 18,6 км/ч.
2. Разходът на електроенергия от акумулаторната батерия е около 4,85% за километър.
3. С едно зареждане на батерията е възможно да се измине приблизително 20 км при същите условия на движение.

REFERENCES

Evtimov I., Ivanov R. (2011). Electric Vehicles. University of Ruse, Bulgaria, ISBN 978-954-712-521-6. (Оригинално заглавие: Евтимов И., Р. Иванов. Електромобили, Русе 2011, ISBN 978-954-712-521-6).

Boynovski V., Milenov I., Stoitsev R. (2020). Experimental study of the technical parameters and characteristics of asynchronous driving of an electromobile. IN: Academic Journal Mechanics Transport Communications, Vol. 18.3/2 (Оригинално заглавие: Бойновски В., И. Миленов, Р. Стоицев, Експериментално изследване на техническите параметри и характеристики на асинхронно задвижване на електромобил. Механика транспорт комуникации, том 18, брой 3/2, 2020 г., pp. IX-19- IX-24, ISSN 1312-3823 (print), ISSN 2367-6620 (online))

Ivanov R., Evtimov I. (2012). Research of the possibilities for using an electric bicycle in the conditions of the city of Ruse. Scientific works of the University of Ruse, Vol. 51.4 (Оригинално заглавие: Иванов Р., Иван Евтимов, Изследване възможностите за използване на електровелосипед в условията на град Русе, Научни трудове на Русенския университет - 2012, том 51, серия 4, pp. 16-22)

Evtimov I., Ivanov R., Valov N. (2012). Investigation of Electric Bicycle's Energy Consumption in Different Running Conditions. Sozopol, Bultrans-2012.20 (Оригинално заглавие: Евтимов И, Р.Иванов, Н. Вълв. Изследване разхода на енергия на електровелосипед при различни режими на движение. Созопол, BULTRANS-2012. 20)

<https://www.google.com/maps>

APPEARANCE II AND DEVELOPMENT OF AUTONOMOUS TECHNOLOGIES IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY ³⁷

Mladen Nikolaev Kulev – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: theprofm1@gmail.com

Principal Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: msapundzhiev@uni-ruse.bg

Abstract: *The report examines the development and prospects of technology for autonomous control of land vehicles. Currently available technologies, their market share worldwide and its distribution by continents are considered.*

Keywords: *autonomous vehicles, driverless vehicles, electric vehicles, sensors, radars, artificial intelligence, autonomy, innovative technologies.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Автономността на пътните превозни средства може да се обобщи като частична или пълна замяна на човешките действия при шофиране с електронни и/или механични устройства. Технологиите за автоматизирано шофиране възниква в началото на XX век, когато се полага идеята за автономно поддържана скорост, автономно спиране, контрол (управление / поддържане и смяна) на пътната лента и други основни функции на съвременните системи за автономно управление.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Първата значима технология за автономно управление на автомобил е представена от Джeneral Мотърс (General Motors) на Световното Изложение в Ню Йорк през 1939 г. в секция Футурама (Futurama), като част от футуристичната визия за САЩ след 20 години. Моделът стана реалност през 1958 г., но така и не намира място в серийното производство на марката. Принципът на работа се основава на следване електромагнитните полета, излъчвани от метални проводници, които са вградени в пътното платно. В автомобила са вградени индукционни преобразуватели, които генерират сигнал към управлението. Този сигнал се обработва и воланът на превозното средство се премества наляво или надясно.

Следващата значима стъпка в технологията за автономно управление е създаването на Стандфордския автомобил от Джеймс Адамс през 1961 г. Тя е оборудвана с камери и програмирана да открива и следва линия на земята автономно.

За първо автономно пътническо превозно средство може да се приеме разработеният през 1977 г. от лабораторията за механично инженерство в Цукуба (Япония) автомобил. Той използва камери свързани с компютър, който може да насочва автомобила по пътя със скорост до 30 км/ч чрез обработка на данните от изображенията.

Десет години по-късно немският инженер Ернст Дикманс представя концепцията за динамично възприятие, която позволява на системата за изображения да филтрира „външния шум“ и да се фокусира само върху релевантните обекти. В сътрудничество с немските автомобилни производители Даймлер (Daimler) и Мерцедес-Бенц (Mercedes-Benz) се реализира проект наречен VaMoRs. Той представлява 5-тонен бус Мерцедес-Бенц оборудван с камери и други преобразуватели, които генерират сигнали към бордови компютър. Това

³⁷ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Технически науки с оригинално заглавие на български език: РАЗВИТИЕ НА АВТОНОМНОСТТА В АВТОМОБИЛНАТА ИНДУСТРИЯ.

позволява на автомобила да бъде управляван без намесата на водач. Подобрието в сравнение с японската разработка е, че този автомобил може да се движи със скорост до 90 км/ч по всеки път или магистрала без да се сблъсква с други превозни средства или предмети.

Технологията се развива повсеместно като през 1990 г. университетът Карнеги Мелън (Carnegie Mellon University, Pittsburgh, PA, USA) започва да създава автономни автомобили, интегрирайки невронни мрежи в обработката на изображенията и управлението му. През 1995 г. те пускат своята NavLab5 на пътя пропътувайки около 4500 км от Питсбърг до Сан Диего. Водещите експеримента контролират скоростта и спирането, но превозното средство било автономно във всички останали аспекти.

С навлизането на технологията за автономност на автомобилите на пазара неизменно следват стандартизацията и съответните регулации.

Класификация и стандарти на автономност

През 2013 г. Националната администрация за безопасност на движението по пътищата (national highway traffic safety administration, usa) създава първата класификация за автономни технологии в пътническите автомобили, дефинираща 4 нива на автономност.

Година по-късно дружеството на автомобилните инженери (society of automotive engineers, usa) издава своя класификация, дефинираща 5 нива на автономност. Същата бива актуализирана през 2016 г. И приета от националната администрация за безопасност на движението по пътищата през същата година. От тогава се прилага като стандарт за автомобилната индустрия. Нивата на автономност са показани в фигура 1.

Фиг. 1. Нива на автономност според класификацията на Дружеството на автомобилните инженери

Характеристиките на съответните нива са:

Ниво 0: без автоматизация на шофиране. Водачът отговаря за всички дейности по шофиране в превозното средство.

Ниво 1: спомагателни системи за помощ на водача. В автомобила работи само една автономна система. Например електронен контрол на стабилността (esc), адаптивен круиз

контрол (acc), асистент за аварийно спиране (eba). Автономната система не се използва за шофиране, а помага на водача само при необходимост или като аварийно устройство.

Ниво 2: частична автономност. Работят две или повече автономни системи и са способни едновременно да се справят с две задачи. Основно ограничение на това ниво е, че във всеки даден момент водачът трябва да анализира условията на пътя и да реагира на всяка ситуация, тъй като автономната система не може да предотврати някой от възникналите опасности.

Ниво 3: условна автономност на шофиране. При определени ограничени условия от водача не се изисква да наблюдава пътя. Например шофиране по магистрала. Превозното средство информира водача да поеме контрола на управлението при необходимост.

Ниво 4: високо ниво на автономност. Автомобилът може да работи напълно автономно и да предпазва от инциденти. Автономно превозно средство на това ниво не изисква водача да реагира при спешни случаи, но само ако са спазени определени обстоятелства.

Ниво 5: пълна автономност на шофиране. Няма ограничение за определени обстоятелства, нито има нужда от водач за надзор при извънредни обстоятелства.

Основни технологии за обезпечаване на автономността при превозни средства

След използването на камери в превозното средство за пръв път през 1977 г., се търсят нови начини за възпроизвеждане на човешките сетива в машините. Различни преобразуватели работят съвместно за възприемането на информация за средата, в която автономните превозни средства се движат и въз основа на данните компютърът за обработка управлява автомобила, изпълнявайки програма. Основните технологии са показани на фигура 2.

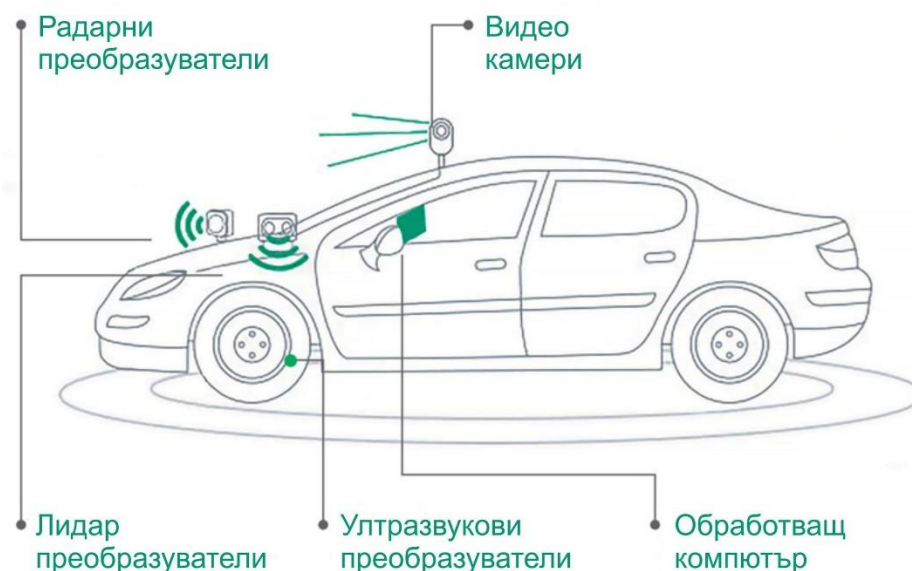
Лидар преобразуватели (lidar) – по дефиниция (на ес): „технология за откриване на цели и определяне на тяхното местоположение посредством светлинно излъчване“. Те регистрират края на пътя и маркировката на платното чрез излъчване на лазерни импулси от страни на автомобила. В допълнение към предавателя (лазера), системата изисква и високочувствителен приемник. Служи основно за измерване на разстояния до подвижни и неподвижни обекти, като системата използва специални алгоритми за представяне на триизмерни изображения на откритите обекти.

Радарни преобразуватели – разположени около автомобила, те генерират сигнали с ниска разделителна способност, за да проследяват позицията на големи обекти на голямо разстояние.

Видео камери – обикновено монтирани централно между огледалото за обратно виждане и предното стъкло и на нивото на арката на колелата за приложения за изглед наоколо. Те разпознават светофари, пътни знаци и препятствия.

Ултразвукови преобразуватели – разположени по целия автомобил на нивото на бронята, те генерират сигнали за разположението на бордюри и близки превозни средства, както и препятствия при паркиране.

Компютър за обработка – десетки обработващи микропроцесорни станции, оборудвани с графични процесори и многоядрени компютри, анализират входящите сигнали от различните преобразуватели – за управление на волана, ускорение и спиране.

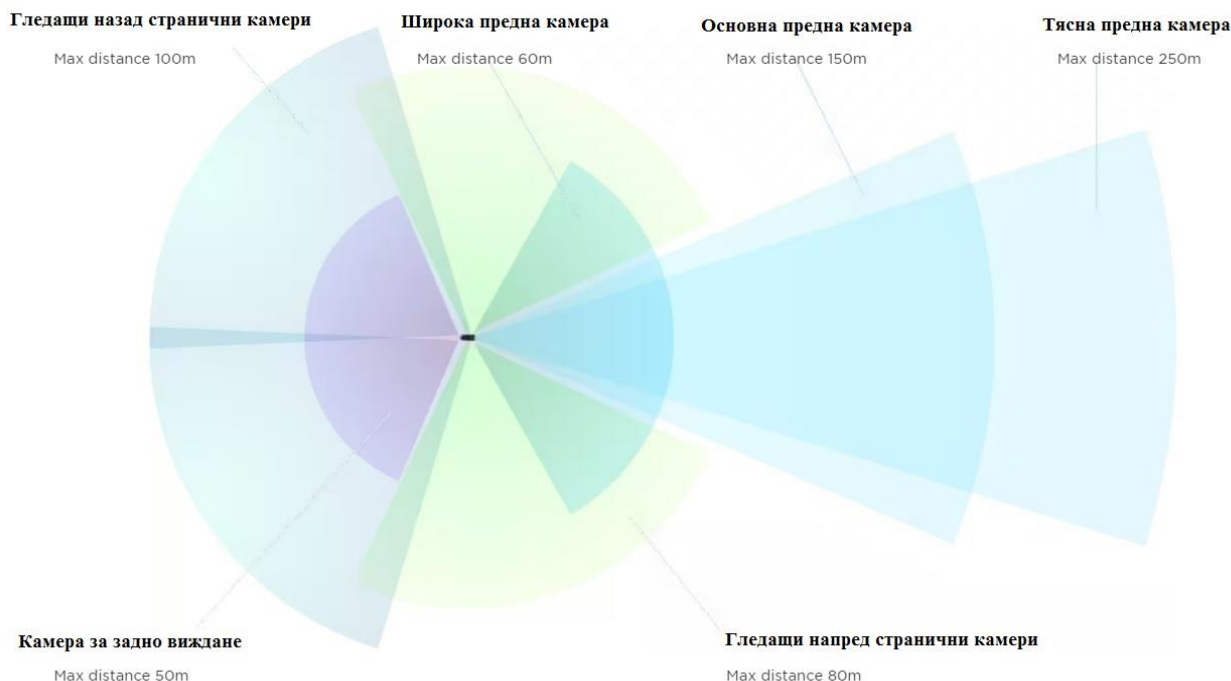

Фиг. 2. Основни преобразуватели използвани в автономните автомобили

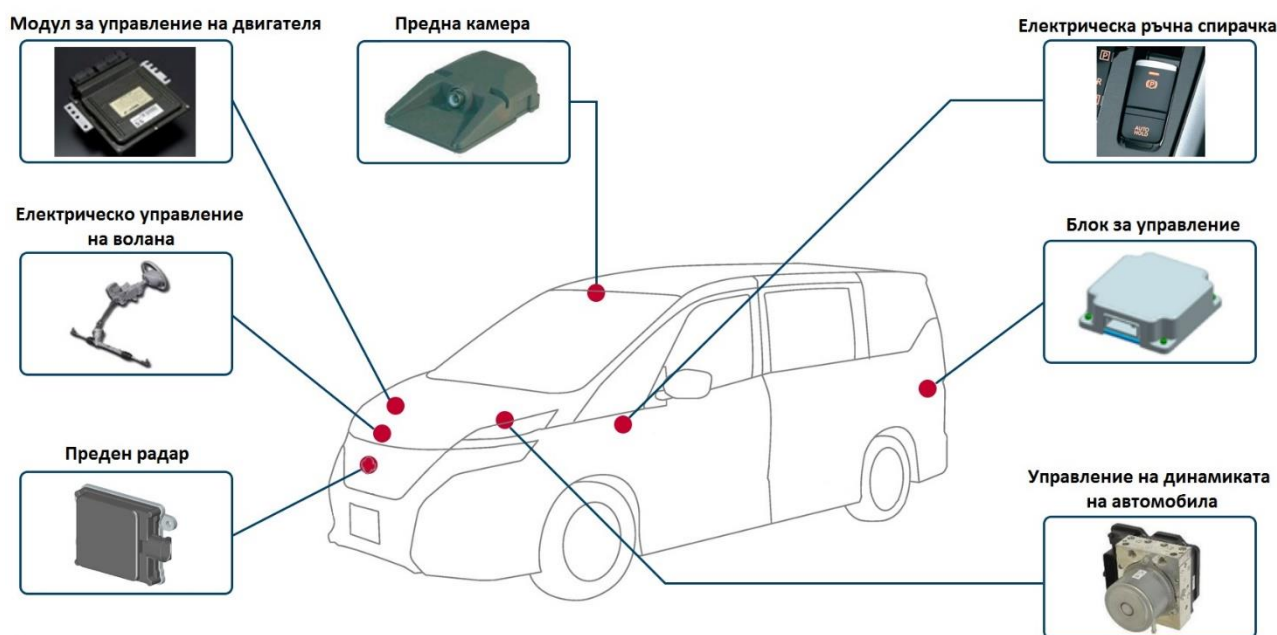
Развитие на пазара на автономни автомобили

Първите автомобили с ниво на автономност 2 се появиха на пазара през 2019 г. Като допълнителни услуги от тесла (tesla, inc.) И нисан (nissan) – съответно „autopilot“ и „propiot 2.0“. Такива с ниво 3 са пуснати в продажба от мерцедес през май 2022 г. Ниво 5 се очаква да е на пазара от 2030 г.

Технологиите им за автономност се различават от гледна точка на преобразувателите, които използват. Докато тесла разчита само на камери – показано на фиг. 3, други използват различни видове преобразуватели. Например нисан използва и радарни преобразуватели – показано на фиг. 4.

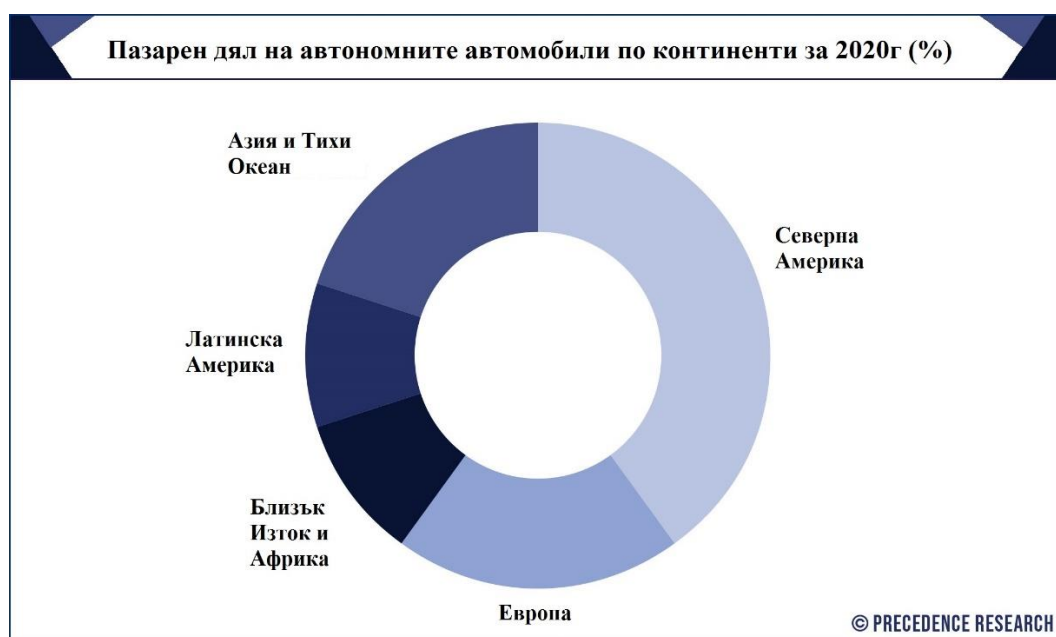

Фиг. 3. Преобразуватели в системата „Autopilot“ на Тесла

Фиг. 4. Преобразуватели в системата „ProPILOT“ на Nissan

От гледна точка разпространението по континенти за 2020 г., най-голям дял има Северна Америка – около 40%, следвана от Азия и Тихи Океан, и Европа с дял от около 20%. Около 10% остават за Близкия Изток и Африка заедно с Латинска Америка. Разпределението е показано на фиг. 5.

Фиг. 5. Разпределение на продажбите на автономни автомобили по континенти за 2020 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Автономните автомобили са самоуправляващи се превозни средства, които намаляват риска от възникване на ПТП без човешка помощ. Те вече се въвеждат в експлоатация и ще променят начина на живот и придвижване на хората. За периода 2010-2016 г. в света са издадени 4665 патента за автономно управление, като 59,4% от тях на територията на ЕС. Продадените през 2020 г. автономни превозни средства са 11 200 000 броя. От тях 3 459 000

(30.88%) само за 4-тото тримесечие. Това е около 17% от всички продадени автомобили за този период в световен мащаб.

Основните предимства на автономните превозни средства са:

- повишена пътна безопасност спрямо управляван от човек автомобил, поради елиминирането на възможността за човешка грешка;
- по-ефективно управление и оптимизиране на използваната енергия, като това е подход за намаляване на вредните емисии;
- оптимизиране на използването на паркоместа, поради възможността за отдалечено паркиране, а също и по-плътна такава;
- освобождаване на човек от тежестта на шофирането и предоставяне на повече време за почивка, работа или други дейности по време на пътуването;
- достъпност на транспортните услуги за всички хора, по всяко време, без изисквания и условия за ползване, премахвайки необходимостта от водач.

В контекста на технологичното развитие на цивилизацията преминаването към автономни превозни средства изглежда неизбежно, но предизвикателствата от техническа, етична и правна гледни точки са все още значителни. Въпреки това най-значимият фактор за интеграцията на технологията е възприемането ѝ от обществото, неговата адаптация към промените или отричането им.

REFERENCES

- World Intellectual Property Organization (2019). World Intellectual Property Report, pp. 61-78
- Drew Pendelton S., Andersen H., Du X., Shen X., Malika M., Eng Y. H., Rus D., Marcelo H. Ang Jr. (2017). Perception, Planning, Control, and Coordination for Autonomous Vehicles. IN: Mechatronics: Intelligent Machines, Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, Switzerland.
- Faisal A., Kamruzzaman M., Yigitcanlar T., Currie G. (2019). Understanding autonomous vehicles: A systematic literature review on capability, impact, planning and policy. IN: Journal of Transport and Land Use, Vol. 12, No. 1 (2019), pp. 45-72.
- <https://www.tomorrowworldtoday.com/>
- <https://www.kambria.io/>

FRI-216-1-SSS-ITS(S)-07

EXPERIMENTAL STUDY OF THE ENERGY CONSUMPTION FOR MOVEMENT OF ELECTRIC TRICYCLE “VS350” IN THE CONDITIONS OF THE CITY OF SILISTRA³⁸

Teodor Radanov Todorov – Student

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: teodor06@abv.bg

Principal Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD

Department of Philological and Natural Sciences
University of Ruse “Angel Kanchev” – Silistra Branch
E-mail: msapundzhiev@uni-ruse.bg

Abstract: *This report presents the field test results of an electric tricycle for individual transport. During the experiment, results were obtained for distance traveled, average speed and energy consumption. A route in the town of Silistra has been studied.*

Keywords: *electric tricycle, energy consumption, field experiment*

ВЪВЕДЕНИЕ

С всяка изминала година популярността на електрическите превозни средства продължава да расте. Донякъде това се държи на налаганите все по-строги екологични изисквания към превозните средства.

Норвегия е една от водещите страни по експлоатация на електромобили в световен мащаб по дялът им сред новорегистрираните автомобили. Дори прие решение след 2025 година да не се регистрират нови автомобили, които имат двигатели с вътрешно горене. Следвайки тази цел правителството оказва значителна подкрепа при покупката и обслужването на електромобили.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Засега не са достатъчно изучени предимствата и недостатъците при използване на електрическа триколка в условията на гр. Силистра, тъй като все още са рядкост.

Целта на настоящата работа е да се изследва разхода на енергия на конкретна електрическа триколка в частен случай на движение условията на град Силистра.

Обект на изследването

За обект на изследването е избран електрическа триколка VS 350. Тя има следните характеристики:

- тегло: 48 кг;
- товароносимост: 180 кг;
- максимална скорост: 30 км/ч;
- електромотор: безчетков, 500 W;
- батерия: 12 АН ;
- напрежение на батерията: 48 волта;
- време на зареждане на батерията: 6-8 часа;
- среден пробег с едно зареждане: 20-25 км.

На фиг. 1 е показан общия вид на електрическа триколка VS 350.

³⁸ Докладът е представен на студентската научна сесия на 13 май 2022 в секция Технически науки с оригинално заглавие на български език: ИЗСЛЕДВАНЕ РАЗХОДА НА ЕНЕРГИЯ ЗА ПРИДВИЖВАНЕ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКА ТРИКОЛКА VS 350 В УСЛОВИЯТА НА ГРАД СИЛИСТРА.

Фиг. 1. Общ вид на електрическа триколка VS 350

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Условия за провеждане експерименталните изследвания на електрически моторед МОТОР1

По време на провеждане на изследването на електрически моторед МОТОР1 температурата на атмосферния въздух е 80С, източен вятър със скорост 2 м/сек.

Преди експеримента се проверява изправността на превозното средство, спирачките и светлините. Батерията е заредена до 100% според инструкциите за експлоатация. Налягането в гумите е според предписаното от производителя. Водачът е екипиран със защитен шлем за главата и светоотразителна жилетка.

Характеристика на използваната апаратура

За провеждане на изследването се използва LCD цифров волтметър (фиг. 2) 12-84 V с индикатор за капацитета на батерията. Той може да измерва напрежението на: 12 V оловни батерии, 3,7 V литиево полимерни батерии, 3,2 V литиевойонни батерии и 1,2 V NiMH батерии. Също така има възможност за измерване капацитета на батериите.

Фиг. 2. Общ вид на LCD цифров волтметър 12-84 V с индикатор за капацитета на батерията

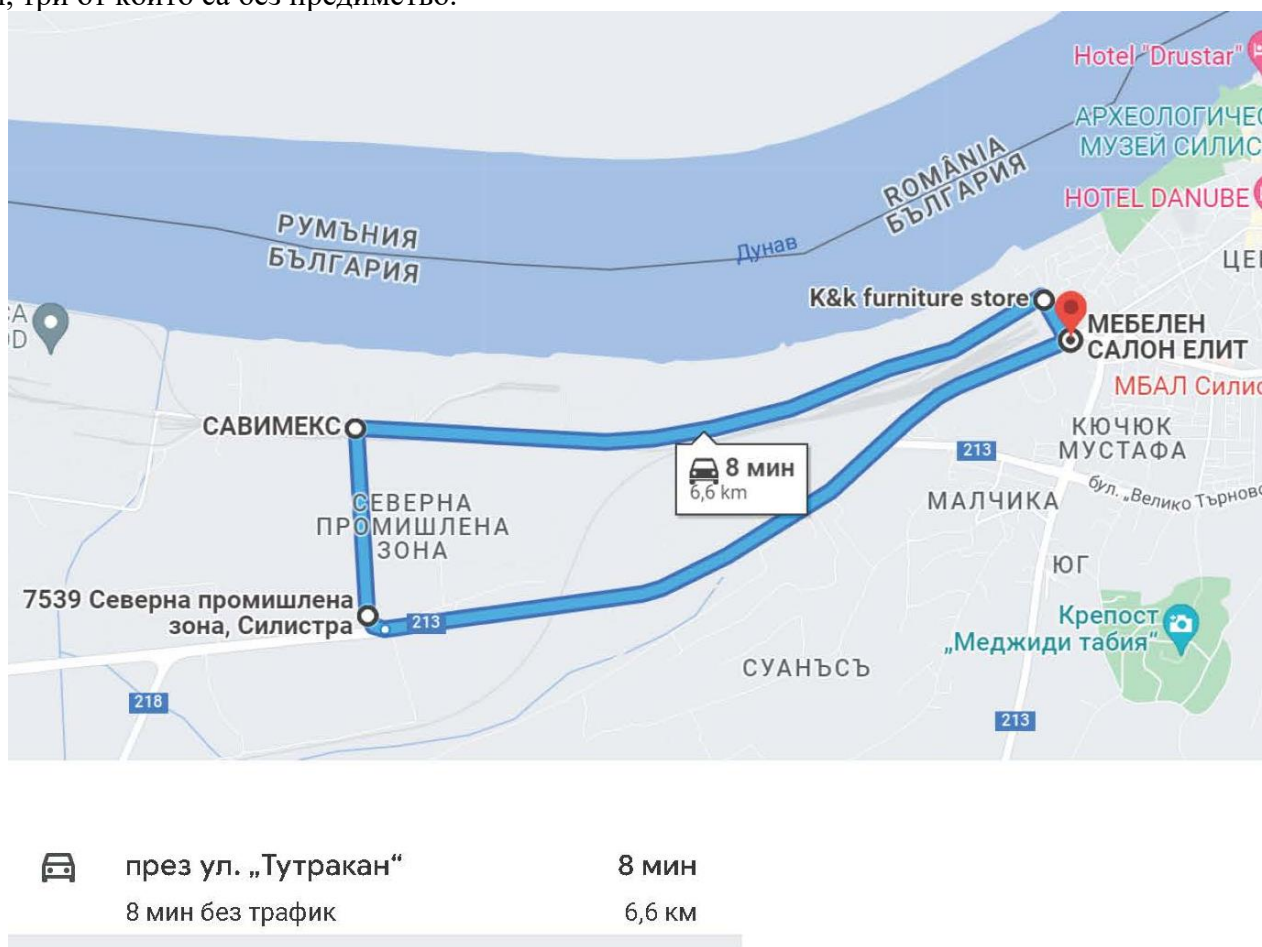
Методика за изследване разхода на електроенергия за придвижване на електрически моторед

Изпитваното превозно средство, оборудвано с описаната апаратура, се намират в началото на измервателния участък от пътя. При неподвижен мотопед апаратурата се включва за работа и се записват показанията. Водачът потегля по предварително зададения маршрут като спазва ЗДП – с включени светлини и подаване на необходимата светлинна сигнализация при извършване на маневри. След края на изминатия маршрут отново се записват показанията от измервателната апаратура.

Заради безопасността на водача и останалите участници в движението по пътищата няма да се проведе изследване на време за ускорение до V_{max} и изминат преход с едно зареждане на батерията.

Описание на маршрута за изпитване на превозното средство

Избраният маршрут се намира в края на жилищната част на град Силистра (фиг. 3), в посока с. Айдемир. Той е с обща дължина 6,6 км. Подбран е така, че включва четири десни завоя, три от които са без предимство.

Фиг. 3. Маршрут за изпитване

РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

В табл. 1. са показани резултатите от изследване разхода на електроенергия за изминаване на определен маршрут с електрически скутер-триколка. Общото време е 14 мин. и 28 сек. Средната скорост на движение е около 27,7 км/ч, а разходът на електроенергия за целия преход (6,6 км) е около 35%.

Табл. 1.

	Начало	Край
Изминато разстояние (км)	6,6	
Време	14 мин. 28 сек.	
Средна скорост (км/ч)	27,7	

Ниво на акумулаторната батерия (%)	100	100
Напрежение на акумулаторната батерия (V)	48	48
Разход на акумулаторната батерия (%/км)	5,3	

ИЗВОДИ

1. Изминатото разстояние по маршрута е 6,6 км за време 14 мин и 28 сек. със средна скорост приблизително 27,7 км/ч.
2. Разходът на електроенергия от акумулаторната батерия е около 5,3% за километър.
3. С едно зареждане на батерията е възможно да се измине приблизително 18,9 км при същите условия на движение.

REFERENCES

Evtimov I., Ivanov R. (2011). Electric Vehicles. University of Ruse, Bulgaria, ISBN 978-954-712-521-6. (Оригинално заглавие: Евтимов И., Р. Иванов. Електромобили, Русе 2011, ISBN 978-954-712-521-6).

Boynovski V., Milenov I., Stoitsev R. (2020). Experimental study of the technical parameters and characteristics of asynchronous driving of an electromobile. IN: Academic Journal Mechanics Transport Communications, Vol. 18.3/2 (Оригинално заглавие: Бойновски В., И. Миленов, Р. Стоицев, Експериментално изследване на техническите параметри и характеристики на асинхронно задвижване на електромобил. Механика транспорт комуникации, том 18, брой 3/2, 2020 г., pp. IX-19- IX-24, ISSN 1312-3823 (print), ISSN 2367-6620 (online))

Ivanov R., Evtimov I. (2012). Research of the possibilities for using an electric bicycle in the conditions of the city of Ruse. Scientific works of the University of Ruse, Vol. 51.4 (Оригинално заглавие: Иванов Р., Иван Евтимов, Изследване възможностите за използване на електровелосипед в условията на град Русе, Научни трудове на Русенския университет - 2012, том 51, серия 4, pp. 16-22)

Evtimov I., Ivanov R., Valov N. (2012). Investigation of Electric Bicycle's Energy Consumption in Different Running Conditions. Sozopol, Bultrans-2012.20 (Оригинално заглавие: Евтимов И, Р.Иванов, Н. Вълв. Изследване разхода на енергия на електровелосипед при различни режими на движение. Созопол, BULTRANS-2012. 20)

<https://www.google.com/maps>

Selinay Sali– Student

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 0895167996
E-mail: selinay_a@abv.bg

Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: 086-821 521
E-mail: egoranova@uni-ruse.bg

Abstract: *Programming is the new universal language of the 21st century. Scratch is a platform that helps children create applications without having to write code. It opens the door to the world of technology for the little ones and provides code creation in an interactive and fun way. Dynamic imaging is always interesting, and children like the language because of its functionality. This is a good start for students to enter the world of programming. This publication presents a game created with subprograms that demonstrates the application of Fibonacci numbers and thus links mathematics and information technology in a Scratch programming environment.*

Keywords: *Scratch, subprograms, Fibonacci numbers*

ВЪВЕДЕНИЕ

Scratch е визуална среда за програмиране, която осигурява богата възможност за обучение най-вече на деца на възраст между 8 и 16 години. С нея те могат да програмират по лесен и забавен за тях начин. Платформата позволява да се създават интерактивни, богати на медии проекти, включително анимирани истории, есета за книги, научни проекти, игри, симулации и др. (Programming for children with the new Scratch 3.0, 2019).

В настоящата публикация представяме един проект на тема „Числата на Фибоначи“, изпълнен в средата Scratch.

ИЗЛОЖЕНИЕ

С помощта на различни сцени, елементи, спрайтове, възможността за самостоятелно рисуване на различни фигури, герои и обекти, всяко дете се учи да създава нещо свое. За да бъде създадена една игра в Scratch, и тя да функционира, е необходимо правилно задаване и подреджани на различните блок-кодове. При работа с компютърен герой движенията му могат да се групират тематично и могат да се използват многократно, като се оформят като подпрограми (Nikolova et al, 2022). Подпрограмата в различните езици се наричат с различно име - собствен блок, функция или друго. В Scratch тя се реализира чрез собствен блок. Полетата за въвеждане на число, текст или условие в новосъздадения блок се наричат параметри. След създаването на блока той се появява в групата *Моите блокове* и се използва както всички останали блокове. Подпрограмите позволяват разделянето на една сложна задача на няколко по-лесни подзадачи, създават се веднъж и лесно се редактират. Използват се многократно с различни стойности на параметрите. Могат да предават стойност към останалата част от програмата - например да изчисляват резултат или да генерират текст (Nikolova et al, 2022).

Анимирани истории изглеждат прекрасни и с малко напътствия и наблюдение децата могат да създават прекрасни проекти и да ги споделят с целия свят. Проектите могат да бъдат свързани и с математика. Един такъв пример е играта “Числата на Фибоначи”.

³⁹Докладът е представен на студентската научна сесия на 13.05.2022 в секция Технически и природни науки с оригинално заглавие на български език: Числа на Фибоначи в игри на Scratch

Известната редица от числа на Фибоначи притежава уникални математически свойства и съотношения, които могат да бъдат намерени и до днес в природата, архитектурата, биологията, изкуството и т.н. Тя е поредица от числа, където след 0 и 1 всяко следващо е сума от две предходни числа. Тази редица може да продължи до безкрайност (Keremedchiev, 2022). Първите числа са:

0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89,

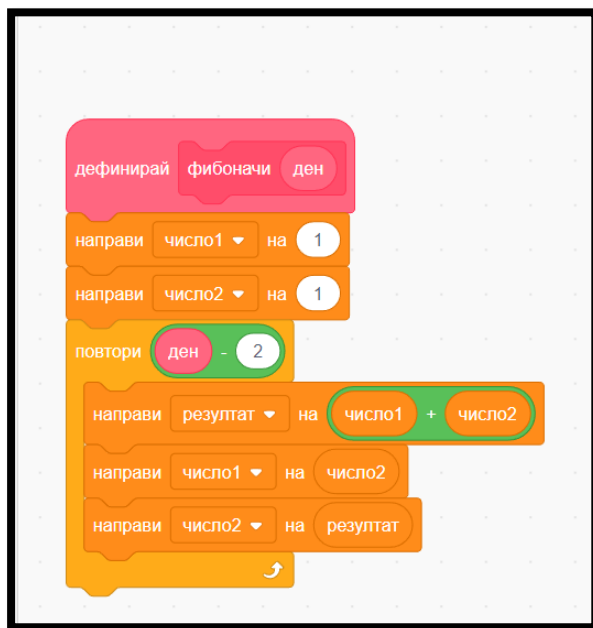
В Scratch е създаден спрайт (герой), който е наречен *Роботко*. Той трябва да украси коледна елха с играчки. Броят на играчките трябва да отговаря на числата на Фибоначи. Първо потребителят определя числото, а *Роботко* създава толкова топките за украса, колкото трябва да бъде числото на Фибоначи и да ги постави на елхата. Това може да се направи с подпрограма, която да се използва.

На фиг. 1 е показано как последователно, чрез цикъл, се пресмята броя на топките за 3-ти, 4-ти, и т.н. ден, докато се стигне до желания ден. Нужни са две променливи Число 1 и Число 2, които да пазят информацията за броя на топките от предходните два дни. Забелязва се, че ако ни трябва n-ти ден, броят на повторенията ще бъде $n - 2$, тъй като за първите два дни броят на топките е известен (Nikolova et al, 2022).

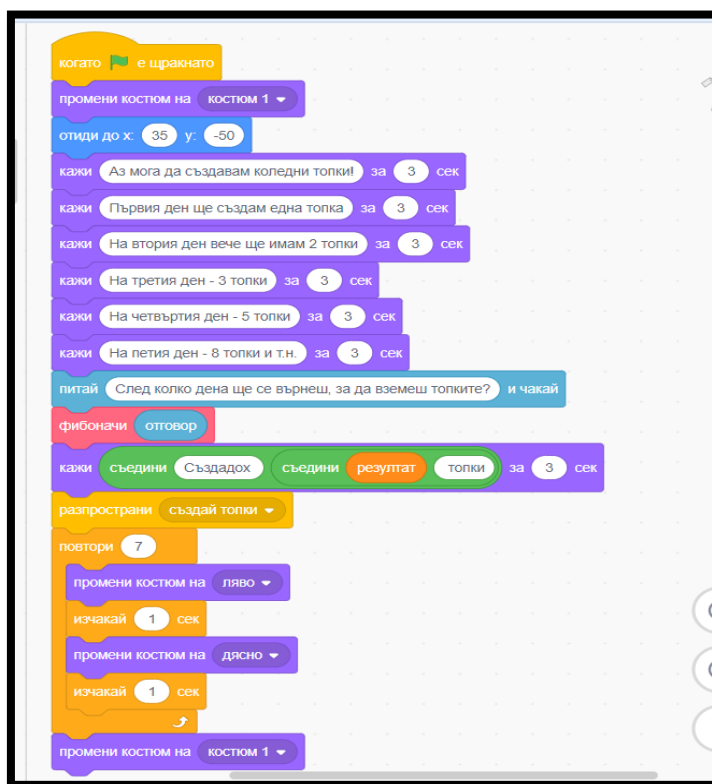
Фиг. 1. Числа на Фибоначи

Подпрограмата се нарича *фибоначи* и използва цикъл с брой на повторенията *ден* – 2 пъти (фиг. 2).

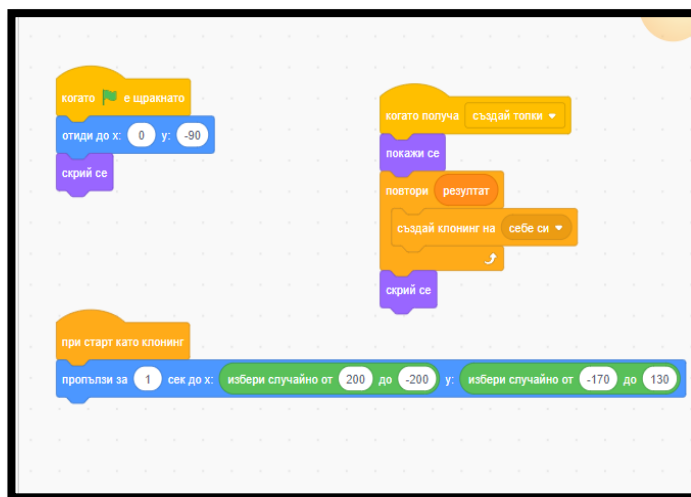
Фиг. 2. Подпорграма и циклична структура

В главната програма се провежда диалог между потребителя и героя *Роботко* и последният отговор на потребителя става параметър на подпрограмата. Съобразно този параметър се създават толкова топки колкото е съответно числото на Фибоначи. Топките се разпространяват коледните елхи (фиг. 3).

Фиг. 3. Главна програма

В тази програма имаме двама герои. Единият е Роботко, който изпълнява действията, а другият е герой под формат на коледна играчка за украса. Играчката се клонира в толкова броя, колкото е числото на Фибоначи и се разпространява на зададените координати *x* и *y*, с който трябва да съвпадат с координатите на коледните елхи (фиг. 4).

Фиг. 4. Клонирание и разпространяване на коледните топки (числа на Фибоначи)

ИЗВОДИ

Задачата на Scratch е да научи детето на алтернативно мислене по игрови начини. Тя е начален език, което означава, че се научават начини за създаване на инструкции и поставянето им в правилна последователност. Стъпките в програмирането се изпълняват една след друга и имат конкретна цел. Затова докато правят своите проекти, децата научават как да ги подреждат логично. Целта е да се научат как да задават инструкции на компютъра по логичен начин, но да им бъде игрово и забавно. Създадените проекти могат да имат интердисциплинарно значение и да обхващат няколко научни области, както в конкретния случай - информатика, математика и изобразително изкуство.

REFERENCES

Keremedchiev, S., (2022). Fibonacci - the code of the universe, URL: <https://news.bg/ideas/fibonacci-kodat-na-vselenata.html> (Accessed on 05.05.2022) (Оригинално заглавие: Керемедчиев, С., (2022). Фибоначи - кодът на вселената)

Nikolina, N., Stefanova, E., Miroslava Nikolova, M., Petrova, D., Konstantinov, O., & Ivanov, S., (2022). Computer modeling and information technology. Education 1945, Sofia (Оригинално заглавие: Николина, Н., Стефанова, Е., Мирослава Николова, М., Петрова, Д., Константинов, О., & Иванов, С., (2022). Компютърно моделиране и информационни технологии. София: Издателство „Просвета 1945“)

Programming for children with the new Scratch 3.0 (2019), URL: https://www.robotilnica.com/deca-programirat-igra-scratch3-burgas-bezplaten-demo-chas-burgas-programirane-robokids/?fbclid=IwAR1v5kXFJxoAeenS9aXxRrvHUu2ResGa1j-nISBik-yPqCD_hVA4UsaENoo (Accessed on 02.05.2022). (Оригинално заглавие: Програмиране за деца с новия Scratch 3.0)

Scratch programming - easy as child's play. (2022). URL: https://dev.bg/digest/epam-bulgaria-scratch-coding-kids-burgas/?fbclid=IwAR22F6FQrcB26fmj9Dz_1HYdI7veL17iIFJsRDKk4LKRhgup082YCyGrAll (Оригинално заглавие: Програмиране със Scratch – лесно като детска игра)

UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**62-TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“
AND UNION OF SCIENTISTS – RUSE**

OCTOBER 2023

I N V I T A T I O N

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

**PROCEEDINGS
Branch Silistra
Volume 61, Series 11.4.**

Silistra Branch

**Under the general editing of:
Assoc. Prof. (Lina) Galina Lecheva, PhD**

**Editor of Volume 61:
Prof. Diana Antonova, PhD**

**Bulgarian Nationality
First Edition**

**Printing format: A5
Number of copies: on-line**

**ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)**

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

**PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"**